

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Αρχική Θρακική Λαογραφία
Πολύδ. Παπαχριστοδούλου
τ. 12. 1938-1939

ΑΘΗΝΑ

1938 - 39

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΕΣ ΗΘΟΓΡΑΦΙΕΣ :

Μέρη τέσσαρα. (Α', Β', Γ', Δ') ("Έκδοση Σιδέρη)

ΤΟΥΡΚΕΜΕΝΗ : ("Έκδοση «Κοραή»)

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

("Έκδοση Δημητράκου)

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ "Έκδοση (έκατό αντίτυπα) ΑΡΧΕΙΟΥ
ΘΡΑΚΗΣ

ΠΑΣΚΑΛΙΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ "Έκδοση (έκατό αντίτυπα) ΑΡΧΕΙΟΥ
ΘΡΑΚΗΣ

"ΠΙΣΤΟ ΚΟΜΜΑΤΙ ΖΩΗΣ, ΧΩΡΙΣ ΚΑΝΕΝΑ ΣΤΟΛΙΣΜΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ,
ΧΩΡΙΣ ΚΑΝΕΝΑ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ "Η ΘΑΜΑ ΘΥΛΛΟΥ,,

Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Λαϊκή Τέχνη—Ἡθογραφία—Ἑλληνική Τέχνη

Δὲν εἶναι πρώτη φορά πού προλογίζω διηγήματα τοῦ Πολύ-
δωρου Παπαχριστοδούλου. Καὶ τώρα μετὰ τόσα χρόνια, πού μοῦ
δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ δευτερολογήσω, τὸ κάνω μὲ τὴν ἴδια εὐχα-
ρίστηση πού δοκίμασα καὶ τότε.

Τὰ διηγήματα τοῦ Π. Π. δὲν γέρασαν, δὲν πάλιψαν, εἶναι
καὶ θὰ εἶναι πάντα ὅμοια μὲ τὸν ἑαυτό τους. Ἐκεῖνο πού τὰ χα-
ρακτηρίζει εἶναι ὅτι δὲν προβάλλουν καμμιά ἀξίωση, καὶ εἶναι
αὐτὸ τόσο ξεκουραστικό. Ὁ Π. Π. μᾶς προσφέρει τὰ διηγήματά
του σὰν **πράγματα**, σὰν ἀντικείμενα, καὶ ὅπως δὲν ὑπάρχει λόγος
νὰ κρίνουμε ἢ ν' ἀρνηθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀντικειμένων πού
βλέπουμε, παρόμοια δεχόμεστε καὶ τὴν **πραγματικότητα** πού μᾶς
χαρίζει χωρὶς νὰ τὴ συζητοῦμε. Ἐνὰ διήγημα τοῦ Π. Π. εἶναι
μιὰ ἀλληλουχία φυσικῶν ἀντικειμένων μὲ τὴν ἴδια ἔντονη ζωτι-
κότητα πού παρατηροῦμε σὲ ἄλλα ἐπίπεδα, σὲ ἄλλη τάξη πραγ-
μάτων, ὅταν θαυμάζουμε ἁ. χ. τὸ ἐσωτερικὸ ἐνὸς λαϊκοῦ σπιτιοῦ,
τὴν τοποθέτηση τῶν εἰκόνων πάνω ἀπὸ τὸ κομὸ, τὸ ἀράδιασμα
τενιξερέδων στὸ ράφι τῆς κουζίνας, τὴ θέση τοῦ καναπέ κατὰ
μεσὶς τοῦ τοίχου, τὴν πολυθρόνα κοντὰ στὸ τζάκι, τὴ γλάστρά στὴν
ταράτσα, τὸ πιούρι στὴν αὐλὴ καὶ τὴν κανάτα στὸ παράθυρο.
Τέτοια πράγματα εἶναι φυσικὰ καὶ ἀναντίρρητα. Ἡ καθημερινή
ζωή, ἡ ἀνθρωπινὴ ἔξη, τὸ ἀτομικὸ ἔμφυτο γούστο, τὰ κατὰ τόπους
ἔθιμα, κάποιος βαθύτερα ὑποσυνείδητος λόγος, ἡ ἀναπότρεπτη
ἀνάγκη καὶ ἡ τυχαίότης ἀκόμη, τέλος ἓνας πατροπαράδοτος πολιτι-
σμός τὰ ὀρίζουν κατὰ τρόπο ἀνέκκλητο. Μὲ τὰ ταπεινὰ αὐτὰ στοι-
χεῖα τόπου, χρόνου, θέσεως, ἀναλογίας, πληρώνεται μὲ τὸ πιὸ φυσικὸ
μέσον, ὁ νόμος μιᾶς ὠρισμένης ἁρμονίας. Ἡ ἔλξη καὶ ἀπώθηση
τῶν στοιχείων, ὁ πρέπων χαρακτηρισμὸς ἐκάστου, ἡ οἰκονομία πού
διέπει τὰ πάντα, ἡ ἔκδηλη κατευθυντήριος γραμμὴ, ἡ ἐνιαία ἐντύ-

πωση πὺν δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ σύνολον, ἡ φωτοσκίαση τέλος τῶν μερῶν ἀποτελοῦν τὴν συνισταμένη μιᾶς ζωντανῆς ἁρμονίας, πὺν εἶναι τὸ μυστήριον καὶ ἡ ποίηση τῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ πολυσύνθετη καὶ πολύπλοκη αἴσθησις ἐπηρεάζει τὸ δημιουργὸν—συγγραφέα ἢ τεχνίτη — ὅσο περισσότερο εἶναι συνυφασμένη ἡ ζωὴ του μὲ τὰ πράγματα τοῦτα ἀπὸ τὴν πὺν εὐαίσθητη παιδικὴ ἡλικία. Νομίζεις πὺς τὸ χῶμα, ὁ ἀέρας, ἡ μυρουδιά τῆς βροχῆς, ἡ διαρρῦθμιση τοῦ οπιτιοῦ, ἡ κυριακάτικη λιακάδα, οἱ σκοτεινὲς μέρες τοῦ σχολείου, ἡ ἐντύπωση ἀπὸ τοὺς «μεγάλους», ὁ πόθος τοῦ παιχνιδιοῦ, οἱ πικρὲς τιμωρίαι τῶν παιδιάτικων χρόνων, ἀπαρτίζουν τὰς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις, πὺν συνειδητὰ ἢ ὄχι ἐπιβάλλουν στὸν ὄριμον καλλιτέχνη ὠρισμένους τάσεις, ὠρισμένες συνήθειαι, ὠρισμένη τέλος τεχνοτροπία — ἐκεῖνο πὺν ὀνομάζω ὠρισμένους ἀναλογίας — πὺν τοῦ εἶναι προσωπικῆς, καὶ πὺν ἀπαρτίζουν τὸ ξεχωριστὸ «ὕφος» του καὶ τὸ διακριτικὸ του σημεῖον. Τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πὺν μᾶς κάνει ν' ἀναγνωρίζουμε, πὺν ἀκόμη δοῦμε τὴν ὑπογραφήν, ἓνα ἔργον ζωγραφικῆς, ἓνα διήγημα, ἓνα μουσικὸν μοτίβον, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται γιὰ τεμαχισμένα, παλαιωμένα καὶ, ἀπὸ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, σχεδὸν ἀγνώριστα ἔργα. Καὶ ἂν εὐρύνουμε ἀκόμη τὴν ἐννοια αὐτὴ βλέπουμε τὸ πνεῦμα μιᾶς ὁλόκληρης ἐποχῆς καὶ ὄχι πλέον ἐνὸς ἀτόμου, νὰ καθρεφτίζεται στὰ ἔργα τέχνης πὺν μᾶς ἄφισε. Ἔτσι λέμε: Αὐτὸ ἀνήκει στὸν δέκατον ὀγδοὸ αἰῶνα, αὐτὸ στὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, αὐτὸ στὴν ρωμαντικὴν, καὶ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνήκει σ' ἄλλη.

Εἶναι ὅαν ἡ ἴδια ἡ αἴσθησις νὰ ὑφάθηκε μέσ' τὰς κλωστὲς τοῦ κεντήματος, ὅαν δύναμις, τὰς οἶδε ποιᾶς μυστηριώδους ἀλχημείας, νὰ πότισε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τὸ χῶμα ἀπ' ὅπου βλάστησε καὶ ἀνθήσει τὸ ρόδον τῆς ποιήσεως, ὅαν ἓνα μέρος τῆς ψυχῆς νὰ κρύφτηκε μέσα στὶς πτυχὰς τοῦ ἀγάλματος καὶ νὰ τοῦ δίνει τὰς πολύτιμες καμπύλες, πὺν ἀποτελοῦν τὸ εἰδικὸν βάρος του. Ἔτσι ξεχωρίζουν τὰ πραγματικὰ ἔργα ἀπὸ τὰ ψεύτικα.

Ἡ δόνησις, ὁ παλμός, ὁ ἀνεπηρέαστος ἐσωτερικὸς ρυθμός, τὰ φέρουν κατ' εὐθείαν εἰς αἴσιον τέλος. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ **ποιότης** τοῦ ἔργου, τὸ μόνον στοιχεῖον πὺν δὲ μπορεῖ νὰ γελάσει ἐκείνους πὺν τὸ ἀναγνωρίζουν. Ἐκεῖνοι βλέπουν τὴν ποιότητα

ἔστω καὶ ἂν εἶναι θαμένῃ κάτω ἀπὸ σκύβαλα παροδικῶν ἐλαττωμάτων καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν **αὐθεντικότητα** ὅπου κι' ἂν βρῆσκειται. Καὶ ὅπως εἶπα προηγουμένως, ὑπάρχει ἡ ἴδια αὐθεντικότης σ' ἓνα δημοτικὸ τραγοῦδι, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ μιᾶς ξύλινης μπαράγκας, στὴ μελωδίᾳ μιᾶς κραυγῆς, στὸ ρυθμὸ μιᾶς φυσικῆς κινήσεως ὅπως καὶ στὴ διακόσμηση τοῦ Παρθενῶνος, στοὺς ἤχους μιᾶς σονάτας ἢ στοὺς σοφοὺς βηματισμοὺς ἐνὸς μπαλέτου. Ζήτημα ὕψους καὶ διαβαθμίσεως, ἀλλ' ὄχι ποιότητος. Ἀντιθέτως, σὲ πλεῖστα ἔργα — καὶ ξαίρω ποιά ἔχω στὸ νοῦ μου — παρ' ὅλη τὴ φαινομενικὴ τους ἀριότητα, παρ' ὅλη τὴν ὑψηλὴ θέσιν ποὺ διεκδικοῦν στὸν πίνακα τῶν ἀξιών, φαίνεται καθαρὰ ἡ ἔλλειψη τοῦ πρωτίστου αὐτοῦ ὅρου πάσης τέχνης. Σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἔργα ἄλλο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὶς ἀπεριόριστες ἀξιώσεις τους, ποὺ θὰ μείνουν γιὰ πάντα ἀνεκπλήρωτες.

Καὶ ἡ αὐθεντικότης αὐτὴ πῶς ἀποκτᾶται; — Δὲν ἀποκτᾶται. Προϋπάρχει. Κάποτε ἀργεῖ νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ νὰ ξεχωρίσει τὸν δρόμο της. Κάποτε πάλι τὸν βρίσκει μὲ τὸ πρῶτο. Ἄλλοτε ἐξελίσσεται ὡς τὴν ἰδιοφυΐα. Ἄλλοτε προετοιμάζεται στὴν εἰδικότητά της. Εἶναι πάντοτε ἰσχυρὰ καθωρισμένη ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὴ φύσιν τοῦ καλλιτέχνου. Ἐκδηλώνεται πότε βαθμηδὸν καὶ ὑπομονητικά, βῆμα πρὸς βῆμα, πότε ὀρμητικὰ καὶ πληθωρικὰ, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ Η. Παπαχριστοδούλου. Τότε δὲν φοβᾶται τὶς ἐπαναλήψεις οὔτε τὰ λάθη στὶς λεπτομέρειες. Ἡ ὀρμή της σκοντάφτει ἴσως στὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ ξεχειλᾷ καὶ βρίσκει ἄλλοῦ ἀναπληρώσεις. Ἡ ἀλήθεια τοῦ συναισθήματος, ὅταν μάλιστα ἀναπηδᾷ μὲ τόση θέρμη, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ συμβουλὲς καὶ κανόνες. Βρίσκει μέσα της τὴ δικαίωσιν τῶν πράξεών της, καί, ἐπειδὴ οἱ πράξεις αὐτὲς εἶναι δίκαιες καὶ νόμιμες, γίνονται ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ «κανονικές». Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο λέμε λ. χ. ὅτι ἡ λαϊκὴ τέχνη ξαναβρίσκει τοὺς χαμένους νόμους τῆς ἀρχαιότητος. Τοὺς ξαναβρίσκει δηλαδὴ διὰ τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ ἐνστίκτου, ὅπως τοὺς εἶχεν ἀνακαλύψει καὶ κείνη. Τοὺς ξαναβρίσκει καὶ διὰ τῆς τσπεινῆς ὑπακοῆς σὲ τεχνικὰς ἀπλές, ἀλλὰ καὶ ὀρθὰς ποὺ ἔχει διαφυλάξει. Εἶναι οὐσιῶδες ὁ τεχνίτης νὰ βρίσκειται σὲ φυσικὴ καὶ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὰ ὕλικά

του μέσα, καὶ νὰ ἔχει μὲ τὰ πράγματα σχέσεις πρωτόγονες. Ἡ τεχνοτροπία του γίνεται διαυγής καὶ χωρὶς ὑστεροβουλία. Βαδίζει κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν σκοπὸ του καὶ ἀγνοεῖ τοὺς ἐλιγμούς. Κρατεῖ στὴν ἐκτέλεση μιὰ πειθαρχία ἀξιοθαύμαστη. Καὶ συνήθως χαλάει ὅ,τι ἔκανε, ἂν προσπαθῇ νὰ ὑποτάξει τὴν ἐργασία του σὲ τεχνικὰς ξένες πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του καὶ τὶς γνώσεις του.

Τοῦτα ὅλα εἶναι γνωρίσματα τῆς ἀληθινῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ συγχρόνως τοῦ Π. Π., ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ κάνει λαϊκὴ τέχνη καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητεῖ—ἴσως μάλιστα χωρὶς νὰ τὸ ξαίρει—ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἀστείρευτὴ τούτῃ πηγὴ κάθε γνήσιας τέχνης τὶς κύριες ἀρετές του: Τὴν κατ' εὐθείαν ἐντύπωση καὶ ἀπόδοση, τὴ δύναμη καὶ τὴ δροσιά. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι πρέπει ν' ἀγνοεῖ ὁ καλλιτέχνης, τὴν ἀρχὴ τῆς ἐμπνεύσεώς του, γιατί τότε μόνο γίνεται γόνιμη. Μήπως δὲν γνωρίζουμε ζωγράφους ποὺ προσπαθοῦν ἐν γνώσει τους νὰ μιμηθοῦν τὶς πρωτόγονες τέχνες, καὶ ποιητὰς ποὺ θέλουν νὰ μοιάζουν τὰ ποιήματά τους μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, καὶ ὑπερρεαλιστὰς ἀκόμη ποὺ κατὰ παραγγελίαν κάνουν ὑπερρεαλισμόν;

Ἡ *ἠθογραφία* ἔχει κατ' ἀνάγκην σχέση μὲ τὴ λαϊκὴ τέχνη, ποὺ κι' αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τὴ λαϊκὴ συνείδηση. Καί, νομίζω, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ γνησιώτερη ἠθογραφία ἀπὸ κείνη ποὺ γεννιέται αὐθόρμητα στὸ νοῦ ἐνὸς προικισμένου ἀτόμου ἀπὸ τὶς ἀπειρες προσωπικὲς του ἀναμνήσεις. Γιατὶ τότε, τὸ ἀπλὸ καὶ ξερὸ γεγονὸς παίρνει συγκίνηση καὶ ζωὴ ἀπὸ τὴ ἴδια συγκίνηση καὶ τὴ ζωὴ ἐκείνου ποὺ τὸ ἀφηγεῖται καὶ ποὺ τὸ ἔζησε. Χρειάζεται λοιπὸν πρῶτα πρῶτα αἴσθημα καὶ ἀγάπη ἢ ἠθογραφία, γιὰ νὰ φθάσῃ στὴν τέλεια αὐτὴ μορφή ὅπου τὴν ἔφερε ἓνας Παπαδιαμάντης καὶ τώρα ἓνας Παπαχριστοδούλου στὰ διηγήματά του.

Χωρὶς τὰ διηγήματα αὐτά, τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου του, τὰ λόγια καὶ τὰ φερσίματα τῶν συμπατριωτῶν του, θὰ ἔμεναν γιὰ πάντα θαμμένα ὅχι τόσο κάτω ἀπὸ τὴ δυστυχία καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Θράκης, ὅσο κάτω ἀπὸ τὴ λησμονιὰ καὶ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἰδίων τῶν ἐαυτῶν μας.

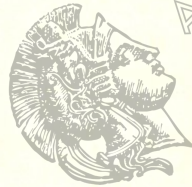
Καὶ ὅμως μᾶς εἴταν ἀπαραίτητα νὰ τὰ ξαίρουμε, γιατί αὐτὰ ἀπαρτίζουν ἓνα ἀπειροστὸ μέρος τῆς *Ἑλληνικῆς Παραδόσεως*,

ποὺ ἀπ' αὐτὴν καὶ μόνον θὰ διαμορφωθῇ ἴσως κάποτε ἡ νέα «ἐλληνική» τέχνη, ὁ νέος «ἐλληνικὸς» πολιτισμὸς, ποὺ ἄλλοι τὸν περιμένουν ἀπὸ μιᾶ ἄψυχη καὶ ἀντιπνευματικῆ μίμηση, ὅπως ὁ ἀκαδημαϊσμός, ποὺ ἐνσαρκώνει ἀκριβῶς τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀντιελληνικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ ἐπομένως τῆς τέχνης.

Μὲ τὶς ἡθογραφίες του, καθὼς καὶ μὲ τὴν πολύτιμη ἐργασία του στὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ» ὁ Π. Παπαχριστοδούλου προσφέρει λοιπὸν μιὰ πραγματικὴ ἐθνικὴ ὑπηρεσία. Τὸ ἔργο του ἀπευθύνεται εἰς τὸ μέλλον ὅσο καὶ εἰς τὸ παρόν.

Ν. ΧΑΤΖΗ-ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΓΚΙΚΑΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Ἡ θλιβερὴ ἀγαπημένη μας πατρίδα ἡ Θράκη δὲν ὑπάρχει γιὰ μᾶς. Ἐνα κομμάτι της μόνο κρατοῦμε ἀπὸ τὶς σπαραγμένες σάρκες της. Ξεκληρισμένοι ἀπὸ τὴ γῆ τῶν πατέρων μας, μακρὰ πολὺ μακρὰ, ποὺ τὴν ἀπόσταση μακραίνει ἀκόμα πὺς πολὺ ἡ βία, νοσταλγοῦμε ἐμεῖς οἱ Θρακιῶτες ὅλοι ὁ καθένας τὸν λατρεμένο τόπο του : τὸ χωριό του τὸ γραφικό, τὸ σπίτι του μὲ τὴν ξεχωριστὴ ἀρχιτεκτονικὴ του, τὴ γῆ του τὴν «ἐριβόλακα», τὸ σχολεῖό του, τὸ περήφανο χτίριο, τὴν ἐκκλησίαν μὲ τὰ ψηλὸ καμπαναριό, τὴν πλατεῖαν τοῦ χωριοῦ, τὸ ποτάμι τὸ ἀκούραστο, τὸ βουνὸ τὰ πᾶντα, τὸ δάσος τὸ πρόσχαρο... Τί θλιβερὴ λαχτάρα, τὴ πληγὴ ἀγιάτρευτη !

Οἱ γριές, οἱ γέροι πεθαίνουν μὲ τὸν καῦμό, πὼς δὲ θὰ ξανααντικρῶσιν, νὰ καμαρώσιν τὴν ὥσπιν καὶ πλούσιαν γῆν τους, οἱ μεστωμένοι πρόσφυγοι ζοῦν ἀκόμα μὲ τὸν οἶκόν τῆς ἐπιστροφῆς, καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ τὴν γνώρισαν νήπια καὶ μωρά, ἀκοῦν ἀπὸ τῆς γαγγῆς τὸ στόμα ἢ τῆς μάννας τὸ πικραμένον ἄχειλι νὰ τὴ ζωγραφίζει πλούσιαν καὶ νοσταλγικὴν, ποὺ τὴν στολίζουν οἱ ἀπέραντοι κάμποι, τὴν αὐλακώνουν τὰ ἱστορικά της ποτάμια, μὲ τὸ δυνατό τους ῥέμα, καὶ τὴν ζώνουν βουνὰ ἀπάτητα καὶ μυθευμένα, ἀκόμα τὰ περιτρέχουν Διόνυσσοι καὶ Σάτυροι καὶ Βάκχοι—οἱ ἀναστενάρηδες.

Ἡ νοσταλγία γιὰ τοὺς μεγάλους γίνεται πληγὴ καὶ πάθος καὶ τὸ πάθος φουντώνει καὶ μεγαλώνει, ὅταν στὴ θύμῃσιν ὀρθώνονται οἱ παιδικῆς ἀνάμνησες κατεβατὸ—κατεβατὸ καὶ ξεπηδοῦν στὴ μνήμην τὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῶν παιδικῶν χρόνων.

Ἔτσι καὶ γὼς πονεμένος νοσταλγὸς τῆς Θράκης, ὅπου γεννήθηκα καὶ τράνεψα κῆρινα ἀγοράκι, ὥς ποὺ ξενιτεύτηκα γιὰ νὰ μὴ τὴν ξαναδῶ καὶ μὲ τὸ θᾶμα ἀκόμα τοῦ λυτρωμοῦ της—ποὺ εἴταν ὄνειρον κῆσβυσε καὶ πάει τόσο γρήγορον—ὑποφέρω στὴ θύμῃσιν της. Φουντώνει μέσα στὴν ψυχὴ μου ἡ λαχτάρα γιὰ τὸ χαμό της. Ἀνάβει μέσα μου ὁ πόνος τοῦ γυρισμοῦ καὶ τότε πάει ὁ νοῦς μου στὰ παιδικὰ μου χρόνια μὲ τὰ ἐπεισόδιά τους, τὶς χαρές

τους, τις ἐλπίδες, τις ἀφροντισιές τους καὶ ξεσκάνει ἡ λαχτάρα. Ἔτσι ἔγραψα καὶ γράφω τὰ διηγήματά μου : **Τὰ περασμένα στὴ Θράκη**, ποὺ εἶναι σελιδοῦλες ἀπὸ τὴν παιδική μου ζωὴ, τὴ ζωὴ ὅλων τῶν παιδιῶν, ποὺ ὅμοια αἰσθάνονται, ζοῦν καὶ κινοῦνται στὰ παιδικὰ τους χρόνια.

Ἡ Θράκη μέσα σαυτὰ ζωγραφίζεται ἀληθινὴ καὶ πρόσχαρη, δίχως στολίδια ψεύτικα καὶ φαντασίες. Περνᾷ ἀπαλὴ καὶ ὥραία, γοητευτικὰ καὶ ἀλησμόνητη. Καὶ ὅπως μὲ συγκινοῦν τὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς μου, τόσο ποὺ δάκρυα πηγάζουν στὰ μάτια, ἔτσι — δὲν εἶναι βολετὸ ἀλλιώτικα — θὰ συγκινήσουν κείνους ποὺ θά νοιώξουν τὶς σελίδες τοῦ τόμου αὐτοῦ καὶ θὰ διαβάσουν ὅποιοδήποτε ἀπὸ τὰ διηγήματα : « **Πῶς πρωτοπῆγα στὸ δάσκαλο** », « **Πῶς πρωταπόχτησα ρολόγι** », « **Πῶς δὲν ἔγινα δεσπότης** » κλπ.

Τὸ ἔργο μου — ἡ μανία αὐτὴ γιὰ τὴ Θράκη πάντα — δὲ θὰ χαθῇ εὐκόλα. Πολὺν καιρὸ νοσταλγικὸ θὰ διαβάζεται. Κι ὅσο περνᾷ ὁ χρόνος τόσο θὰ γίνεται ποθητότερο. Μέσα στὰ βιβλία μου αὐτά, ποὺ λέγονται : **Θρακικὲς Ἠθογραφεῖς, Χριστούγεννα ἢ Πασχαλιὰ στὴ Θράκη, Τὰ περασμένα στὴ Θράκη**, θὰ καθρεφτίζεται ἡ ξηλεὺς αὐτὴ χώρα, ποὺ τὴν φθόνησε ἡ μοῖρα καὶ καταλύθηκε μαζί της ἕνας κόσμος μὲ τὴ γλῶσσα του, μὲ τὴ λαογραφία του, μὲ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ τὶς χίλιες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του, ἕνας πολιτισμὸς, ὅπως καὶ μέσα στὸ **Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ** θὰ βρεῖται ἡ ψυχὴ τῆς ἀναλυμένη διάπλατα μέσα στὰ τραγούδια της, τὶς συνήθειές της, τὰ παραμῦθιά της καὶ κάθε λογῆς λαογραφικὰ κείμενά της, ποὺ ποτὲ δὲν κουράστηκα νὰ τὰ μαζεύω καὶ νὰ τὰ ἐκδίδω ἀδιάκοπα σὲ τόμους ζητιανεύοντας τὸν ὀβολὸ τῶν ὀλίγων.

Οἱ Ἁγιοαναταμόγειες

ΟΤΑΝ ΠΡΩΤΑΠΗΓΑ ΣΤΟ ΔΑΣΚΑΛΟ

‘Ο Παπούς ὁ Παντελέων εἶταν ὁ πρῶτος μου δάσκαλος. Ἐνας ψηλός καὶ λιγνός ἄνθρωπος, ποὺ μὲ τὴν ἡλικία του, τᾶσπρα του γένια, τὴν καμπούρα του, ποὺ σηκώθηκε στὴ ράχη του ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ τὴ δασκαλική, ἔδειχνε παραπάνω ἀπ’ ὅ,τι εἶταν στὰ χρόνια.

Τὸ σόγι του ὅλο δασκάλοι. Ὁ μοναχογιός του δάσκαλος μοναδικός, ποὺ σπούδασε καὶ στὴν Ἀθήνα. Οἱ κόρες του δασκάλες μὲ τὴ σειρά. Ποιὸς ξαίρει, μπορεῖ ἀκόμα καὶ τώρα νὰ διδάσκουνε κάπου τὰ γράμματα, ποὺ ξαίρουνε.

Μιά ἀπ’ αὐτές, ἡ καλὴ Μάρθα, μαυροφόρα, ὅπως τὴνε θυμᾶμαι, εἶταν ἡ πρώτη ποὺ δίδασκε τὰ νήπια στὸ νηπιαγωγεῖο μας—μιά σάλα μεγάλη, ποὺ στὸ βάθος εἶχε ἓνα ἀμφιθέατρο μὲ ξυλένια σκαλοπάτια—ὅπου τὰ μέτρητα νήπια μαζεύονταν νὰ μάθουν «τὰ πράσινα φύλλα, τὰ κόκκινα μῆλα». Ἡ καλὴ σὺνη τῆς μεγάλης. Ἀγαποῦσε τὰ παιδιὰ καὶ ἡ τιμωρία, ποὺ πρὸ χειρὸς μᾶς ἔβαζε, εἶταν νὰ μᾶς ἀλλάζει θέση στὴν κάθε ἀταξία. Ἐτοὶ καὶ μένα, ὅταν κάποτε τιμωρήθηκα, μὲ πήρε ἀπὸ τὸ χεράκι καὶ μ’ ἀπείωσε ἀνάμεσα σὲ δυὸ κορίτσια. Ναι, ἀνάμεσα σὲ δυὸ κορίτσια! Τὴν τιμωρία μου αὐτὴ δὲ μπόρεσα νὰ τὴ χωνέσω κι’ ἔκλαιγα ὅλο τὸ διάστημα, ποὺ μὲ κρατοῦσε στὴ θέση αὐτὴ. Τόσο πολὺ ντροπιάστηκα, νὰ μὲ καθίσει ἀνάμεσα σὲ δυό... κορίτσια μεγάλα!

Ἀπ’ αὐτὴ τὴ δασκαλικὴ φαμίλια πέρασαν γενιές ὅλες, νὰ μάθουν γράμματα. Ὁ Παντελέων — ὁ Παπούς ὁ Παντελέων — μὲ τὴ φαμελιά του—ὅλο αὐτὸ τὸ δασκαλικὸ σόγι—καθότανε στὸ σχολεῖο μέσα. Τὸ σχολεῖο εἶταν ἓνα ἀπέραντο σαλόνι μακρὸ ὥς ἑκατὸ πόδια, χωρισμένο σὲ τρία μέρη μὲ ψηλὲς τάβλες ὥς τὸ ταβάνι κι’ ἐνωμένο πάλι τὸ καθένα μὲ μιὰ πόρτα μεγάλη. Σ’ αὐτὸ τὸ μεγάλο σχολεῖο μπροστὰ ὑψωνότανε ἓνα σπῖτι ὠραῖο, ποὺ εἶταν καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ σχολείου, μὲ μιὰ μεγαλόπρεπη σκάλα. Δωμάτια ἀπὸ δῶ, δωμάτια ἀπὸ κεῖ.

Κεῖ μέσα ἔμενε, ἀπὸ τὰ χρόνια, ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, ἀπὸ τὸ Πλομάρι, ὁ δάσκαλος, ὁ Παπούς ὁ Παντελέων.

*
* *

Δὲν τὸν θυμοῦμαι πολὺ καλὰ, θυμοῦμαι τὸν ἥσκιο του.
Ὅταν εἶπαν στὸ σπῖτι πιά νὰ μὲ πᾶν ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο στὸ

μεγάλο αυτό σχολειό, πού πήγαιναν και τ'άλλα μου αδέρφια, δοκίμασα μιὰ περηφάνεια, μιὰ ξεχωριστή χαρά.

—Θά πάγω κι' ἐγώ στο μεγάλο σχολειό! ἔλεγα περήφανα.

Καί γιὰ νά πρωτοπάγω, ἔπρεπε νά γνωριστῶ μὲ τὴ φανίλια τοῦ παποῦ Παντελεόντα, πού εἶχε γνωριμίες καὶ φίλες, μὲ τὸν πατέρα μου—παπᾶ τῆς ἐνορίας—καὶ τὴ μητέρα μου τὴν παπαδιά, καὶ πηγαινοερχότανε καὶ ἡ δασκάλισσα—ἔτσι λέγαν τὶς κυρίες τῶν δασκάλων τότε—στο σπίτι μας καὶ κάθε τόσο τοὺς πήγαιναν τ'αδέρφια μου καὶ τὰ δῶρα: σταφύλια, φρούτα, λειτουργιές—γιατὶ ὁ πατέρας μου σὰν παπὰς μάζευε πρόσφορα—μουστολαμπάδες, πελτέδες, πετμέζια, κομπόστες, χουσάφια, ὅπως τὶς ἔλεγαν, ρετσέλια, καρύδια καὶ μύγδαλα καὶ τὸς'άλλα πράματα, ἀπὸ τὶς σοδιές μας.

Τί ἐποχὴ μακάρια, πού κάθε σπῖτι γιόμιζε μὲ τοῦ Θεοῦ τὰ καλὰ τὰ κελάρια του!

Καὶ λοιπὸν τοίμασε ἡ μητέρα μου «πελτέ», τὴ μουσταλευριά, ἀπὸ τὸ μούστο, πού μοσχομύριζε, κι' ἔψησε ἐποχὴ τρύγου μαθές—πελτέ. Ἐκοψε τὸ μούστο μὲ θειάφι καὶ πέτρα—ἀσβεστόπετρα, καὶ τὸν ἔκανε ξανθὸ σὰν κεκριμπάρι. Τὸν ἔβρασε πολὺ πολὺ, καὶ ἀνακατεύοντας μέσα «νισεστέ», πού μόνῃ της τὸν τοίμασε τὸν Αὐγουστο μῆνα μὲ τὸν καυτερὸ ἥλιο, μουσκεύοντας ὁλόκληρα δεκάμερα μέσα σὲ ἀγγεῖο μεγάλο—σὲ μιὰ τσιγάρα—στᾶρι καὶ τρίβοντάς το νά βγάλει τὴν ψυχιά του καὶ κατόπι, λιάζοντάς τον, πού νά γίνει σὰν κόλλα γιὰ κολλάρισμα.

Σὰν ἔβρασε ὁ πελτές κι' ἔγινε ἄσπρος, τὸν κένωσε σὲ πιατέλες. Τὴν πιὸ μεγάλη πιατέλα τὴ στόλισε μὲ μύγδαλα καθαρισμένα, ἄσπρα ἄσπρα, μὲ καρύδι σπασμένο στο χαβάνι καὶ κανέλα.

Αὐτὸ εἶταν τὸ μοναδικὸ καὶ ξακουστὸ γλύκισμα τοῦ τρύγου, πού οἱ καλὲς νοικοκυρὲς τὸ συνήθιζαν ὅλο τὸ χειμῶνα, φυλάγοντας πάντα μέσα σ' ἓνα πιθάρι μούστο θειοφισμένο.

Καί σὰν στολίστηκε ἡ πιατέλα μὲ τὰ μύγδαλα μ' ἓνα λουλούδι—ἓνα ἄγνωστο εἶδος λουλουδιοῦ—τ'άλλο πρωὶ ἡ μητέρα μου, παίροντας καὶ τὴ ρόκα της—γιατὶ τότε καὶ στο γειτόνιο πηγαίνοντας δούλευαν οἱ νοικοκυρὲς καὶ δὲν χασομεροῦσαν,—καὶ δίνοντας τὴν πιατέλα στὴν παρακώρη μας, μέσα σ'ἓνα πεσκίρι—μιὰν ἄσπρη ψηφωτὴ πετσέτα φαμένη μαστορικὰ ἀπὸ τὸ χέρι της,—ξεκίνησε μαζὶ μου γιὰ τὸ σχολειό.

Κατεβήκαμε τὸν κατήφορο τοῦ δρόμου καὶ φτάσαμε στὴν πλατεῖα, πού ὑψωνόντανε τὰ καφενεῖα. Κατηφορήσαμε ἀκόμα παρακάτω καὶ προσπερνώντας τὸ μεγάλο φοῦρνο, ξανοίξαμε τὶς μεγάλες πόρτες τοῦ σχολείου, ὅπου τὰ παιδιὰ ἀμέτρητα βουίζανε παίζοντας

μέσα στη σύδεντρη αύλη. Μιά αύλη γιομάτη δέντρα, γιομάτη λουλούδια και σέλιβα, που τ'άχαν φυτεμένα γύρω στα καρίκια και τα παρτέρια. Μιά αύλη ήσκιερή και δροσερή.

Όλο κείνο το πλήθος των παιδιών μ'ας αντίκρυσε με περιέργεια και χαρά. Έβλεπαν μια μητέρα να πρωτοφέρει το αγοράκι της στο σχολειό. Κι' άνοιξαν δρόμο να περάσουμε. Από ντροπή, που τόσα παιδιά με πλημμύρισαν με τις ματιές τους, ζαλίστηκα. Κατέβασα τα μάτια μου και κρεμάστηκα στο χέρι της μητέρας μου, που μ'έφερνε σάν παράλυτο. Δεν είδα τίποτε, μόνο, σήκωσα το κεφάλι μου, όταν ανέβαινα τα σκαλιά και άκουσα τη «δασκάλισσα» —τη γυναίκα του παπού Παντελέοντα, να φωνάζει στην μητέρα μου χαρούμενα: — Καλώς τη την κόνα παπαδιά, πώς είταν δα αυτό, πώς είταν δα αυτό! Ίδρωσα μονομιᾶς από ντροπή. Η καρδιά μου χτυπούσε δυνατά. Πώς θα παρουσιαζόμουνα μπροστά στο δάσκαλο;

Μπαίνοντας πιά στο δωμάτιο: — Σᾶς φέρνω κι' αυτόννα, είπε η μητέρα μου κι' άπίθωσε στο τραπέζι την πιατέλα, παίρνοντάς την από τα χέρια της παρακόρης της, και τη ρόκα της με την τουλούπα τυλιγμένη μέσα σ' ένα άσπρο τουλπάνι.

— Νά, σᾶς τὸν ἔφερα να γραφτεί με τα μεγάλα παιδιά.

Όλοι τότε με χείδεψαν, καμάρωσαν τα ξανθά σά στάχια κατσαρά μαλλιά μου, με παίνεσαν πως είμαι πιά μεγάλο παιδί και πώς θα μάθω γράμματα, να γίνω δεσπότης στη Πόλη! Έγώ πάντα έβλεπα κάτω, κι από ντροπή θε μπόρεσα ναπολάψω ούτε τα χείδια, ούτε και τους έπαινους.

Έτσι σέ κάμποσο, σά χτύπησε το μεγάλο κουδούνι, με πήρε ο παπούς ο Παντελέον από το χέρι και χαιδεύοντας το κεφάλι μου μ' έσυρε προς τη σκάλα. — Πᾶμε τώρα να δεις τα παιδιά, που θα διαβάσουν».

Έγώ τότε κοντοστάθηκα, έβγαλα μια τσιριά και λύθηκα σ' ένα κλάμα. Θα έχανα τη λευτεριά μου, μακριά από τη μητέρα μου.

- Θέλω και τη μητέρα μ' ξανατσιρίξα κι άρχισα να κλαίω δυνατά

— Νά πάρουμ' και τη μητέρα σ', σά θέλ'ς. Έλα, κόνα παπαδιά, είπε πρόθυμα ο δάσκαλος.

Κι έτσι μάλαξε τη διάθεσή μου και κατεβήκαμε τη σκάλα. Σταθήκαμε μπροστά στις δυο μεγάλες θύρες. Σηκώνοντας τα μάτια μου αντίκρυσσα ένα πελώριο δωμάτιο, που το χώριζαν τάβλες μεγάλες. Δεξιά θρανία πολλά και παιδιά σάν την άμμο της θάλασσας, άριστερά άλλα θρανία πολλά γιομάτα από άμέτρητα παιδιά, που όλα έρριξαν επάνω μου τα μάτια τους. Τι εύτυχία, να με κρατά ο δάσκα-

λος από τὸ χέρι! Τί τιμή, τί λαχτάρα τοῦ κάθε παιδιοῦ, ποῦ ἔτρεμε σὰν ψάρι καὶ δειλίαζε σὰν περιστέρι στ' ἀντίκρουσμά του, καὶ τὸ μόνο χάδι τοῦ δάσκαλου εἶταν οἱ ξυλιές καὶ ὁ φάλαγγας.

"Όλα τὰ παιδιά—ὡς ἑκατὸ κι ἀπάνω—μονομιᾶς σηκώθηκαν μόλις ὁ δάσκαλος, πάντα βαστώντας με ἀπὸ τὸ χέρι, πάτησε στὸ σκαλοπάτι τῆς μεγάλης αἵθουσας.

Τί δυστυχία, τί κακό, νὰ με κυττοῦνε τόσα παιδιά!!

"Ετσι μ' ὠδήγησε ὁ καλὸς ὁ παπούς ὁ Παντελέων στὸ πρῶτο θρανίον καὶ με παρακάθησε πλάγι σ' ἓνα ἄλλο παιδάκι.

—'Εδῶ ἔλα νὰ καθίσεις με τὰ παιδιά.

Κι ὄρχισε με τὴ προσευχή. "Όλα τὰ παιδιά εἶπαν τὴν προσευχή με τὴ φωνὴ συρτὴ σὰ μοιρολόγι.

Σὲ λιγάκι—τὸ θυμᾶμαι καλὰ—ἔβγαλε ἀπὸ ἓνα κουτὶ κάτι κομμάτια μουκαβάδες, ποῦ πάνω τους ζωγραφιζότανε κι ἀπὸ ἓνα γράμμα. "Εβαζε στὴ σειρὰ γράμματα καὶ τὰ παιδιά ἔλα μαζί ἔλεγαν: ζζζζ.... γγγγ.... ἄσασα....

Κάποτε ἡ μητέρα μου, θαρρώντας πιά πὼς ἐγὼ εἴμουν καλὰ θρονιασμένος στὸ θρανίον, κ' εὐχαριστήμενος, ἔκανε πὼς σηκώνεται νὰ φύγει. Συμμάζεψε τὴ ροκά της καὶ τ' ἀδράχτι καὶ χύνοντας πάνω μου τὴν πιὸ στοργικὴ ματιά, μ' ἔλουσε ξεχωριστὰ καὶ με τὴ γλύκα τοῦ χαμόγελου της.

—Γώ, παιδί μ' θὰ παγαίνω πιά, σὺ θὰ μείν'ς νὰ μάθ'ς γράμματα.

"Ενα δυνατό τσίριγμα κι ἀπελπιστικὸ γέμισε τὴ μεγάλη παράδοση. "Ετρεξα ἀπὸ τὸ θρανίον κι ἔρπαξα τὴ μητέρα μου ἀπὸ τὸ φουστάνι της με τίς δυὸ μου φοῦχτες καὶ κόλλησα στὰ μηριά της.

—Θὰ φύγουμ' μαζί.ι.ι.ι.ι.ι..... ἔλεγα κλαίγοντας.

—"Ε ὄχ' ὄχ', θὰ καθήσω καὶ γώ. Καὶ ξανακάθησε στὸ κάθισμα της μ' ἓνα χαμόγελο γλυκό.

"Όλη ἡ τάξη ἀλάλαξε με τίς φωνές μου. "Αλλά παιδιά γέλασαν κι ἄλλα σάστισαν κι ἄλλα βρῆκαν καιρὸ νὰ κάνουν ἄνω κάτω.

—Μὰ δῶ εἶναι ὥραϊα. Δῶ θὰ μάθ'ς γράμματα, ἀγόρ' μου, εἶπε ὁ παπούς ὁ Παντελέων καὶ με ξαναχάϊδεψε ὁ ἀξέχαστος δάσκαλος.

Εἰρήνεψα καὶ σκούπισα τώρα τὰ δάκρυά μου, ποῦ τόσο ἄφθονα κατὰβρεξαν τὰ μάγουλα μου καὶ τὰ νιώθω νὰ μοῦ τὰ καίνε,

"Ετσι ἡ μητέρα μου κάθησε ὡς τὸ διάλειμμα καὶ μᾶς ξαναπῆρε πάνω ἡ κόνα δασκάλισσα γιὰ νὰ μοῦ δώκει θάρρος καὶ νὰ με σαγηνέψει με τὰ χάρδια της. Αὐτὴ μ' ἔπεισε νὰ φύγει πιά ἡ μητέρα μου καὶ νὰ ξανακατεβῶ μέσα στὴν τάξη.

* *

"Όμως τὸ μοῦτρο τοῦ παποῦ τοῦ Παντελέοντα δὲ μπορούσα νὰ

τὸ ὑποφέρω. "Όταν ἔβηχε βαθιὰ καὶ πήγαινε στοὺς παράθυρο, πλάγι στοὺς πίνακα μὲ τὰ γράμματα, νὰ σταθεῖ κι ἀπὸ κεῖ νὰ φτύσει ἔξω, αὐτὸ μὲ τρώμαζε. Καὶ ἔβηχε ὅλη τὴν ὥρα καὶ φτοῦσε ἀπανωτά. Κι ἐγὼ τὸν τρώμαζα, τὸν φοβόμουν.

Καὶ ὅμως κάθε ἡμέρα, βαστώντας τ' ἀδέρφια μου ἀπὸ τὸ χέρι πότε τοῦτον, πότε κεῖνον, κατέβαινα στοὺς σχολειό. Μέσα στὴ μεγάλη αὐτὴ παράδοση, ποὺ στοὺς τέσσερες τοίχους κρεμόντανε χάρτες ἀπὸ τὴν ἱερὰ ἱστορία, κι εἴταν γραμμένα μὲ γράμματα μεγάλα σοφὰ λόγια, καὶ στὶς γωνιὲς στεκόντανε στὰ τρίποδα τοὺς οἱ μαυροπίνακες, ἀνάμεσα στὰ πολλὰ παιδιὰ, ποὺ ἄλλα μὲ χάϊδευαν καὶ μ' ἀγαποῦσαν κι ἄλλα μὲ πείραζαν, πήγαινα νὰ μάθω τὴν ἀλφαβῆτα.

Τὸν παποῦ τὸν Παντελέοντα δὲ μπορούσα νὰ τὸν βλέπω στὰ μάτια, οὔτε τὸ χᾶδι του, οὔτε ἡ καλοσύνη του μὲ ἡμέρες ἀνὰ μπροστά του. Τὸν φοβόμουν καὶ τὸν τρώμαζα, ὅταν ἔφτυνε ἀπὸ τὸ παράθυρο, ὅστερ' ἀπὸ ἓνα βῆχα, ποὺ σάλευε τὰ σωθικά του.

Καὶ μιὰ μέρα, ποὺ κατηφόριζα μόνος νὰ μῆναι στὴν πόρτα τοῦ σχολείου, ἄλλαξα γνώμη καὶ γυρίζοντας τὸ δρόμο, τράβηξα— ὀχτῶ χρονῶ παιδί—κατὰ τὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς, ὅπου στὴν πίσω μεριά καθότανε ἡ συνομιλική μου "Όλγα τῆς Ματενιώς— ἓνα κορίτσι μὲ μακριὰ μαλλιά καὶ πλεξοῦδες σὰν καρaboσκoiνα— γιὰ νὰ παίξω.

Καὶ σὰ χόρτασα ἀπὸ παιγνίδια— κρύβοντας τὴν πλάκα μου καὶ τὸ κοντύλι σ' ἓνα πεζούλι τοῦ παραθύρου— τὸ μεσημέρι γύρισα στοὺς σπῖτι. Αὐτὸ ὁ πατέρας μου δὲ μοῦ τὸ σχώρεσε ποτέ. Καὶ τᾶλλο πρῶτὸ πιάνοντας τὸ χέρι μου μ' ἔσυρε αὐτὸς στοὺς δάσκαλο.

—Θὰ τὸ ξανακάν' ἄλλη φορὰ; μὲ ρώτησε. Καὶ γὼ μιλιὰ!

Μὲ ξαναπαράδωκε στοὺς φίλο του τὸν παποῦ Παντελέοντα καὶ ἔβαλε τ' ἀδέρφια μου νὰ μὲ προσέχουν.

"Όμως ἐγὼ στοὺς διάλειμμα, τὴν ὥρα, ποὺ τὰ παιδιὰ ἔπαιζαν μὲ φωνὲς καὶ τρεχάματα καὶ κανεὶς δὲν πρόσεχε, βγήκα ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σχολείου καὶ τράβηξα κατὰ τὸ ρέμα, ποὺ κεῖ κοντὰ ἔτρεχε μὲ τίς πρῶτες βροχὲς νερὸ καθάριο, κι ἄρχισα νὰ φτιάνω καράβια χαρτένια. "Εβγαλα καὶ τίς κάλτσες μου καὶ βούτηξα στοὺς νερό, ἀπολαμβάνοντας τὴ φθινοπωρινὴ καλοκαιριά.

"Ετσι πέρασα τίς ὥρες κι ἔπαιξα μὲ τὰ παιδιὰ. "Όταν κάποιο χέρι μ' ἄρπαξε ἀπὸ τὰ φτῖ καὶ μὲ πέταξε ὀξω ἀπὸ τὸ ποτάμι καὶ μ' ἔσυρε στοῦ σχολείου τὴν αὐλή μέσα. Εἴταν ὁ μεγαλύτερος μου ἀδερφός, ποὺ μ' ἔχασε ξαφνικὰ μέσ' ἀπὸ τὸ σχολειό.

Τὸ μεσημέρι, σὰ γύρισα μὲ τᾶλλα μου ἀδέρφια στοὺς σπῖτι καὶ ὁ πατέρας μου ἔμαθε τὰντραγαθῆματά μου, δὲν εἶπε τίποτε ἄλλο, μόνο πιάνοντάς με μ' ἔγδυσε καὶ μ' ἀφήκε μόνος μὲ τὸ κοντὸ πουκάμισο

μου, κι' ανοίγοντας τὴν ξώθυρά μας με πέταξε ὁλόγυμνον ὀξω!

—Νά λοιπόν, εἶπε, δὲ θέλ'ς σχολειό, κάν'ς τὴ κεφαλιού σ', δὲ σὲ θέλω παιδί μ'.

Δὲν πρόφτασα νὰ καλοσκεφτῶ πῶς βρέθηκα ἔτσι γυμνός καὶ τσίτσιδος, καὶ εἶδα κλαιόμενος πολλὰ μάτια νὰ με βλέπουν καὶ νὰ γελοῦν καὶ νὰ χαχανίζουν ἀτέλειωτα. Κι' ὅσο ἄκουα τὰ χάχανα, ἄλλο τόσο ὕψωνα τσιριχτὴ τὴ φωνή μου καὶ χτυποῦσα τὰ πόδια μου στὶς πλάκες τοῦ πεζοδρόμιου.

Σιγὰ τὰ παιδιά τῆς γειτονιάς μαζεύτηκαν γύρω μου. Ἡ μητέρα μου ἀπὸ τὸ παραθύρι σκύβοντας με ξεσκισμένη τὴν καρδιά με παρηγοροῦσε με τὸ γλυκὸ τῆς βλέμμα.

Κι' ὁ πατέρας μου—τὸν θυμᾶμαι ξανθὸν ξανθὸν κι' ἀψηλὸν μέσα στ' ἀντερί του τὸ παπαδίστικο—ἀπὸ τὴν μισοανοιγμένη τὴν πόρτα μ' ἐβλεπε κι' αὐτὸς με σπαραγμένη τὴ ψυχὴ. Ἦθελε νὰ με τιμωρήσει μονομιᾶς καὶ γιὰ πάντα.

—Πάρτο τὸ παιδί, παπά, εἶπε κι' ἡ κὸνα Δουκαῖνη ἡ γειτόνισσα, σὰ χόρτασε νὰ χαχανίζει ἀπὸ τὸ παραθύρι τῆς ἀψηλό. Πάρτο μέσα καὶ δὲ θὰ τὸ ξανακάν'. Σχώρεσ' το.

—Ἐλα, παπά, εἶπε κι' ἡ γιάτρainer ἡ Μαυροδέσσα, ἔλα σχώρεσέ το τὸ παιδί κι' ἀπὸ αὔριο θὰ πάγ' στο σχολειὸ μαζί πὲ τὸ Γιωνά τὸν ἑγγονό μ'.

—Ἐλα παπά, εἶπε κι' ἡ μητέρα μου, ἔλα, καὶ χωρὶς νὰ προσμένει κατεβαίνοντας τὰ δυὸ σκαλιὰ τῆς ξώπορτας, με πῆρε καὶ μ' ἐκρυψε τσίτσιδον μέσα στὴν ποδιά τῆς.

Τρεῖς μέρες κρυμμένος καθόμουν ἀπὸ ντροπὴ στο σπίτι. Οὔτε νὰ παίξω βγῆκα, οὔτε νὰ καθήσω μαζί με τοὺς ἄλλους. Μόνο τὴν τέταρτὴ μέρα, πιάνοντας τὴ μητέρα μου ἀπὸ τὸ χέρι, τὴν ἔσυρα στο σχολειό. Τώρα οὔτε πελτέ ἔφερε μαζί τῆς, οὔτε τὴ ρόκα, οὔτε τὰ δράχτι τῆς. Με παρὰδωκε στὰ χέρια, τοῦ παποῦ Παντελέοντα. Τοῦ φίλησα τὸ χέρι, με χაῖδεψε καὶ πῆγα στὴ θέση μου ν' ἀρχίσω τὰ γράμματα. Ἡ μητέρα μου ἔφυγε γρήγορα γρήγορα.

Τώρα ἡ παράδοση ἀντηχοῦσε κι' ἀντιλαλοῦσε μονότονα ἀπὸ τὶς ἑκατὸ βοές, πού βγαίναν ἀπὸ ἑκατὸ στόματα, σὰν ἀπὸ ἑκατὸ χιλιάδες τζιτζίκια.... ζ, ζ, ζ, γ, γ, γ, δ, δ, δ, α, α, α.

Μαθαίναμε τὴν ἀλφαβῆτα.

ΠΩΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΣΚΑΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ἦμουν πέντε χρονῶν—καὶ πᾶνε ἀπὸ τότε ἐξήντα πέντε χρόνια — ὅταν πρωτοπῆγα στὸ δάσκαλο. Πῆγα στὸ δάσκαλο τῶν Ἀγισαράντα μάρτυρων. Κεῖ μέσα στὸ μεγάλο αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς ὑψωνόταν τὸ χτίριο μὲ «τ' ἀρχοντικό», μὲ τὸ δωμάτιο τοῦ καντηλανάφτη καὶ τὸ σχολειὸ ἀπὸ πάνω.

Μπαίνοντας στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο καμπαναριὸ μὲ τοὺς ἀγγέλους—ψηλὸ ἴσαμε ἓνα τζαμί—προχωροῦσες λίγο, καὶ στ' ἀριστερὰ εἶχες τὸ μεγάλο αὐτὸ χτίριο τοῦ σχολειοῦ κι' ἀρχοντικοῦ καὶ δεξιὰ ἓνα μικρὸ σπιτάκι, ψηλὸ, μὲ μιὰ σκάλα πέτρινη, ποὺ ἀπὸ κάτω εἶταν τὸ πηγάδι τῆς ἐκκλησιᾶς. Μέσα στὸ σπιτάκι τοῦτο καθότανε ἡ γιαγιά ἡ Χατζήδαινα, ἡ καλόγρια, μὲ τὴν παρακώρη τῆς τὴν Καλλιόπη, ποὺ εἶχε πᾶει στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ γύρισε Χατζήδαινα ἁγιασμένη, καὶ τὴν ὑποδέχτηκαν στὸ γυρισμὸ τῆς μὲ ξεπτέρυγα — κεῖνα τὰ χρόνια ἔτσι ὑποδεχόντανε τίς χατζέσες—καὶ παπάδες καὶ ψαλμουδιές.

Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ χτίρια, πάνω σὲ δυνατές κρεβατίνες, ἄπλωναν τὰ κλωσάρια τους τὰ δυὸ μεγάλα κλήματα — τὰ γέρικα κλήματα, ποὺ παμπάλαια ζοῦσαν ἀκουμπησμένα στὴν κρεβατίνα τούτη, καὶ ἤσκωναν ὅλη τὴν αὐλὴ τὴν πλακόστρωτη, κι' ὅπου τὸ καλοκαῖρι οἱ παπάδες καθισμένοι κουβέντιαζαν καὶ κουβεντιάζοντας ἔπιναν τὸν καφέ τους.

Στὴ μέση ὑψωνότανε οἱ Ἀγισαράντα μάρτυρες, καλὴ ἐκκλησιὰ καὶ καινούργια, μὲ τοὺς ἁγισαράντα μάρτυρες μέσα στὴ λίμνη παγωμένους καὶ τσίτσιδους, ζωγραφισμένους στὸ ἔμπα τοῦ νάρθηκα ἀπὸ τὸ Νικολάκη τὸν καλόγηρο, ποὺ μετάνοιωσε κι' ἀφῆκε τ' Ἅγιονόρος κι' εἶταν ἀριστερός ψάλτης τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ ζωγράφος καὶ ζωγράφιζε ἄγιους πετσί καὶ κόκκαλο, πεινασμένους καὶ διψασμένους καὶ στεγνοὺς σάν λυωμένο κερί. Γύρω στὸ ἱερό της, ἓνας στενὸς αὐλόγυρος ἔζωνε τὴν ἐκκλησιὰ, ποὺ ἔβγαине σάλλη μιὰ μεγάλη αὐλὴ χορταριασμένη, μὲ συκιές καὶ μὲ δέντρα.

Στὸ σχολειὸ μὲ πῆγε, πιασμένον ἀπὸ τὸ χέρι, ὁ παππούς μου,

ὁ Παπαμόσκος, ὁ ἑξαρχος, ποὺ ἀπὸ δάσκαλος ἔγινε παπᾶς καὶ ἑξαρχος, ἀντιπρόσωπος δηλαδὴ τοῦ δεσπότη.

* *

Ποιά μέρα εἶταν δὲ θυμᾶμαι, μὰ θυμᾶμαι ποὺ ἄκουσα ἀπὸ τὸ ψηλὸ καμπαναριὸ μὲ τοὺς ἀγγέλους, νὰ χτυπᾷ ἡ καμπάνα, τὸ προσκλητήριο κάλεσμα τοῦ σχολειοῦ. Χωρὶς τὸ κάλεσμα τοῦτο δὲν πηγαίναμε στὸ σχολειό, δὲν ξεκινούσαμε ἀπὸ τὸ σπίτι, οὔτε κι' οἱ πόρτες τοῦ ἀνοιγαν, οὔτε καὶ ὁ δάσκαλος εἶταν ἐκεῖ νὰ παραστέκεται στὸ ἔμπα τῶν παιδιῶν τῆς ἐνορίας. Ὁ ἥχος τῆς πότε λυπητερός καὶ πότε εὐχάριστος — κατὰ τὸ κέφι ποὺ εἴχαμε γιὰ τὰ γράμματα — ἀκόμα βρίσκεται στ' αὐτιά μου. Λυπητερός, ὅταν τελείωναν οἱ γιορτές, ἢ ὅταν τρώγαμε πολὺ ξύλο ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ δὲ θέλαμε νὰ πᾶμε στὸ μάθημα, καὶ χαρούμενος, ὅταν εἶταν ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς χρονιάς.

Ὁ Παπαμόσκος εἶχε μεγάλη ὑπόληψη ἀπὸ τοὺς δασκάλους, γιατί κι' αὐτὸς ἔκανε πολλὰ χρόνια τὸ δάσκαλο. Κ' ἐγὼ ἤμουν τὸ πρῶτο τοῦ ἐγγονάκι κι' εἶχα συμπάθειες, ὅταν μ' ἔσερνε μαζί του.

— Τῇ Παπαμόσκου ὁ ἐγγονός ἦρτε, εἶπαν τὰ παιδιά μ' ἓνα στόμα, ὅταν μὲ εἶδαν νὰ μπαίνω στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς μαζί μὲ τὸν παπποῦ μου. Καὶ ὅαν ἀνέβηκα τὰ σκαλιά καὶ μπῆκα στὴν παράδοση, μὲ μελέτησαν, μ' ἔψαξαν, μὲ χაΐδεψαν, μὲ ζήλεψαν.

— Σοὺ τὸν παραδίνω ! εἶπε τοῦ δασκάλου ὁ μακαρίτης ὁ παππούς μου. Θαρρεῖς καὶ τὸν βλέπω νὰ μὲ παραδίνει ἀκόμα στὰ χέρια τοῦ κύρ Ἀναγνώστη.

Ὁ κύρ Ἀναγνώστης εἶταν ἓνας ψηλὸς καὶ λιγνὸς ἄνθρωπος, ποὺ ἤξαιρε πολλές πονηρίες καὶ λιγοστὰ γράμματα. Ἦξαιρε νὰ ζητιανεύει τὸ φαγητὸ τὸ μεσημεριανό ἢ τὸ βραδυνό του, ἤξαιρε νὰ γυρεύει τ' αὐγὰ του ἀπὸ τὰ παιδιά, γνώριζε νὰ ζητᾷ τὸ βούτυρό του, μὲ τρόπο καὶ νὰ πίνει τὸ γάλα τοῦ ἄφθονο ἀπὸ τὴν ἀγελάδα τῆς Ζαχαρέσσας, καὶ νὰ μαζεύει τὸν τραχανά του καὶ τὰ σουτζούκια του καὶ τὸ πετμέζι του κι' ὅλη του τὴ σοδιά γυρεύοντας.

Χαιρότανε, ὅταν ἔβλεπε ἀπὸ τὸ πορᾶθυρο τοῦ σχολειοῦ ν' ἀνεβαίνει καπνὸς ἀπὸ τὰ τζάκια τῶν σπιτιῶν, κι' ἔλεγε: «Θὰ φάγωμεν σήμερον ἀσφαλῶς.» Καὶ λυπότανε καὶ σοφιζότανε χίλια τεχνάσματα γιὰ ν' ἀσφαλίσαι τὸ μεσημεριανό του φαγητό, ὅταν δὲν κάπνιζαν, λέγοντας : «Τὸ λοιπόν, τὴν σήμερον θ' ἀγωνισθῶμεν διὰ τὸν ἐπιούσιον». Καὶ τὸ σπίτι του εἶταν πάντα γεμᾶτο ἀπὸ τὰ χίλια καλὰ τῶν παιδιῶν ποὺ καθημερινὰ τοῦ πρόσφερναν.

Ἦξαιρε ὁ δὺςμοιρος νὰ διδάσκει μὲ τ' ἀλληλοδιδασχτικὸ σύστημα ἄκοπα καὶ εἶταν μᾶστορας νὰ δέρνει ἀλύπητα. Καὶ καθισμένος στὴ

δασκαλική του καθέδρα, δίδαχνε δίχως κόπο ἀνάγνωση, γραφή καὶ λογαριθμική. "Όλα τὰ παιδιά καθισμένα στὴ σειρὰ καὶ βαστώντας τὴ φυλλάδα τους, διάβαζαν ἀπὸ μιὰ λέξη τῶνα κατόπι στ' ἄλλο. Κι' ἂν εἴταν τριάντα παιδιά—ποῦ εἴταν ἑκατὸ—ὁ κύρ Ἀναγνώστης τοὺς ἔδινε τριάντα λέξεις νὰ διαβάσουν. Τὸ πρῶτο διάβαζε τὴν πρώτη, τὸ δεύτερο τὴ δεύτερη, τὸ τρίτο τὴν τρίτη λέξη. Κι' ὅταν διάβαζαν ἄφταιγα κι' ἀψεγάδιαστα τίς λέξεις τους, τότε τοὺς ἔδινε ἄλλες τριάντα λέξεις γιὰ τὸ παρακάτω μάθημα, δηλαδὴ «*τοὺς ἄλλαζε*» τὸ μάθημα. Κι' ἂν ἔσφαλνε κανένα ἀπὸ τὰ παιδιά, ὁ γείτονάς του διώρθωνε τὸ σφάλμα του, κι' ἔτσι γινότανε, ὥσπου διαβάζονταν καὶ οἱ ἄλλες λέξεις.

Τὰ τριάντα παιδιά μ' αὐτὸ τὸν τρόπο εἶχαν τὴν πρόσοχή τους καρφωμένη, ἔτοιμα νὰ μπαλώσουν τὸ σφάλμα τοῦ πλαγινοῦ τους, γιὰ αὐτὸ εἴταν τρόπος οἱ προσεχτικοὶ νὰ προχωροῦν κι' οἱ ἀπρόσεχτοι νὰ μένουν μὲ τὸ ἴδιο μάθημα.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τοῦ καθενὸς τὸ μάθημα γίνονταν μάθημα ὁλονῶν καὶ πάντα γεννοῦσε τὴν *αἰδύα* ἀνάμεσά τους. Καὶ γιὰ νὰ μὴ βαστᾷ ἡ μονοτονία τούτη τοῦ κάθε παιδιοῦ στὴν ἴδια λέξη, ἄλλαζαν θέση τὰ παιδιά, ἀλλάζοντας ἔτσι καὶ τὸ μάθημά τους καὶ τίς λέξεις, ποὺ διάβαζαν στὴν περασμένη θέση.

Ὁ δάσκαλος ὁ κύρ Ἀναγνώστης, δὲν εἴταν ἀναγκασμένος νὰ κουράζεται ἢ νὰ προσέχει, ὅτε καὶ ν' ἀκροάζεται τὸν κάθε μαθητὴ του ξεχωριστά, οὔτε νὰ τὸν διορθώνει, μόνο καθισμένος πάνω στὴν ἔδρα, μὲ τὰ γυαλιὰ στὰ ρουθούνια τῆς μύτης, ποῦταν ἀπὸ τὸ πιστὸ πρισμένη σὰ μελιτζάνα, μουρμούριζε μέσα ἀπ' τὰ παχυὰ μουστάκια του. Τί μουρμούριζε, ποῖος μπορούσε ν' ἀκούσει; Τὴν ὥρα, ποὺ φαίνονταν ὅτι ἀκούει τὰ παιδιά, ἢ ξοῦσε τὰ φρύδια του, ἢ μασοῦσε τὰ μουστάκια του τὰ κιτρινιασμένα ἀπὸ τὸ τσιγάρο, ἢ σκάλιζε τὴ μύτη του, βρώμισμένη ἀπὸ τὸν ταμπάκο ποὺ ροφοῦσε, ἢ ἀνάβοντας τὸ τσιμποῦκι του, κάπνιζε, ροφώντας βαθειά, ἢ σὰν τὸν ἔτρωγε ἡ ράχη του βύθιζε τὴν ἄκρη τοῦ τσιμπουκιοῦ του—ὡς μιὰ πήχη μεγάλου—μέσα στὸ πουκάμισό του καὶ ξοῦσε ἡδονικά, ἀνεβοκατεβάζοντας μὲ μιὰ εὐχαρίστηση, ποὺ ζωγραφιζότανε στὸ πρόσωπό του. Τὴν ὥρ' αὐτή, ὁ πρωτόσκολος διηύθυνε ὅλη τούτη τὴ μυσταγωγία....., ποὺ λεγότανε ἀνάγνωση!

Τέτοια ὥρα εὔρισκε καιρὸ ὁ κύρ Ἀναγνώστης νὰ στείλει σ' ὅλες τίς ἄκρες τῆς συνοικίας τοὺς καλοὺς του μαθητάδες νὰ τοῦ φέρουν τ' αὐγά, τὸ βούτυρο, τὸ πετμέζι, τ' ἄλεῦρι, ἢ τὸ πουλερικό, ποὺ ἤθελε γιὰ νὰ περάσει μὲ τὴ φαμελιά του τὴν ἡμέρα.

—Πετάξου τὸ λοιπὸν σύ, ὦ παῖ, δι' ὀλίγον βούτυρον.—Πήγαινε σύ, ὦ υἱέ μου, διὰ τινὰ ὥά.—'Εσύ πάλιν, τέκνον μου, διὰ μίαν ὥστόκον πουλάδαν, καὶ σύ τρέξε δι' ὀλίγον τραχανάν. "Οστίς μ' ἀγαπᾷ, θὰ καταφθάσει τὸ ταχύτερον. Ἴδου φτύνω!

Καὶ τὰ παιδιὰ γύριζαν μὲ «πεπληρωμένας τὰς χεῖρας», ὅπως ἔλεγε χαρούμενος, βλέποντας τοὺς καλοὺς καὶ εὐτακτοὺς μαθητάδες τοῦ νὰ φτάνουν μὲ τὰ δῶρα τῆς ἡμέρας μέσα σὲ μιὰ ψηφωτὴ πετσέτα καλοδεμένα.

Κι' ἀκολουθοῦσε τὸ γράψιμο καὶ κατόπι ἡ λογαριθμικὴ. "Εμεινα σαστισμένος βλέποντας γιὰ πρώτη φορὰ πῶς ἔγραφαν τὰ παιδιὰ στὴν ἄμμο. Στὴν ἀπλωμένη ἄμμο—τὸ *διάμμιο*—μαθήτεψα καὶ γώ, γιὰ νὰ μάθω νὰ γράφω τὴν ἀλφαβήτα καὶ τοὺς ἀριθμοὺς. Τὸ διάμμιο εἶταν ἓνα παραλληλόγραμμο μέρος, ποὺ τὸ περιφράζε θυμοῦμαι ἓνα κάντρο ἀπὸ ξύλο. Μέσα σὲ τοῦτο τὸ παραλληλόγραμμο εἶταν χυμένη ἡ ψιλὴ ἄμμο, ποὺ τὴν κουβαλοῦσαν ἀπὸ τὸ γειτονικὸ ποτάμι τὰ παιδιὰ μέσα σὲ καλάθια. Μ' ἓνα ξυλένιο κομμάτι ὁ πρωτόσκολος ἔσιαζε κάθε φορὰ τὴν ἄμμο.

—Φέρε τὸ μαλιστήριο (ὁμαλιστήριο), ἔλεγε ὁ κύρ Ἀναγνώστης μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὰ γράμματα ἢ τοὺς ἀριθμοὺς.

Καὶ ὁ πρωτόσκολος ἔσιαζε τὴν ἄμμο. "Υστερα κεῖνος, ποὺ μάθαινε τὴ γραφή, μὲ τὸ δάχτυλό του σχημάτιζε τὸ ζ, ξ, ψ. Σὰν ἀποτύχαινε ἔσιαζε πάλι τὴν ἄμμο καὶ δίχως ἔξοδα χαρτιοῦ μάθαινε νὰ γράφει γράμματα.

Μονάχα τὰ πολὺ μεγάλα παιδιὰ μεταχειριζότανε χαρτὶ κι' ἔκαναν τετράδια ποὺ τὰ χαράκωναν μ' ἓνα ξεχωριστὸ ὄργανο, μ' ἓνα τετράγωνο κάντρο, ποῦχε παράλληλα νήματα τεντωμένα στὶς δυὸ πλευρές. Κάτω ἀπὸ τὰ νήματα αὐτὰ ἔβαζαν τὰ παιδιὰ τὰ τετράδια τους καὶ τεντώνοντας τὰ νήματα πάνω στὰ φύλλα, ὑποτύπωναν τὰ χνάρια τοὺς μὲ παράλληλες γραμμές.

Στὶς γραμμὲς τοῦτες ἔγραφαν τὴν ψυχαγωγία τους: "Ω παῖ, ἄκουσον τῆς ἐμῆς συμβουλῆς, καὶ ξηγοῦσαν ἀπὸ κάτω λέξη πρὸς λέξη: ὦ παιδί, παιδίον, τέκνον, τεκνίον, ἄκουσον, ἐνωτίσθητι, ἀκροάσθητι, κλπ.

Τὴν ἀριθμητικὴν, τὰ νούμερα, τὰ μαθαίναμε μὲ τὰ πράγματα.

—Πήγαινε νὰ μοῦ φέρεις δέκα ὥά, ἔλεγε ὁ κύρ Ἀναγνώστης. Πρόσθεσις ἄνευ ὧν δὲν γίνεται.

Καὶ ἐπέστρεφε ὁ «παῖς» μὲ εἴκοσι ὥά, γιατί ἡ μητέρα τοῦ καθενὸς φιλοτιμοῦταν νὰ στείλει τοῦ δασκάλου τὰ διπλά, γιὰ νὰ διπλώσει ἡ μάθησις τοῦ παιδιοῦ τῆς.

Διδάσκοντας πρόσθεσις ἔλεγε:

—'Εάν σὺ μὲ φέρεις πέντε ὠὰ καὶ σὺ δέκα ὠὰ, ποῖον λέγεις, τέκνον μου, νάγαπῶ περισσότερο ;

—Μένα δάσκαλε, μένα, ποὺ θὰ σὲ φέρω τὰ δέκα.

—'Ε τότε σπεῦσε λοιπόν, νὰ μοῦ φέρεις τὰ δέκα ὠὰ, σπεῦσε.

Καὶ ὁ μαθητὴς ἔσπευδε, ἐνῶ αὐτός ἀπὸ τὸ παράθυρό του ἔβλεπε, ἂν τὰ τζάκια «ἀναθρώσκουσι καπνόν», δηλαδή ἂν μαγειρεύουν στὰ σπίτια, «ἵνα φαγητὸν ἀρυσθῶμεν» ὅπως ἔλεγε.

* * *

Τὴν πρώτη μέρα ποὺ μὲ πῆγε στὸ σχολειὸ ὁ παπούς μου ὁ Παπαμόσκος—ἐγὼ ἢ συντροφιά του καὶ ἡ ἀγάπη του, τὸ πρῶτο του ἀγγόνι—μάποχωρίστηκε μὲ λύπη μεγάλη.

—Τι ἤθελα καὶ τὸ πῆγα τὸ παιδί στὸ σχολειὸ. Δὲν τοῦ τὰ μάθαινα ἐδῶ τὰ γράμματα; ἔλεγε καὶ ψιθύριζε ὡς τὸ μεσημέρι.

Κ ἢ γιαγιά μου, ἡ παπαδιά, ἔνιωσε λύπη μεγάλη. Γιατὶ ἓνα πρωινὸ ἔπαψε νὰκούγεται ἡ φωνή μου μέσα στὴν *σπιτώσι*—στὴ σάλα. Μὰ ἔλα ποὺ ἤθελα γὰρ νὰ μάθω τὰ γράμματα μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ κόσμου μαζί; Ἦθελα νὰ γίνω *καλὰ μαθητὴς* μὲ τὸ μπρούντζινο καλαμάρι στὴ μέση μου, ἤθελα νὰ διαβάζω στὸ δάσκαλό μου τὰ τροπάρια τῆς ἐκκλησιᾶς, ἤθελα νὰ κουβαλῶ κρεμασμένη ἀπὸ τὸ λαιμὸ τὴ σάκκα μου.

Τὸ ἀπόγεμα — σὰν πέρασε ἡ πρώτη μέρα εὐχάριστη γιὰ μένα μαζί μὲ τόσα ἄλλα παιδιὰ—σχολάσαμε. Τότε πρωτοάκουσα ἀπὸ τὸ στόμα τόσων παιδιῶν τὸ *ἐξόδιον*, τὴν προσευχή τους, μάνοιχτὸ τὸ στόμα χωρὶς νὰ τὴν καταλαβαίνω.

Ἐπικαλοῦντες, παιδεύοντες...

εὐθυμοῦντες, χαίροντες,
συλλαβοῦσα ἐν γαστρὶ.

Τὸν πατέρα προσκυνῶ,
τὴν μητέρα σέβομαι,
καὶ τὸν πρῶτον ἀδελφόν,
ἀδελφήν τε καὶ πατέρα.

Περὶ πᾶσαν ἐντολήν
τὴν ἀγάπην ἔχετε,
τὸν Θεὸν φοβεῖσθε,
τὸν βασιλέα τιμᾶτε,
τοὺς ἱερεῖς εὐλαβεῖσθε.

Ἄνθρωπος ἀγράμματος
ξόλον ἄκαρπὸν ἐστίν,

διὸ ὅπου φορεῖ τὰ γράμματα,

ὕπερ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου
τιμιώτερόν ἐστι...

Καὶ σὺ καλέ μου δάσκαλε,
ἔχε καλὴν νύχτα.

Καὶ τὸ ταχύ ποὺ δὲν ἔρθεῖ,
τὰ μικρ' ἀπὸ δώδεκα
καὶ τὰ τρανὰ εἰκοσιτέσσαρα,
καὶ τὸν πρωτόσκολον σαρανταοχτῶ
καὶ δύο διὰ τὴν εὐχήν,
πενήντα, ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

Δάσκαλος, πρωτόσκαλος
παιδί παιδί τούμπαλος.

Αὐτὸ τὸ *ἐξόδιον* τᾶκουσα ἀπὸ τριακόσια καὶ παραπάνω στόματα, σὰ μελωδία, σὰν προσευχή, σὰ μοιρολόγι, σὰν κλᾶμα, σὰν τροπάρι

κῆφυγα σαστισμένος στὸ σπίτι μαζί με τᾶλλα παιδιά, με χαρὰ στὰ στήθεια, ποὺ καὶ γὼ ἤμουν μαθητῆς καὶ θὰ μάθαινα γράμματα. Ἡ πρώτη αὐτὴ μέρα, ὅλη χαρὰ καὶ εὐτυχία, θὰ μοῦ μείνει—πάω στὰ ἑβδομήντα—ἀλησμόνητη.

—Πῶς σὲ φάνκε χρυσό μ'; με ρώτησε ἡ μητέρα μου πιάνοντάς με στὴν ξώπορτα ἀπὸ τὸ χέρι. Τὸ πρόσωπό της γιομάτο ἀγαλλίαση, καὶ τὰ μάτια δάκρυα, γιατί ἀξιονότανε νὰ στείλει στὸ σχολεῖο παιδί!

—Ἐλα δῶ μοσκαράκ' μου, νὰ δῶ τὰ γράμματα ποὺ ἔμαθες, μοῦ εἶπε ἡ γιαγιά μου ἡ Παπαμόσκαϊνα, ἀφίνοντας τὴ ρόκα ἀπ' τὸ χέρι της καὶ τὰ γυαλιά ἀπ' τὰ μάτια της.

—Νᾶχ'ς τὴν εὐλογία τῇ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ, μοῦ εἶπε κι' ὁ παπὸς μου καὶ με βλόγησε δακρυσμένος.

Σὲ ποιὸν νάπαντήσω πρώτα; Σὲ ποιὸν νὰ δώσω ἀπόκριση ποὺ τὴν προσμέναν ὅλη μέρα με τόση ἀγωνία;

Καὶ σὰν εἶπα δὰ τὸ τί εἶδα κι' ἄκουσα... Καὶ πρωτόσχολος!... μοῦ ξαναευχήθηκε ὁ παπούς μου. Κὴ μοῖρα τῶφερε σὲ λίγα χρόνια νὰ γίνω πρωτόσχολος. Καὶ τὰ τρεμάμενα χέρια τῆς γιαγιάς μου με χαΐδεψαν, καὶ στὰ μαλλιά μου ἐνῶσα τὰ δάχτυλα τῆς μητέρας μου, καὶ τὰ μουστάκια καὶ τὰ γένια τοῦ παποῦ μου μοῦ γαργάλισαν τὸ λαιμό. Τί εὐτυχία!!

Ὅλη τὴ νύχτα κείνη ποὺ πλάκωσε φθινοπωρινὴ γρήγορα, ἔβλεπα ὄνειρα. Ἔβλεπα πολλὰ ὄνειρα. Πῶς εἶχα μεγαλώσει κι ὅλα, πῶς ἤμουνα πρωτόσχολος, ὅπως μοῦ εὐχήθηκε ὁ παπούς μου, πῶς ἔγραφα στὸ διάμμι, πῶς πῆρα φυλλάδα καὶ πῶς ἄρχεψα νὰ μαθαίνω τὸν ἀπόστολο, ποὺ ἀργότερα μαθαίνοντάς τον ἀληθινά, εἶπα τὸ πρὸς Γαλάτας, πρὸς γαλιαῖς καὶ γέλασε ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα με τὴν παρατονία μου.

Μὰ τὰ καλά μου αὐτὰ ὀνειράτα τὴν ἄλλη μέρα διαλύθηκαν λυπητερά.

* *

Ξύπνησα με τὰ κοκόρια. Ἀνοιξα τὰ μάτια μου καὶ δὲ μπορούσα νὰ νιώσω ποῦ βρίσκομαι, στὸ σχολεῖο ἢ στὸ σπίτι μέσα στὸ στρῶμα. Καὶ σὰν ἦρτα στὸν ἑαυτό μου καὶ κατάλαβα, πῶς εἶναι ἀκόμα πουρνό, πῶς δὲ σηκώθηκε στὸ σπίτι οὔτε ἡ καλὴ μας Μαρίκου—ἡ δούλα μας, ποὺ μᾶλλον ἐκείνη ἀνατρίχιαζε γιὰ τὰ σκληρά της χέρια, γιομάτα κάλους, φώναζε τὴ μητέρα μου με κλαψερὴ φωνή....

—Τέν, παιδί μ', ἀγὸρ' μου, μοῦ εἶπε μέσ' ἀπὸ τὸ στρῶμα τῆς ἡ καλὴ μου μητέρα.

—Πότε θὰ πάγω στὸ σχολεῖο; ρώτησα κλαμένα.

—Θὰ πᾶς, παιδί μ', θὰ πᾶς...

Καὶ ὅταν πιά ἄκουσα τὴν καμπάνα νὰ χτυπᾷ τὸ χτύπημα τοῦ προσκλητήριου τοῦ σχολειοῦ, γιομάτος χαρὰ μὲ τὴ σάκκα στὸν ὦμο περασμένη, ξεκίνησα κρατώντας τὴ Μαρίκου, τὴ δούλα μας, ἀπ' τὸ χέρι. Ἔλαμπε τὸ πρόσωπό μου ἀπὸ χαρὰ καὶ τὰ πόδια μου πετοῦσαν, δὲν πατοῦσαν στὴ γῆ. Ἔτσι περήφανος μῆκα στὴ μεγάλη αὐλὴ τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ προχωρώντας μᾶλλα παιδιὰ μαζί, πέρασα τὸ χαγιάτι τοῦ ἀρχοντικοῦ κι ἀνέβηκα τὰ σκαλιὰ τοῦ σχολειοῦ. Καὶ βρέθηκα στὴ μεγάλη σάλα, ὅπου τὰ παιδιὰ βόιζαν σὰ μελισσολόγι.

Ὁ ἥλιος τώρα εἶχε μπεῖ ἀπὸ τὰ μεγάλα παράθυρα ὁλόλαμπρος. Οἱ αἵθουσες, δυὸ μεγάλες αἵθουσες ἀνοιχτές ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἔλαμψαν καὶ τὰ τόσα κεφάλια τῶν παιδιῶν ρόδισαν βαμμένα ἀπὸ τὴ βροχή, ποὺ χύθηκε πάνω τους—βροχὴ ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ χινονοπωρινοῦ ἡλίου. Μέσα στὶς μεγάλες αὐτὲς αἵθουσες λαγῆς λογιῶν παιδιὰ. Παιδιὰ ἄταχτα, τσαχπίνικα, μάγκες, παιδιὰ ἥσυχα, φρόνιμα, μὰ πάντα παιδιὰ. Οὔτε τὸ πιὸ ἄγριο κοπάδι ἀγριμιῶν, θὰ ἔκανε τόσες ἀταξίες, ὅσες σοφίζονταν τὰ τετρακόσια αὐτὰ παιδιὰ, ποὺ τὰ διδάχνε, τὰ διάβαζε ἀνάγνωση καὶ λογαριασμό ὁ μακαρίτης ὁ Ἀναγνώστης ὁ δάσκαλος, ποὺ ἀντὶ γιὰ ἀγγελάρης μουσχαριῶν καὶ ζῶων μουγγῶν, εἶταν δάσκαλος τῶσων λάλων παιδιῶν, ποὺ μπροστά του μποροῦσαν ἀπὸ φόβο νὰ βραχοῦν.

Νυσταγμένος κι ἀγουροξυπνητός μῆκα τέλος πάντων ὁ δάσκαλος στὴν «παράδοση» ὅπως λέγαμε τότες τίς τάξεις κι ἀνεβαίνοντας μὲ τὰ γυαλιὰ στὰ μάτια στὴν καθέδρα του, ἔβαλε καὶ τὸν φύλακα τῆς θύρας νὰ βαστᾷ τὸ ξύλο, ποὺ στὴν κορφὴ του ὕψωνότανε τὸ ναὶ τὸ καὶ τὸ ὄχι.

Τεῖταν οὐτὸ τὸ ναὶ καὶ τὸ ὄχι ; Ὅποιος ἤθελε ἀπὸ τὰ παιδιὰ νὰ βγῇ ἔξω ἀπ' ἀνάγκη, φώναζε ὕψωνοντας τὸ δείχτη τοῦ χεριοῦ του : —Δάσκαλε, κατουρήθκα.

Ἄν ἤθελε ὁ δάσκαλος νὰ τὸν ἀφήσει, πρόσταζε νὰ γυρίσει τὸ ξύλο αὐτὸ ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ γράφε ναί, ἀλλιώτικα γύριζε τὸ ὄχι.

* *

Κι ἄρχισε ἡ ἀνάγνωση. Ὅλα τὰ παιδιὰ κρατώντας τὴ φυλλάδα διάβαζαν ἀπὸ μιὰ λέξη. Ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἡ λέξη ἄλλαζε μεγάλωφωνη. Μεῖς τὰ μικρὰ χάφταμε μῦγες, μιλούσαμε, φλυαρούσαμε, πειραζόμαστε. Ὅταν κάποτε εἶδα τὸ δάσκαλο νὰ θυμώνει, νὰ χτυπᾷ τὸ γρόθο του στὴν καθέδρα καὶ σὲ λιγάκι μὴ τὴ βέργα τὴ τσουχτερὴ στὸ χέρι νὰ δέρνει ἀλύπητα ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ποὺ ἀταχτοῦσαν, χτυπώντας στὰ πιασινὰ τοῦ παιδιοῦ, φορτωμένου στὴ ράχη τοῦ πρωτόσχοιου, τρώμαξα, κι' ἄρχισα νὰ κλαίω.

—“ὦχ; μάννα μ’, ὦχ, νινέ μ’, φώναζε στὴν κάθε βιτσιά, ποὺ κολλοῦσε στὰ κρέατά του. Σπάραζε, κουνοῦσε τὰ πόδια, μὰ καὶ πιασμένος, σὰν ἀπὸ ντανάλια, ὑπόφερνε τὸ μαρτύριο τοῦ ξύλου.

Ὡς τὸ μεσημέρι, ποὺ θὰ σχολοῦσαμε — ποὺ δὲν πρόφτασα νὰ σχολάσω εἰρηνικά—ἄλλος ἔφαγε φάλαγγα στὰ πόδια, ἄλλος ἔφαγε βιτσιές στὰ χέρια, ἄλλος δέχτηκε ὅλων τῶν παιδιῶν τὰ φτυσήματα στὰ μοῦτρα, κι ἄλλου τοῦ κρέμασαν στὸ στήθος μιὰ νεκροκεφαλὴ γαδάρου καὶ τὸν ἔστησαν στὴν ξώπορτα.

Ἡ μέρα κείνη μοῦ φάνηκε κόλαση. Ἡ παιδικιά μου ψυχὴ στενοχωρέθηκε τόσο, ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὴ θέση μου πῆγα στὴν καθέδρα κοντὰ τοῦ δασκάλου καὶ πλησίασα λέγοντας:

—Δάσκαλε κατουρήθκα.

Καμμιά ἀπόκριση δὲν ἄκουσα. Ὁ δάσκαλος σκυμμένος στὴν ἔδρα του κάτι ἔκανε, ποὺ ἐγὼ δὲν μποροῦσα νὰ γιῶσω.

—Δάσκαλε, κατουρή... καὶ σήκωσα, ὅπως τὰλλα παιδιὰ τὸ χέρι μου κι ἔσφιξα τὰ μοιριά μου δυνατά.

Τώρα τὸ κεφάλι τοῦ δασκάλου σηκώθηκε λίγο, μὲ κύτταξε ὀξω ἀπὸ τὰ γυαλιά, μὰ σὰ ναρκωμένο πάλι κατέβηκε πρὸς τὸ τραπέζι. Ἦμουν τόσο μικρός, ποὺ δὲν ἔφτανα νὰ δῶ τί διάβολο ἔκανε ὁ δάσκαλος τῶσων παιδιῶν, ποὺ ἀκούραστα διάβαζαν ἀπὸ τὴ φυλλάδα.

Τότε κοίταξα πρὸς τὴ θύρα. Ὁ πρωτόσχολος στεκότανε κεῖ. σωστός τσομπανόσκυλος, βαστώντας τὸ ἐργαλεῖο ποὺ ἔλεγε τὸ *ναι* καὶ *ὄχι*. Μέτρησα τὴ δύναμή μου καὶ σὰ σάγιττα ρίχτηκα ἀνάμεσα θύρας καὶ πρωτόσχολου. Βρέθηκα ἔξω κι ἄρχισα νὰ τρέχω.

Δὲν προχώρησα πολὺ κένιωσα πίσω μου κάποιος νὰ μὲ κυνηγᾷ. Γύρισα νὰ δῶ. Ἀληθινὰ ὁ πρωτόσχολος ἔτρεχε πίσω μου νὰ μὲ ξαναφέρει στὸ σχολειό. Βγαίνοντας τὴν ὀξώθυρα τῆς ἐκκλησιᾶς πῆρα τὸν κατήφορο καὶ φτάνοντας στὸ σπῖτι τῆς κόνα-Παρουσίας, τῆς ξαδέρφης τοῦ πατέρα μου, πρόφτασα νὰ γονατίσω, ὅταν πάνω μου στάθηκε ὁ πρωτόσχολος καὶ ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χέρι.

—Γρήγορα στὸ σχολειὸ παλιόπαιδο, εἶπε, κι ἄρχισε νὰ μὲ τραβᾷ. Μιὰ τσιριὰ μεγάλη, ποὺ ἔβγαλα φοβισμένος, τὸν σταμάτησε.

—Δὲν πάγω στὸ σχολειό, ἔλεγα, δὲν πάγω, δὲ θέλω... καὶ σύρθηκα στὴ γῆ.

Ἐνα παραθύρι ἄνοιξε τότε. Ἡ κόνα Παρουσία, ἡ ξαδέρφη τοῦ παποῦ μου, πρόβαλε.

—Τί ζορέχ’ς, μπρὲ παιδί μ’, πὲ τὸ μωρό καὶ τὸ δέρνεις; Λήγωρα νάφήκ’ς τὸ παιδί, τότε πρόσταξε κι ἀνοίγοντας τὴ θύρα μὲ γλῆτωσε ἀπὸ τὰ χέρια του.

Σπάραξε ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ φόβο, σὰν τοῦ πουλιοῦ ἡ ψυχὴ στὰ

ΠΩΣ ΔΕΝ ΕΓΙΝΑ ΔΕΣΠΟΤΗΣ

Στοῦ πατέρα μου τὸ σπίτι—πού εἶτανε παπαδόσπιτο—μεγαλώσαμε ἀνάμεσα σὲ ἐκκλησιαστικά βιβλία καὶ ἄμφια καὶ ψαλμουδιές καὶ τραγούδια καὶ τροπάρια. "Ὅπως τοῦ γιατροῦ τὸ παιδί θὰ ὄνειρευόταν νὰ γίνεи γιατρός, καὶ γὼ ἀπὸ πολὺ μικρὸς ὄνειρεύτηκα νὰ γίνω δεσπότης. Καὶ γιατί ὄχι; "Ἡξαιρα νὰ ψέλνω, φωνὴ εἶχα, ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά τὰ γνῶριζα ἀνακατωτὰ κι' ἀπόξω. "Αν μπορούσα νὰ πάγω καὶ στὴ Θεολογικὴ σχολή—τότε σπούδαζαν στὴ Χάλκη γιὰ δεσποτάδες—θὰ βγαίνα ἐτοιμασμένος νὰ γίνω δεσπότης, νὰ πραγματοποιήσω τ' ὄνειρο. Τόσοι ἄλλοι χωρὶς τὰ δικά μου προσόντα ἀπ' ἀνατροφή καὶ φυσικὴ κλίση, πέτυχαν νὰ φορέσουν τὴ μήτρα καὶ νὰ κρατήσουνε τὴν «ποιμαντικὴν ράβδο» καὶ νὰ ντυθοῦνε τὸ μανδύα μπαίνοντας στὸ νάρθηκα καὶ ν' ἀκούσουνε τὸ «εἰς πολλὰ ἔτη δεσποτὰ» καὶ νὰ δοκιμάσουνε τὰ ρίγη τοῦ χειροφιλήματος καὶ τὰ μεγαλεία τὰ δεσποτικά.

Ἐγὼ δώδεκα χρονῶ παιδί μπορούσα ν' ἀνέβω στὸ στασίδι καὶ νὰ βγάλω πέρα τὴ λειτουργία. "Ἡξαιρα νὰ ψέλνω καὶ χειρουβικὸ καὶ κοινωνικὸ, καὶ ὅλα τὰ ἐωθινὰ καὶ τὰ δοξαστικά τὰ ξαιρα ἀπόξω. Μπορούσα μὲ τὸ θάρρος τοῦ πεπειραμένου ψάλτη νὰ πῶ τὸν «πολυχρονισμό» τοῦ δεσπότη, καθὼς κάποτε τοῦ τὸν ἔψαλα τοῦ ἐπίσκοπού μας σὲ ἓνα του ταξίδι στὸ χωριό, πού ἔκανα δάσκαλος, ὅταν τέλειωσα τὸ σχολεῖο τῆς πατρίδας μου.

Γι' αὐτὸ καὶ μαζεύοντας τὰ παιδιά τῆς γειτονίας ἔστηνα στὸ σπίτι μᾶς σωστὴ λειτουργία. Ἐψέλνα μὴ τις ὥρες καὶ δίδαχνα τὰ ὠραῖα τροπάρια τῆς λειτουργίας καὶ ψέλλοντας τὸ «ἅγιος τοῦ βήματος» ἔλεγα κἀνοντας βαριά τὴ φωνή μου, «δεσποτικά». «Κύριε Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ».

Σπὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου, πού ὁ μακαρίτης σαράντα χρόνια ἔκανε παπαδική, ἀπὸ μωρὸ παιδί ἄκουα ψαλσμίματα. Διάβαζα πολὺ μικρὸς ἀκόμα τὸ ψαλτήρι, ἀνακάτευα τὸ ρολόγι, ἔψελνα ἀπὸ τὴν παρακλητικὴ καὶ τὰ 12 μηνιαῖα καὶ ἡξαιρα ἀπόξω πολλὰ ἄξιον ἐστί, τὰ δώδεκα ἐωθινὰ, καὶ ἄλλα τόσα χειρουβικά καὶ πολυέλεους καὶ καταβασίες, καὶ δοξαστικά.

Μὲ τις ὥρες διάβαζα τὸ πά, βοῦ, γὰ καὶ ἀνακάτευα τοὺς

νύχια τοῦ γερακιοῦ. Συχάθηκα καὶ φοβήθηκα μονομιᾶς τὸ σχολειὸ καὶ τὸ δάσκαλο, ποὺ τόσο ἄγριος φάνηκε τὴ μέρα κείνη.

* *

Ἡ ξαδέρφη τοῦ πατέρα μου, ἡ κόννα Παρουσία, σὲ λίγω βαστών-
τας τὴ ρόκα τῆς κατηφόριζε μαζί μου καὶ μώδηγοῦσε στὴ μητέρα
μου φευγᾶτον ἀπὸ τὸ σχολειὸ τόσο γρήγορα.

—Πάρ' τὸν ἔγγονό σ', Παπαμόσκο, εἶπε τοῦ παποῦ μου, ποὺ
ξαπλωμένος διάβοζε τὰ ἱερὰ βιβλία του τὴν ὥρα κείνη.

Ἐγὼ ἔτρεμα, ἔκλαιγα, σπάραζα μάναφυλλητά.

Ὅλοι στὸ σπίτι μὲ τρογύρισαν τώρα νὰ μάθουν πῶς τῶσκασα
ἀπὸ τὸ σχολειὸ καὶ γιατί τόσο γρήγορα ἔχασα τὴ χαρὰ μου καὶ τὸν
ἐνθουσιασμό γιὰ τὰ γράμματα. Τὰ παιδιὰ τὸ μεσημέρι μοῦ ἔφεραν
στὸ σπίτι καὶ τὴ φτωχὴ κι ὀρφανὴ σάκκα μου, ποὺ τόσο πρόωρα τὴν
ἀφήκα φεύγοντας ἀπὸ τὸ σχολειό.

Ἐπρεπε νὰ μείνω στὸ σπίτι ἄλλο ἓνα χρόνο, γιὰ νὰ θαρρέψει ὁ
παππούς μου ὁ Παπαμόσκος, νὰ μὲ ξαναπάγει στὸ δάσκαλο. Στὸ
μεταξὺ ὁ ἴδιος μὲ μάθαινε ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια καὶ μὲ ἱστοροῦσε
παραμύθια:

Θὰ σὲ πῶ νὰ παραμύθ'
τὸ κουκὶ καὶ τὸ ρεβύθ',
στάρ' καὶ κριθάρ'
καὶ κουκὶ μαργαριτάρ'.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ἤχους καὶ τὶς φθορὲς καὶ ἀνέβαινα σ' ἓνα σκαμνὶ νὰ λέω λόγους, κάνοντας ὅπως ὁ "Ανθιμος ὁ δεσπότης μας, ποὺ μόλις 27 χρονῶν ἔγινε «ἐπίσκοπος Ροδοστόλου».

* * *

Εἶχα πιά τελειώσει τὴν ὑστερνὴ—τὴν ὄγδοη—τάξη τοῦ μεγάλου σχολείου τῆς πατρίδας μου. Ἄλλη τάξη δὲν εἶχαμε, γιὰ νὰ συνεχίσω τὰ γράμματα. Ἄλλοι νὰ πάγω ἢ στὴν Ἀντριανούπολη ἢ τὴ Φιλιππούπολη, ἢ στὴν Πόλη, δὲν εἶχε ὁ πατέρας μου ὁ φτωχὸς δυνάμεις. Ἔτσι πῆγα δάσκαλος στὸ γειτονικὸ μας χωριό. Δάσκαλος δέκα τριῶν χρονῶν παιδί! Ἐκεῖ πιά νοσταλγὸς τοῦ ὄνειρου: νὰ γίνω δεσπότης, ζητοῦσα μὲ τὸ μικρὸ μου μυαλὸ νὰ βρῶ τὸν τρόπο, ποὺ θὰ μπορούσα νὰ καταχτήσω τ' ὄνειρο αὐτό.

Στὰ παιδικὰ μου χρόνια στὸ σπίτι μας, ποὺ εἶχαμε ὥρτια βιβλιοθήκη μὲ χρυσόδετα μουσικὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία: τὸ «Ἀναστασιματάριον», τὸ «Εἰρηολόγιον», τὸ «Δοξατάριον» καὶ τόσα ἄλλα τῶν ξακουστῶν μουσικοδιδασκάλων ἔργα, ἀγαποῦσα νὰ σκαλίζω τὰ βιβλία καὶ νὰ «ἐντριφῶ», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ θεῖος μου ὁ διαβασμένος, εἶτε στὴ μουσικὴ ποὺ τὴ διάβαζα ἀπὸ δέκα χρονῶν, ἢ στοὺς λόγους τῶν πατριαρχάδων, ἢ στὸ Μηνιάτη, ἢ στὴν ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

Κάποτε θυμοῦμαι σκάλιζα καὶ τὸ λεξικὸ τοῦ Βυζαντίου, ποὺ τὸ εἶχαμε δεμένο καὶ χρυσοστολισμένο. Μ' εὐχαριστοῦσε ν' ἀνακατεύω τὶς σελίδες καὶ νὰ χάνουμαι στὶς λέξεις μέσα—τὶς χιλιάδες λέξεις. Μιὰ λέξη, ποὺ ξεχωριστὰ μὲ τράβηξε καὶ μὲ μάγεψε καὶ γιὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ποὺ τὴ σχημάτιζαν καὶ γιὰ τὸν ἦχο τῆς καὶ γιὰ τὴν ἔννοιάν της καὶ γιὰ τὴ σύνθεσή της, εἶταν τό: συνδυάζω.

Ὅταν διάβασα καὶ ξαναδιάβασα τὶ θὰ πεῖ τὸ ρῆμα αὐτό, ὅταν ἔνιωσα πῶς μπορούσα καὶ γὼ νὰ τὴ μεταχειριστῶ.

—«Νά, εἶπα ἔλυσα τὸ ζήτημα μου. Μ' ἓνα γράμμα ποὺ θὰ γράψω τοῦ δεσπότη μας κι' ἓνα τοῦ πλούσιου καὶ ἄρχοντα τοῦ τόπου μας, τοῦ κύρ Ντόντογλου, καὶ θὰ τοὺς παρακαλῶ νὰ συνδυάσουν τὶς ἐνέργειές τους, θὰ μπορέσω νὰ πάγω στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ στὴ Χάλκη νὰ σπουδάσω, νὰ γίνω κήρυκας, νὰ γίνω ἓνας καλόγερος ὠραῖος καὶ ἡγούμενος, γιὰ νὰ φτάσω καὶ στὴ δεσποτικὴ!».

Κι ἔτσι ὠνειρεύτηκα τὶ εἶδους καλογεράκι θάμουνα: «Ένας μέτριος στρογγυλοπρόσωπος καὶ ξανθόμαλλος ρασοφόρος μὲ τὰ μαλλιά σγουρὰ νὰ ἀναπετάγουνται ἀπὸ τοὺς κρόταφους, μὲ γένι σγουρό, μὲ μάτια καταγάλανα σὰν τοῦ ξάστερου οὐρανοῦ τῇ θωριά, καὶ καλλίφωνος τόσο, ποὺ νὰ μαγεύω, ψέλλοντας τὶς «καταβασίς» ἀπὸ τὸ δεσποτικὸ μου θρόνο.

Κλειοῦσα τὰ μάτια μου καὶ μιὰ μιὰ κατέβαζα τὶς εἰκόνες αὐτὲς μὲ τὴ φαντασία μου καὶ σχημάτιζα μιὰ κορδέλα κινηματογράφου, ποὺ μὲ μεθοῦσε. Ἔβλεπα καὶ τὸν πατέρα μου παπὰ σαράντα χρόνων νὰ σκύβει μπροστά μου καὶ νὰ φιλεῖ τὸ χέρι μου παίρνοντας «καίρο», κατὰ τὴν ἱερατικὴ συνήθεια. Ἔβλεπα καὶ τὸν Παπαϊκονόμο, γέροντα ὀγδοντάρη ὡς κεῖ πάνω ψηλὸ καὶ μεγάλοπρεπο νὰ σκύβει κι' αὐτὸς μπροστά μου καὶ νὰ μοῦ φιλεῖ τὸ χέρι. Τί μεγαλεῖο!

* *

Ἔτσι γεμάτος ἐλπίδες, γεμάτος ὄνειρα, κάθησα κι ἔβαλα χάμω τὸ σχέδιο, ποὺ θὰ ἔγραφα τοῦ δεσπότη καὶ τοῦ ἄρχοντα τοῦ τόπου μας, ποὺ κάποτε σπούδαζε καὶ παιδιὰ σὲ ἀνώτερα σχολεῖα.

Θεοφιλέστατε, ἔγραφα—γιατ' ἤξαιρα ἀπὸ τὸν πατέρα μου τοὺς τίτλους τῶν δεσποτάδων — στὸ μισὸ τῆς μεγάλης σελίδας τοῦ χαρτιοῦ, ποὺ ἀγόρασα. «Ἐχὼν διακαῇ πόθον νὰ ἀφοσιωθῶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κλήρου καὶ νὰ φοιτήσω εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης καὶ μὴ ἔχων τὰ μέσα πρὸς τοῦτο, τοῦ πατρός μου ὄντος πτωχοῦ ἱερέως τῶν Τεσσαράκοντα—Μαρτύρων, μὲ πολλὰς οἰκογενειακὰς ὑποχρεώσεις, τολμῶ νὰ παρακαλέσω τὴν ὑμετέραν Θεφιλίαν, ὅπως συνδύαζουσά αὕτη τὰς ἐνεργείας τῆς μὲ τὴν διάθεσιν τοῦ κ. Ντόντογλου, πρὸς τὸν ὅποιον ἔγραψα αἰτήσιν, μὲ ἀποστείλῃ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν.»

Καλὰ κατάφερα νὰ κολλήσω τὸ συνδύαζω. Καὶ σὰν ἔκανα καὶ τὸ γράμμα μου στὸ Ντόντογλου καλλιγραφημένο ἀπαράλλαχτα, παρακαλώντας τον νὰ συνδυάσει τὶς ἐνεργείες του μὲ τὸν δεσπότη, ξεκίνησα νὰ παραδώσω τὰ γράμματά μου.

* *

Γιὰ νὰ πάγω ἀπὸ τοὺς Ἀγισαράντα μάρτυρες στὴ Μητρόπολη, ἔπρεπε νὰ κατεβῶ τοῦ μαχαλά μας τὸ μεγάλο δρόμο, νὰ περάσω τὸ γεφύρι καὶ τὸν ξεροπόταμό μας, ποὺ εἶχε κατεβάσει κάμποσο νερὸ —χειμώνας εἴτανε τότε — κι' ἀπὸ κεῖ πάλι νὰ ξανανεβῶ, σοκάκια, στενόδρομους, νὰ περάσω ἀπὸ τὸ «Γαλάζιο Σχολεῖο», τὸ παρθεναγωγεῖο μας, νὰ βγῶ στὴ μικρὴ πλατεία καὶ προχωρώντας νὰ μῶ σὲ μιὰ πολὺ μεγάλῃ πλατεῖα τετράγωνη — τὸν ἀρχοντομαχαλά τῆς πολιτείας, ὅπου στὸ βάθος μεσημβρινά, ὑψωνότανε ἡ Μητρόπολη μὲ τὴν παλιὰ ἐκατόχρονη ἐκκλησιά, καὶ κατὰ τὴ δύση εἴτανε τὸ μεγάλο σπίτι τοῦ Ντόντογλου τοῦ ἄρχοντά μας.

Προχώρησα μὲ καρδιοχτύπι στὴν πλατεία, προσπέρασα τὸ μεγάλο μας σχολεῖο τὴν «Κεντρικὴ Σχολή», ποὺ τὴν εἶχα τελειώσει καὶ μὲ λίγα βήματα μῆκα στὸ μακρὸ ἀυλόγυρο τῆς ἐκκλησίας,

ποῦ στοῦ βάθος τοῦ ὑψωνότανε τ' ὠραῖο χτίριο τοῦ δεσπότη.

Ἡ γλώσσα μου εἶχε κολλήσει στοῦ λαρύγγι μου. Τὸ σάλιο μου ἀνέβαινε καὶ κολλοῦσε στοὺν οὐρανίσκο μου, καὶ μιὰ ψιθύριζα τὰ λόγια ποῦ εἶχα ἐτοιμάσει νὰ πῶ τοῦ δεσπότη τὴν ὥρα, ποῦ θὰ τοῦ δῖνα τὸ γράμμα μου, καὶ μιὰ κατὰπινα.

* *

Σὰν ἔφτασα στὴ μαρμαρένια σκάλα, προχώρησα μὲ θάρρος καὶ μπήκα στὴ μεγάλη «παῖσι» τῆς Μητρόπολης. Ἀπὸ δῶ τὰ γραφεῖα. Παπάδες ἔγραφαν. Σκυμμένος ὁ περίφημος Παπαχριστάκης, ὁ πιὸ ἐγγράμματος παπὰς τοῦ τόπου μας ἔγραφε. Ἐγραφε κι' ὁ γραμματέας. Δίχως κανεὶς νὰ μὲ προσέξει, ἀνέβηκα τὴ μεγάλη ξυλένια σκάλα καὶ βρέθηκα στοῦ πάνω πάτωμα, ὅπου ὁ δεσπότης περπατοῦσε μὲ τὰ χέρια πίσω δεμένα καὶ μὲ τὸ κεκριμαρένιο κόμπολόγι του. Ἕνας δεσπότης ὁμορφάνθρωπος.

—Τί θές ἐδῶ ἐσύ ;

—Θεοφιλέστατε, μουρμούρισα, καὶ πήγα νὰ λιποθυμήσω. Μὰ πρόλαβα καὶ βγάζοντας τοῦ ἀπλώσα σκυμμένος, ὅπως συνηθίζαμε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ χέρι μὲ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ γράμματα, ποῦ εἶχα σχεδιάσει καὶ καλλιγραφήσει. Τὸ χέρι τοῦ πήρε τὸ γράμμα μου καὶ δίχως νὰ τὸν ξαναδῶ στοῦ πρόσωπο, ὁπισωδρόμησα καὶ ξανακατέβηκα γρήγορα τὴ σκάλα. Τίποτε δὲν μπόρεσα νὰ τοῦ πῶ ἀπὸ ὅ,τι ἐτοίμασα νὰ τὸν προσφωνήσω καὶ τόσες μέρες κουράστηκα ν' ἀπαγγέλνω κλεισμένος, στὴ σάλα τοῦ σπιτιοῦ μας...

Ἀπὸ κεῖ γρήγορα, μπάς καὶ μὲ ξαναφωνάξουνε πίσω, ἔτρεξα τὴ μεγάλη αὐλὴ καὶ βγήκα τὶς ἀνοιχτὲς πόρτες τῆς Μητρόπολης.

—Θεέ μου, εἶπα γλύτωσα ἀπὸ τὴ μεγάλη κρίση.

Πηγαίνοντας στὴν πλατεία ἔβλεπα τώρα τὸ μεγάλο σπίτι τοῦ ἄρχοντά μας, ὅπου πήγαῖνα ν' ἀφήσω καὶ τ' ἄλλο μου γράμμα. Πηγαίνοντας ὅλο καὶ πρόσμενα πίσω μου ν' ἀκούσω τὴ φωνὴ τοῦ «γκαβάσῃ» νὰ μὲ καλεῖ.

—Σύ, ψίτ, μικρέ, ἔλα ὁ δεσπότης σὲ θέλ'.

Μὲ τὴν ἀνεκπλήρωτὴ αὐτὴ ἐλπίδα ἔφτασα στὰ σκαλοπάτια τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἄρχοντά μας. Στάθηκα ἐκεῖ καὶ ζύγισα τὸ θάρρος μου.

Κάποτε στοῦ σπίτι αὐτοῦ ὁ πατέρας μου μὲ εἶχε στείλει νὰ πάγω «ῥωμὸ» ἀπὸ τὴ λειτουργία καὶ θυμόμουν καλὰ καὶ τὸ γενναῖο φιλοδώρημα, ποῦ πήρα : ἓνα «σοῦλταμαμοῦτῃ».

Τώρα πήγαῖνα νὰ δώσω μιὰν αἴτηση δικιὰ μου.

—Θάρρος εἶπα, καὶ προχώρησα ὡς τὴ θύρα, σὰ θύρα παλατιοῦ παραμυθένιου.

Καὶ φτάνοντας χτύπησα τὸ κουδούνι. Ἕνα χτύπημα ἀκούστηκε

ἀπὸ μέσα καὶ σὲ λίγο ἕνας ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς σκάλας σηκώνον-
τας τὸ παραπέτασμα μὲ κοίταξε καὶ μονομιᾶς εἶδα ἕναν ἄνθρωπο
ν' ἀνοίγει τὴ θύρα μὲ μούσι καὶ νὰ μὲ ρωτᾷ. Εἶταν ὁ γυιὸς του, ποὺ
τότε γύρισε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη.

—Τί θέλ'ς ;

Τίποτε δὲν εἶπα, μόνο ἄπλωσα πάλι τὸ χέρι μου καὶ τοῦ παρά-
δωκα τὸ γράμμα μου.

Δὲν πρόφτασα νὰ βρεθῶ στὸ τρίτο σκαλί κι' ἄκουσα πίσω μου.

—Μὰ τί γράμμα ἔναι αὐτό ; Δὼ λέγ' : Θεοφιλέστατον.

Δὲ στάθηκα, οὔτε γύρισα νὰ δῶ. Πίσω μου ἄκουσα μονάχα νὰ
κλεῖ βαρεῖά ἡ πόρτα.

Στὸ δρόμο τώρα μελετοῦσα, πηγαίνοντας ἀπελπισμένος, τὸ πά-
θημά μου. Εἶχα παραδώσει κατὰ λάθος τὰ γράμματά μου. Παρηγο-
ρώντας ὁμῶς τὸν ἑαυτό μου, εἶπα:—«Ἐ, ὅπως νάναι αὐτοὶ θὰ μιλή-
σουνε γιὰ μένα καὶ εἶναι τὸ ἴδιο. Θὰ συγδυάσονται τὶς ἐνέρ-
γειές τους καὶ θὰ μὲ στείλουνε στὴ Θεολογικὴ Σχολή». Πίστευα πῶς
οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μόνο τὴ δική μου ἔγνοια εἶχαν.

Ἔγινα πενήντα χρονῶ κι' ὡς τώρα προσμένω τὴν ἀπάντησή τους.
Ὁ δύστυχος δὲν ἔγινα δεσπότης, τόσο ποὺ τὸ ὠνειρεύτηκα, δὲ φό-
ρεσα τὴ μὴτρσ, οὔτε τὴν πορφύρα, οὔτε κράτησα τὴν ποιμαν-
τορικὴ, οὔτε ἔψαλα τίς καταβασίεις ἀπὸ τὸ δεσποτικό, οὔτε
μοῦ φίλησαν τὸ χέρι οἱ γέροντες παπᾶδες καὶ ὁ πατέρας μου, οὔτε
βλόγησα τὰ πλήθια ἀπὸ τὰ δημόθυρα. Ὅμως ἔγινα δάσκαλος
ποὺ δὲ μετανιώνω καὶ ποὺ τὸ κατώρθωσα δίχως τοὺς συνδυασ-
μοὺς τοῦ δεσπότη καὶ τοῦ ἄρχοντά μας.

ΠΑΠΟΥ ΚΑΙ ΓΩ ΘΕΛΩ ΡΟΛΟΓΙ

‘Ο παπούς μου εΐτανε παπουτοής. Τόν θυμάμαι νά κόβει τὰ πε-
τσιὰ μὲ τὴ φαλτσέτα στὸ χέρι καὶ τὴν πετσένια μπροστέλλα στὸ στη-
θος τοῦ πάνω στὸ «τεζιάκι» του, φτιαγμένο ἀπὸ ἕνα μεγάλο κομμάτι
κορμοῦ καὶ στηριγμένο σὲ τρία ποδάρια κοντά, κοντούτσικα, ὅπως
τοῦ χασάπι τὸ ξύλο ποὺ κοπανίζει τὶς μπριζόλες καὶ κόβει καὶ λια-
νίζει τὸ κρέας.

Καθισμένος ἔκοβε, καὶ κόβοντας ἔσιαζε τὰ πετσιὰ πότε μὲ τὸ σί-
δερο, πότε μὲ τὴ φαλτσέτα. Κ’ ἔκοβε ὅλημερίς, γιατί, καλφάδες καὶ
τσιράκια, γύρω σὲ πάγκους δούλευαν ἀκατάπαυτα, ἀκούραστα.

‘Όταν σηκωνόταν ἀπὸ τὸν πάγκο του, ἔβλεπες ἕνα κοντακιανὸ
παπούλη, ἀσπρομάλλη μὲ τὴ βρόκα καὶ τὸ κόκκινο ζωνάρι στὴ μέση
—σαραντάπηχο, φκισσμένο μὲ τὰ χέρια τῆς σχωρεμένης γιαγιάς μου—
καὶ μιὰ μακρυὰ ἀλυσίδα ἄσπρη ἄσημένια νά κρέμεται ἀπὸ τὸ λαιμὸ
του. Εΐτανε ἡ ἀλυσίδα ποῦχε κρεμασμένο μ’ αὐτὴ τὸ μεγάλο του
ρολόγι, ποὺ σὰ μεγάλη σημερινὴ μπομπονιέρα μετὰλλινη κοίτονταν
βυθισμένο μέσα στὸν κόρφο του καὶ ζεσταινότανε. Τὸ ρολόγι του
αὐτὸ τῶς φέρει ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ τὴν καδένα ἀπὸ τὸ ‘Αἰδίνι τῆς
‘Ανατολῆς, ὅπου δούλευαν τ’ ἄσημι μαστόροι περὶ ἔπαιζαν τὴν τέ-
χνη στὰ δάχτυλα. ‘Ασημένιο ρολόγι, ποὺ δούλευε δυνατὰ, σὰν ση-
μερινὸ ξυπητήρι, καὶ βαλμένο μέσα σὲ μιὰ ξυλένια θήκη σκαλιστὴ
ἀπὸ φλαμούρι καὶ τυλιγμένη τούτη πάλι μέσα σὲ πετσά! Θαρρεῖς κ’
εΐτανε μιὰ μικρὴ πλόσκα, ποὺ κερνοῦσαν τοὺς μαστόρους στὸν τρύγο,
ἀπὸ στόμα, σὲ στόμα. Συχνὰ τὸν ἔβλεπες νά βγάζει μέσ’ ἀπὸ τὸν
κόρφο του τὸ ρολόγι—ὅπως καὶ τὴν κεισὶά του, ποὺ τὴν εἶχε κρεμμα-
σμένη μ’ ἕνα μεταξωτὸ δαχτάνι στὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ κόρφου του—
καὶ νά κοιτάζει τὴν ὥρα του ἀλὰ Τούρκα: Τὸ μεσημέρι εΐταν ἡ ὥρα
ἕξ, τὸ βράδυ ποὺ ζύγωνε ὁ ἥλιος πίσω ἀπὸ τὸ βουνό, ὥρα δώδεκα.

Βλέποντας τὸν παπού μου νά κοιτᾷ τὸ ρολόγι του, βλέποντας
τοὺς μεγάλους νά φοροῦν μὲ χρυσές καδένες τὰ χρυσᾶ ἢ τ’ ἀργυρᾶ
ἢ τὰ μπακιρένια τοὺς ρολόγια, δοκίμαζα μιὰ μεγάλη λαχτάρᾳ ν’
ἀποχτήσω καὶ γὼ ἕνα ρολόγι. Συχνά, ὅταν τὰ ροῦχα τῶν ἀδελφῶν
μου ἦταν κρεμασμένα, πηγαινα κ’ ἔψαχνα τὰ γελέκια τοὺς καὶ πολ-
λὴν ὥρα χάιδενα, καμάρωνα, ἀφιγκραζόμουνα τὰ ρολόγια τοὺς. ‘Απὸ

τὴ λαχτάρα μου εἶχα μάθει, παιδαρέλι ἀκόμα, νὰ μετρῶ τὶς ὥρες, καὶ νὰ γνωρίζω σωστά τὰ λεπτά καὶ δευτερόλεπτα. Ὅταν κατέβαινα στὸ «τσαρσί» μὲ τ' ἄλλα παιδιά ἢ μὲ τὸν πατέρα μου ἢ πῆγαινα ἀντάμα μὲ τὸν παποῦ μου, στεκόμουν στα ρολογάδικα. Ἀπὸ τὶς βιτρίνες ἔβλεπα ρολόγια λογιῆς λογιῶν. Ἀσημένια, χρυσά, μπρούντζινα. Ἔβλεπα ἀλυσίδες μαλαματένιες, ἀσημένιες, ψιλές, χοντρές, ψιλοῦτοικες. Κι' ἀναβε ὁ καημός μου, πότε κ' ἐγὼ θ' ἀποχτοῦσα, σὰ μεγάλωνα, ρολόγι μὲ καδένα, ρολόγι χρυσό, ρολόγι «καπακλίδικο». Καὶ μὲ τὸ μάτι ἔτρωγα τὴ βιτρίνα. Δὲν ἤθελα νὰ φύγω, ὅπως οἱ γυναικες, ὅταν βλέπουν τὰ λοῦσα κρεμασμένα πίσω ἀπὸ τὰ μεγάλα τζάμια, ἢ τὰ παιδιά τὶς κοῦκλες.

Καὶ καρφωμένος ἐκεῖ σχημάτιζα, σὰν τὴν ἀράχνη, τὸν νειρό μου. Γινόμουν μονομιᾶς μεγάλος γιατρός—οἱ γιατροὶ εἶταν πλούσιοι—μὲ χρυσό ρολόγι καὶ καδένα μαλαματένια ἀπὸ τὴ μιὰ τσέπη τοῦ γλεκιοῦ πέρα στὴν ἄλλη. Γινόμουν σαράφης—ὅπως ὁ παποῦς ὁ Μαρτσαράκης—πλούσιος μὲ δυὸ ρολόγια στὶς δυὸ τσέπες ἀλαφράγκα τὸνα κι' ἀλατούρκα τ' ἄλλο. Γινόμουν δεσπότης—οἱ δεσποτάδες εἶχαν πολλὰ χρυσαφικά πάντα—μὲ τὴ χρυσὴ καδένα ἀπὸ τὸ λαιμό κρεμασμένη καὶ δεμένη πίσω θελιά, — τί εὐτυχία! — καὶ τὸ ρολόγι χρυσό καὶ ἱστορημένο—δῶρο σπάνιο ἢ ἀντίκα—μὲ χίλια λουλούδια στὰ καπάκια του καὶ μονογράμματα σκαλιστά, καὶ μὲ τὸ κλειδί κρεμασμένο ἀπὸ τὸ χαλκὰ του, τὸ κλειδί, ποῦ μ' αὐτό, κεῖνο τὸν καιρό, κούρντιζαν τὰ ρολόγια τοὺς ὁ κόσμος. Γινόμουν ἀκόμα καὶ νύφη ποῦ τῆς κρεμότανε τὸ ρολόγι—δῶρο τοῦ γαμπροῦ—μ' ἀλυσίδες τριδιπλές καὶ τετράδιπλές ἀπὸ τὸ λαιμό—ἓνα ρολόγι σὰν κουκί, σὰ δραχμὴ μὲ σμαράγδια καὶ ρουμπίνια στολισμένο. Τί εὐτυχία, τί εὐτυχία!

Κι' ὅξανα ἓνα χέρι μ' ἔσερνε μέσ' ἀπὸ τὸν νειρό μου, καὶ τὸν νειρό μου σχιζότανε σὲ χίλια κομμάτια, ὅπως καὶ τὸ πανί τῆς ἀράχνης, καὶ σκορπιζότανε, χωρὶς ὁ πόθος μου ἀληθινὰ νὰ γιατρευτῇ, νὰ ἱκανοποιηθῇ.

***

Ἔτσι μεγάλωνα. Κι' ὁ παποῦς μου μεγάλωνε καὶ γερνοῦσε. Τὸν θυμᾶμαι ξεπεσμένον πιά. Δίχως μαγαζιά, δίχως καλφάδες, δίχως σερμαγιά, δίχως πλούτη. Ἐρημο κι' ὀρφανό. Εἶχε πουλήσει—ὅπως ἔμαθα σὰ μεγάλωσα—τὸ σπίτι του. Τὰ παιδιά του ὅλα ξενητεύτηκαν στὰ μακρυνὰ καὶ τὰ λίγα του χρήματα—τὸν παρά του, ὅπως ἔλεγε—τᾶτρωγε σὰν κουκιά, χαλώντας ἓνα ἓνα τοὺς μαχμουντιέδες του, τὰ κωνσταντινάτα του καὶ τὰ λογιῆς λογιῶν χρυσὰ του νομίσματα. Τότε συχνὰ ἐρχότανε στὸ σπίτι μας, μὲ τὸ φέσι στὸ κεφάλι

καὶ γύρω τὸν «τσεβρὲ» τυλιγμένο, μὲ τὸ κομπολόγι στὸ χέρι καὶ τὸ μπαστούνάκι τοῦ ὑπὸ ἄγρια κρανιά. Ἔσερνε τὰ ποδάρια του. Καὶ σερνάμενος ἐρχότανε στὴ μητέρα μου. Ἐρχότανε νὰ πῇ τὰ παρά-
πονά τῆς ζωῆς του, τῆς χηριᾶς του, τῆς δουλιᾶς του, τῆς μοναξιᾶς
του. Ἡ καλή του θεγατέρα τοῦστρωνε τὸ μικρὸ τραπεζάκι μπρο-
στά του μὲ μιὰ ψηφωτὴ πετσέτα, καὶ ἐτοιμάζοντας τὸν καφέ του, ἄρ-
χιζε τίς μακρυνές κι' ἀτελείωτες κουβέντες μαζί του—πάντα ὅπως
ἐβλεπα λυπητερές—καθισμένη πλάγι του.

Ἀνέτρεχαν στὰ περασμένα : Τί ἔκανες, πῶς τῶκανες ; Ὅλα
ἔφταιγαν τώρα. Τὸν ὠνειδίζε ἡ μητέρα μου κάποτε καὶ γιὰ τὰ τωρινὰ
του φερσίματα, καὶ κείνος, ροφώντας τὸν καφέ του ἢ τὸ τριγάρο του
μὲ τὸ μικρὸ τσιμποῦκι, μὲ χέρι κι' ἀχεῖλι τρεμάμενο, δάκρυζε γιὰ τίς
ἀτυχίες του καὶ σιωποῦσε. Μόνο φυσοῦσε τοὺς καπνοὺς ἀπὸ τὸ στόμα
του σηκώνοντας τὸ κεφάλι, σὰν νὰ ξεκουραζότανε ἀπ' ὅλα τοῦ τὰ
γεροντικά βάσανα, ὁ δύστυχος, ποὺ μὲ τόσους γυροὺς ἀνάξιους, κα-
τάντησε νὰ ζῇ κατὰμονος, ξεσπίτωτος, μ' ἓνα δωμάτιο μέσα στὸ
πουλημένο του σπῖτι, ἔρημος κι' ἀπολησμονημένος.

Ἔτσι τὸν ἀντίκρυζα συχνά, στὸ σπῖτι μας : Καθισμένο στὰ πα-
χυὰ στρωσίδια σταυροποδιά, νὰ ρουφᾷ τὸ τσιμποῦκι του καὶ νὰ πίνει
τὸν καφέ τρεμουλισμένα καὶ νὰ ἱστορῇ στὴ μητέρα μου τὰ γερον-
τικά του πάθη. Ἀπὸ τὸ λαιμὸ του—ἀν' ὅλα τᾶχασε—τοῦμεινε νὰ
κρέμεται ἡ μεγάλη ἄλυσσίδα κι' ἀπ' αὐτὴν δεμένο καθότανε μέσα
στὸ ζουνάρι του, στὸν κόρφο του, τὸ ρολόγι του, ποὺ τῶβγαζε πολ-
λές φορές νὰ δῇ τὴν ὥρα. Ἐνὰ ρολόγι μὲ διπλὰ καπάκια καὶ μὲ τὸ
κλειδί κρεμασμένο ἀπὸ τὸ κορδόνι του Ἡ πρώτη θήκη του μιὰ θήκη
ἀπὸ ξύλο τσιμισριοῦ, εἴταν τυλιγμένη μ' ἓνα πετσὶ γιὰ προφύλαξη.
Μέσα σ' αὐτὴν κλεισμένο τὸ μεγάλο ρολόγι του μὲ τὰ διπλὰ ἀση-
μένια καπάκια, ποὺ γιὰ νὰ δῇ τὴν ὥρα, τὸν ἐβλεπα νὰ πατᾷ ἓνα
ἐλατήριον καὶ ν' ἀνοίγουν σὰ μεγαλόπορτα καμμιᾶς φυλακῆς βαρειά.
Ὁ χτύπος τοῦ ἀκουγότανε σὰ χτύπος ἀπὸ ξυπνητήρι. Στὶς ἑξ τὸ
κούρντιζε μὲ τὸ κλειδί—μεσημέρι ἀλλὰ Τούρκα—καὶ πάλι στὶς ἑξ τὴν
ἄλλη μέρα.

Ἔτσι βλέποντάς τον λαχταροῦσα καὶ ἐγὼ νᾶχω ἓνα ρολόγι μὲ
κλειδί. Καὶ μὴ ξαίροντας,—παιδί ἐγὼ—τὰ πάθια του, μὴ νιώθοντας
τοὺς πόνους τοῦ τοῦς ἀγιάτρευτους, τίς πίκρες τοῦ τίς ἀτέλειωτες,
τὸν τραγόμενα :

—Παποῦ, πάρε μ' ἓνα ρολόγ' καὶ μένα, πάρε μ'!

Καὶ τῶλεγα μὲ λαχτάρια. Μὰ κείνος ἄκουγε μὲ τὴ συνήθεια ν' ἀ-
κούει τοὺς πόθους τῶν παιδιῶν ἀδιάφορα. Γιατὶ ποῦ νὰ κάνει τὰ ὅσα
ἐπιθυμοῦν τὰ παιδιά!—Σὰ μεγαλώσεις ἀγὼρ' μου, θὰ σὲ πάρω ἓνα με-

γασαάλο ρολόγ', ἔννοια σου, μοῦ ἔλεγε μέσ' ἀπὸ τᾶσπρα του μου-
στάκια.

Ὁ πόθος μου σπασμένος στὴν ὑπόσχεση πάνω, γυρνοῦσε πίσω
στὴν κοίτη του, συμμαζεῦότανε κ' ἔσβυνε πρόσκαιρα, ὥς που στ' ἄλλο
του μουσαφιρίκι τοῦ παποῦ μου, ποῦ θάρχότανε νὰ μᾶς δῇ νὰ ξα-
ναζήσει πάλι μὲ τίς παρηγοριές τῆς μητέρας μου καὶ τὰ «ἰκράμια»
καὶ γὼ γονατιστὸς μπροστὰ του θὰ ξανάρχιζα νὰ λέω καὶ νὰ ξανα-
λέω, χαϊδεύοντας τὰ ροῦχα του, τὰ κουμπιά του, τὴν ἀλυσσίδα του:
— Πάρε μ' παποῦ, ἓνα ρολόγ' καὶ μένα πὲ τὸ κλειδί.

— Ἔννοια σου, παιδί μ' θὰ σὲ τὸ πάρω σὰ μεγαλώσεις.

— Μὰ πότε θὰ μεγαλώσω;

Κ' ἡ λαχτάρα μοῦ πλημμυροῦσε τὰ στήθεια μου καὶ μοῦρχόν-
τανε στὰ μάτια δάκρυα, γιατί δὲν εἴτανε βολετὸ νὰ μοῦ πάρει τὸ ρο-
λόγι, ποῦ ὀνειρευόμουν.

***

Ὁ Παποῦς μου πέθανε, ὅταν ἐγὼ ἤμουν στὴν ξενητεία. Ξενη-
τεύτηκα πολὺ μικρός, γιὰ νὰ σπουδάσω τὰ σπουδαῖα γράμματα. Δὲν
τὸν ἄκουσα ξανά νὰ ἱστορῇ τὰ πάθη του, οὔτε νὰ ροφᾷ τρεμουλια-
στὰ τὸν καφέ του, οὔτε τὸ λουλά του, ποῦ ἔτρεμε στὰ χεῖλια του μέ-
σα ἐξαιτίας τοῦ χεριοῦ του. Τὸ χέρι του τώρα καὶ λίγα χρόνια ἔ-
τρεμε «ἀπὸ τὴν πολλὴ δουλιά» ὅπως ἔλεγε.

Ὅμως ἐγὼ ἀπόχτησα τὸ ρολόγι, πρὶν ἀκόμα ξενητευτῶ. Δὲν
ξόδεψε ὁ παποῦς μου, γιατί δὲν εἶχε ὁ δύστυχος καὶ λογάριαζε τὰ
λίγα, ποῦ τοῦχαν μείνει. Δὲν μπόρεσε νὰ μοῦ χαρίσει τὸ ρολόγι,
ποῦ μοῦ ὑποσχέθηκε. Μοῦ τὸ χάρισε ὁ μεγάλος μου ἀδερφός. Αὐτὸς
γιάτρεψε τὴ λαχτάρα μου. Δὲν εἴταν τέτοιο, ποῦ ἔβλεπα νὰ βγαίνει
ἀπὸ τὸν κόρφο τοῦ μέσα στὴν ξυλένια θήκη, οὔτε μὲ δυὸ καπάκια,
οὔτε τόσο μεγάλο. Εἴτανε ἓνα μικρούτσικο ρολογάκι, ποῦ εἶχε κα-
πάκι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά μόνο, μὲ πουλιά ζωγραφιστὰ καὶ μαμούδια καὶ
λουλούδια. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μονομιᾶς ἔβλεπες τίς ὥρες. Εἶχε κρεμα-
σμένο καὶ τὸ κλειδί του. Μοῦ τὸ χάρισε, γιατί αὐτὸς ἀγόρασε ἄλλο
ἀσημένιο, ὅταν ἄνοιξε μαγαζὶ δικό του.

Μὲ τὸ ρολόγι τοῦτο ἔσβυσε ἱκανοποιημένος ὁ μεγάλος μου πό-
θος. Γιατρεύθηκε ἡ λαχτάρα μου. Καὶ παντοῦ πηγαίνοντας, συχνὰ
πυκνά, τῶβγαζα νὰ μὲ δοῦν πὼς ἔχω ρολόγι. Ἐδῶ εἴταν ἡ μικρὴ μου
λόξα νὰ τὸ βγάζω συχνὰ πυκνά. Ἔτσι ὅλοι μὲ πῆραν εἶδηση κι' ὅλοι
συχνὰ μὲ ρωτοῦσαν:

— Τί λέγ' τὸ κρομμύδ' σου;

Τὸ κρομμύδι μου ὅμως δούλευε ταχτικά, δούλευε ἀκούραστα,
δούλευε χωρὶς νᾶχει ἀνάγκη ἀπὸ μᾶστορα. Τῶχα κρεμάσει ἀπὸ τὴν

κουμπότρυπα τοῦ γελέκου μου μ' ἕνα μεταξωτὸ κορδόνι, ποῦ μοῦ χάρισε ἡ μητέρα μου. Τὸ κρομμύδι μου τοῦτο μὲ συντρέφεψε στὴ ζωὴ πολλὰ χρόνια. Τὸ ἔφερνα μαζί μου στὰ θρανία τοῦ γυμνασίου, στὸ Πανεπιστήμιο, στὸ στρατό, ὥσπου κάποτε σῶπασε. Σταμάτησε γερασμένο καὶ χαρβαλωμένο, ὅχι ἀπὸ πέσιμο ἢ χτύπημα, μὰ ἀπὸ τὸ φάγωμα τῶν τροχῶν του. Οἱ τροχοὶ του—οἱ μηχανές, τὰ ἐργαλεῖα—φάγώθησαν ἀπὸ τὴ δούλεψη. Τότε πιά καὶ γὼ τ' ἀπόθεσα στὸ συρτάρι μου μὲ ὑπόληψη καὶ σεβασμὸ γιὰ τὴ δούλεψή του, σὰν τὸ δουλεψτὴ ἄνθρωπο ποῦ τὸν ἔφαγε ἡ δουλιά, καὶ τὸ κρατῶ ἀπὸ τότε κλεισμένο μέσα—σὰν σὲ τάφο—σ' ἕνα κουτὶ κι' ἀκουμπισμένο σὲ λίγο μπαμπάκι, ὅπως τὸ γερασμένο κορμὶ τοῦ ἀνθρώπου στὰ μαλακὰ μαξιλάρια.

Ἐκεῖ σιωπηλό, σὰ μούμια, κοίτεται. Οὔτε οἱ μηχανές του—οἱ τροχοὶ του—κινοῦνται καὶ σαλεύουν, οὔτε ὁ ὠροδείκτης του ἄλλαξε ξανά θέση, ὅπως πολλῶν ρολογιῶν μέσα σὲ παλάτια, ποῦ οἱ βασιλιάδες ξόφλησαν—οὔτε ὁ λεφτοδείκτης σάλεψε νὰ κάνει ἀκούραστος τοὺς κύκλους του.

Συχνὰ ἀνοίγοντας τὸ συρτάρι μου, ἀνοίγω καὶ τὸ μικρὸ κουτί, ὅπου τὸ φυλάω. Τ' ἀνοίγω καὶ βλέποντάς το, σὰ μούμια, ποῦ θαρρεῖς καὶ θά ξανανοίξει τὸ στόμα της νὰ μιλήσει, περιμένω νὰ κινηθῇ κι' αὐτό, νὰ ξαναζήσει, νὰ μετρήσῃ τίς ὥρες, τὰ λεπτά, ὡς ποῦ ἀσάλεφτο κι' ἀποθαμένο, τὸ ξαναβάζω πίσω στὸ κουτί, μὲ τὸ καπάκι ἀπὸ πάνω, ἱστορημένο μὲ τὰ πουλάκια καὶ τὰ λουλούδια: Τὰ πουλάκια πάντα μὲ τὰ φτερά ἀπλωμένα καὶ τὰ λουλούδια ἀνθισμένα.

Καὶ κάθε ἀνοιγμά του μοῦ φέρνει θύμησης παλιές, ξαναζοῦν στὴν ψυχὴ μου ὅλ' αὐτά, ποῦ ὅσες ἱστορήσα καὶ τόσα ἄλλα ἀνείπωτα, καὶ πλημμυρεῖ μιὰ συγκίνηση τότε τὴν ψυχὴ μου, τόση ποῦ νὰ μοῦ θυμίζει τὸ χαμὸ ἄλλων πιὸ πολύτιμων. Τὸ χαμὸ τοῦ παποῦ μου, τῆς γιαγιάς μου, τ' ἀδερφοῦ μὲ τὰ εἴκοσί του χρόνια, ποῦ τὸν ἔφαγε ἡ ξενητεία καὶ τῶσων ἄλλων ποῦ σβύσαν στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ δὲ μᾶς μένει τίποτ' ἄλλο ἀπ' αὐτούς, παρὰ ἡ φωτογραφία τους καὶ ἡ ἀνάμνησή τους, ποῦ θαμπώνει μέρα μὲ τὴ μέρα καὶ σκοτεινιάζει.

Τὸ ρολόγι μου ξεψύχησε, μὰ δὲν ἔλυωσε, κι' οὔτε θά λυώσει μοναχό του. "Ὅταν ξεδιαλύσω μὲ τὸν καιρὸ τὰ πράματά μου, ποῦ μ' αὐτὰ ἔζησα—ἐπειδὴ δὲν εἶμαι μεγάλος ἄνθρωπος νὰ μοῦ τὰ βάλουν σὲ καμιὰ βιτρίνα, γιὰ νὰ περνοῦν μπροστά της οἱ γενεές,—θὰ τὸ πετάξω τὸ ρολόγι μου μαζί μὲ τὴν πέννα μου στὴ θάλασσα ἢ στὸ πηγάδι τοῦ σπιτιοῦ μας, γιατί δὲν ἔχει τίποτε νὰ θυμίζει σ' ἄλλον, τίποτε νὰ πῇ. Κεῖ στὸ βάθος τοῦ νεροῦ, θὰ σκουριάσει βέβαια, καὶ θὰ κομματιαστῇ μὲ τοῦ καιροῦ τὸ πέρασμα, ποῦ ὅλα τὰ δαμάζει δῶ στὴ γῆ κάτω, σὰ λυθοῦν οἱ ἄρμοί του, ὅπως οἱ ἀνθρώπινοι ἄρμοι ποῦ λύνονται καὶ λύνουν μέσα στὸ μνημα.

ΠΩΣ ΠΡΩΤΟΠΗΓΑ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Ποτέ μου δὲ θὰ ξεχάσω πῶς πρωτοπήγα στὸ θέατρο. Ὁ πατέρας μου μᾶς εἶπε ἐμᾶς τοὺς μικροὺς :

— Ἀπόψε θὰ σᾶς πάω στὸ θέατρο.

Γιὰ τὸ θέατρο ἤξαιρα ἀπὸ πολὺν καιρὸ τώρα. Ὁ μεγάλος μου ἀδερφός πηγαινοερχότανε τὰ βράδυα ἀπὸ τὸ θέατρο.

— Ποῦ πᾶς ; τὸν ρωτοῦσε ὁ πατέρας μου.

— Στὴ ἡρόβα, ἀπαντοῦσε. Ἄναβε κρυφὰ τὸ τσιγάρο του καὶ πήγαινε. Μὲ τὸ νοῦ μου ἔψαχνα νὰ βρῶ τί εἶναι αὐτὴ ἡ πρόβα, τί εἶναι ὁ ὑποβολεύς, τί ἡ κωμωδία, τί τὸ δράμα, — λέξεις ποὺ τίς ἄκουα — μὰ τίποτα φυσικὰ νὰ βρῶ ἀπὸ αὐτὰ δὲ μπορούσα. Ἄκουα τίς λέξεις καὶ μοῦ εἶταν γνῶριμες ἀληθινὰ, μὰ ἔμεναν λέξεις κούφies μέσα στὸ μυαλό μου. Καὶ ἡ περιέργεια μὲ τρώγε καὶ μοῦ βασάνιζε νὰ μάθω.

Ἐνα βράδυ εἶπα τοῦ μεγάλου μου ἀδελφοῦ : — Τί θὰ πεῖ πρόβα ;

Μὲ κύτταξε περίεργα καὶ μὲ ρώτησε ἀπορώντας : — Τί θὰ πεῖ πρόβα ; Ἐλα ἀπόψε μαζί μ' στὸ σκολεῖό, πρόσθεσε, καὶ θὰ δγείς τί θὰ πεῖ καὶ τί ἔν πρόβα.

Ὁ ἀδερφός μου εἶταν δάσκαλος, καὶ ἤξαιρε πῶς οἱ ἀφηρημένες λέξεις τίποτα δὲν ἀξίζουν καὶ πῶς βλέποντας θὰ μάθαινα καλλίτερα τί εἶναι ἡ πρόβα. Ὅμως πάλι μὲ ρώτησε : — Πρὶν ἀγοράσεις τὰ παπούτσια σου, τί τὰ κάν' ὁ Νικολάκης ὁ Καβάφς — ὁ παπουτσής ποὺ πουλοῦσε ἔτοιμα παπούτσια — τὰ παπούτσια σου ;

— Τὰ δοκιμάζ' στὸ ποδάρ' μου, ἂν χωροῦν ἢ δὲ χωροῦν, ἂν...

— Ὡραῖα· αὐτὸ θὰ πεῖ πρόβα.

Μὰ γὼ τίποτα δὲν κατάλαβα. Τί νὰ προβάρουν στὸ θέατρο ἄραγε ; ρώτησα πάλι τὸν ἑαυτό μου.

Εἶταν Σαββατόβραδο. Ὁ πατέρας μου ἀντὶ νὰ μὲ βάλει νὰ διαβάσω τὸν «ἀπόδειπνο» καὶ τοὺς «ψαλμούς», μοῦδωκε τὴν ἄδεια νὰ πάγω μὲ τὸ μεγάλο μου ἀδερφὸ μαζί. Πηδοῦσα ἀπὸ τὴ χαρὰ μου, γιὰτὶ θάμπαινα ἀνάμεσα σὲ μεγάλους, νὰ μάθω τόσα πράγματα ! Θὰ πήγαινα νὰ μάθω τέλος πάντων τί εἶναι αὐτὴ ἡ πρόβα.

Ἀπὸ τὸ σπῖτι μας εἶταν κάμποσο τὸ σκολεῖό. Μὲ τὸ φανάρι στὸ χέρι, προχωροῦσα ἀμίλητα, Πίσω μου ἐρχότανε ὁ ἀδελφός μου, τυλιγμένος μέσα στὸ μεγάλο του παλτό. Τουρτούριζα ἀπὸ τὸ κρύο, μὰ

ἡ περιέργεια νὰ δῶ τί γίνεται μέσα στο σκολεϊό, πού ἐγὼ ἀκόμα δὲν ἀξιώθηκα νὰ φοιτήσω, αὐτὸ μοῦδινε κουράγιο. Κατηφορήσαμε προσεχτικὰ τὸ δρόμο, πού ἔφερνε στὴν πλατεῖα κιὰπὸ κεῖ πιὸ προσεχτικὰ κατεβήκαμε τὴν ἄλλη κατηφοριά, πού ἔβγαζε στὸν ξεροπόταμό μας κιάντικρύσαμε τὶς μεγάλες τοῦ σκολεϊοῦ πόρτες. Μπήκαμε μέσα στὴ μεγάλη αὐλὴ, γιομάτη δέντρα πανύψηλα, πού σφύριζαν τὰ κλωνάρια τους λυπητερά μὲ τοῦ βοριά τὸ φύσημα, προσπεράσαμε τὸ πηγὰδι τῆς αὐλῆς—πού ἂν μπορούσες νὰ δεῖς θὰ τῷβλεpes νάχνιζει—καὶ ἀνεβήκαμε τὰ σκαλιά. Νά, ἡ πρώτη μεγάλη σάλα τοῦ σκολεϊοῦ. Σπρώξαμε μιὰ θύρα καὶ βρεθήκαμε σὲ μιᾷλλη σάλα γιομάτη θρανία, προχωρήσαμε μέσ' ἀπὸ τὸ διάδρομο καὶ σπρώχνοντας μπήκαμε στὴν τρίτη μεγάλη σάλα. Λάμπες μεγάλες φώτιζαν. Ἡ σόμπα ἔκαιε καὶ μιὰ ζεστασιά εὐχάριστη βρήκαμε. Ὅμιλίες, γέλοια, χάχανα κιὰστεῖα.

— Βρέ, τί θέλ' αὐτὸς ἐδῶ, ὅλοι ρώτησαν μὲ περιέργεια κυττώντας με νὰ τρυπῶνω καὶ γὰν ἀνάμεσά τους.

— Τὸν ἔφερα νὰ μάθ' τί ἔν πρόβα, εἶπε ὁ ἀδερφός μου καὶ φανέρωσε τὴν περιέργειά μου.

— Μπράβο, μπράβο! καὶ μὲ χὰιδεψαν μερικοί.

Μπροστά μου τώρα εἴταν μιὰ σκηνή, ὡς ἕνα μπόγι ψηλότερη ἀπὸ τὸ πάτωμα τῆς αἴθουσας. Κεῖ πάνω κάμποσοι νέοι μιλοῦσαν μετὰξὺ τους κιἕνας κρατώντας κάτι χαρτιά στὰ χέρια του τοὺς βοηθοῦσε, τοὺς διώρθωνε.

— Νά, μοῦ εἶπε ὁ ἀδερφός μου: Αὐτοὶ ἀναμεταξύ τους κουβεντιάζουν, ὅπως τὰ γράφει τὸ βιβλίο καὶ κεῖνος πού τοὺς ἀκούει, τοὺς διορθώνει, ἂν κάνουν λάθη, καὶ τοὺς βοηθεῖ νὰ θυμηθοῦν αὐτὸ πού χρειάζεται νὰ μιλήσουν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Αὐτὸς εἶναι ὁ ὑποβοηλέας, μοῦ εἶπε.

Ἔτσι εἶδα, ἄλλον νὰ ὑψώνει τὸ γρόθο του καὶ νὰ θυμώνει μιλώντας, ἄλλον εἶδα νὰ φοβερίζει καὶ νάπαντᾷ: Οὐ τ ι δ α ν ἐ!—ἀπὸ τότε ξαίρω τὴ λέξη αὐτή—ἄλλος νὰ μπαίνει ἀνάμεσα, ἄλλος νὰ τρέμει ἀπὸ φόβο καὶ βλέποντας τὸ πάτωμα κάτω σὰ νὰ ψάχνει, ἔδειχνε μὲ τὸ δάχτυλο, λέγοντας:—Νά καὶ δῶ γαίματα, νὰ καὶ κεῖ γαίματα, παντοῦ γαίματα!

Μὰ βλέποντας αὐτά, πού πρόφταξα νὰ δῶ, δὲν κατάλαβα πῶς ἀποχάθηκα σᾶλλους κόσμους κιὰποκοιμήθηκα πάνω σ'ἕνα θρανίο.

Πῶς βρέθηκα στο σπῖτι: ἐγὼ τὸ ξαίρω. Τουρτουρίζοντας, νυσταγμὸ γεμᾶτος, παγωμένος, ἔφτασα καὶ χώθηκα στο στρώμα μου,

πλάγι στο μεγαλύτερό μου αδερφό και κοιμήθηκα σάν πεθαμένος. Τάλλο πρωί Κυριακή δέν πήγα στην έκκλησιά νά ψάλω, οὔτε νά πῶ τὸν ἀπόστολο. Κοιμόμουνα γιὰ νά κερδίσω τὸν ὕπνο πού ἔχασα.

Ἦρθε καὶ ὁ καιρός, πού θὰ δίνονταν ἡ παράσταση. Τὸ σκολεῖο κείνο, πού χωρισμένο σὲ τρία μεγάλα κομμάτια, μὲ πελώριες τάβλες δέχονταν χρόνον καιρὸ τριακόσια καὶ πάνω παιδιὰ νά μαθαίνουν γράμματα, εἶταν τώρα μιὰ ἀπέραντη σάλα, γιομάτη δεξιά κι' ἀριστερά καρέκλες, μένα διάδρομο στὸ μέσο. Λάμπες μεγάλες, ἀπὸ τὸ ταβάνι κρεμόντανε στολισμένες μὲ γιρλάντες, κι' ἔχυναν τὸ φῶς τους πλούσιο—τότε εἶταν πλούσιο. Ἀπὸ τὰ παράθυρα κρεμασμένες ἄλλες πράσινες γιρλάντες, στόλιζαν τὴν αἴθουσα, καὶ στὸ βάθος ἡ μεγάλη σκηνὴ τοῦ θεάτρου ὕψωνε τὸ παράστημά της, μένα κουβούκλιο μπροστὰ στὴ μέση, πού ἔκρυβε ἀπὸ κάτω τὸν ὑποβολέα. Αὐτὸς εἶταν, πού ὑποβοηθοῦσε νά μὴ λησμονοῦν οἱ ἡθοποιοὶ τὸ μέρος τους. Μιὰ μεγάλη αὐλαία ἀπὸ βελούδο κατέβαινε ἀπὸ πάνω ἴσα με κάτω, κέφραζε ἀπὸ τὰ μάτια μας, τί γινότανε μέσα στὴ σκηνή, πού ἀκόμα δέν τὴ γνώρισα.

Ὅταν μᾶς ἔντυσε ἡ μητέρα μου νά πᾶμε στὸ θέατρο, θαρρεῖς κι' εἶταν στὸ σπίτι μας ἡμέρα πασκαλιάς. Τὰ μεγάλα μου ἀδέρφια, εἶχαν ἀπὸ νωρὶς φύγει. Ἐμεῖς προσμέναμε τὴ δύση τοῦ ἡλίου μὲ καρδουοχτύπι. Τότε θὰ ντυνόμαστε. Κιόταν πιά ὁ πατέρας μου μᾶς πῆρε τρεῖς—ἀπὸ τὸ χέρι χειροπιασμένους—καὶ μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴ θύρα, δέν πατούσαμε ἀλήθεια στὴ γῆ! Ὁ καιρός εἶταν μαλακός, κιόυτε χιόνια, οὔτε ἄνεμος. Καὶ φτάσαμε στὸ μεγάλο σκολεῖο γιομάτοι χαρὰ γιὰ ὅ,τι θὰ βλέπαμε.

Ὅξω στὸ δρόμο, μεγάλα τοιχοκολλημένα προγράμματα, γραμμένα μὲ τὸ χέρι, στολισμένα μὲ λογῆς λογίων γράμματα ἔλεγαν:

«Εὐεργετικὴ Θεατρικὴ Παράστασις»

Ὑπὲρ τῶν Σχολείων Τεσσαρ. Μαρτύρων. Τρίπρακτον δρᾶμα: Ἡ Γεννοβέφα. Κωμῳδία: Ἡ κόρη τοῦ Παντοπώλου. Κατὰ τὰ διαλείμματα θέλει παινίζει ἡ ὀρχήστρα τοῦ μουσικοῦ Συλλόγου. «Ὁ Ἀρίων» κ.λ.π.

Κυριακὴ 21 Ἰαν. 1889.

Σταθήκαμε νά διαβάσουμε, ὅπως σταθήκαμε στὶς γωνίες τῶν δρόμων καὶ ἄλλες μέρες νά δοῦμε τὰ ἴδια προγράμματα. Ὁ κόσμος εἶχε πλημμυρίσει τὴ μεγάλη σάλα. Πήγαινε νά δῇ ἀπὸ τὴ σκηνὴ τὸν κουτσὸ τὸ Δημητρό, πού ἔξαιρε νά ἡθογραφεὶ τὸ κάθε τι καὶ νά αὐτοσχεδιάζει πάνω στὴ σκηνή. Πήγαινε νά τὸν δῇ νά σατιρίζει τὰ πάντα καὶ νά γελάσει μὲ τὴν καρδιά του. Πήγαινε νά δῇ τὸν Εὐσταθόπουλο

τὸν πρᾶγματευτὴ καὶ ψάλτῃ, ποὺ ἤξαιρε νὰ ὑποδύεται τὰ τραγικὰ πρόσωπα καὶ πετούχαινε στὴ Γαλάτεια, νὰ ζωντανεύει μὲ πάθος τὸ Ρένο. Ἔτρεχε νὰπολαύσει τὸ Καβάφη, τὸν παπουτσή τῆς ἀγορᾶς, ποὺ ἀνάσταине νεκροὺς μὲ τὶς φωνές του, ψάχνοντας στὴ σκηνὴ νὰ βρῇ «τὰ ἴχνη τοῦ ἐγκλήματος» λέγοντας τὰ λόγια τοῦτα: «Νὰ καὶ δῶ γαίματα, νὰ καὶ κεῖ γαίματα!»

Πήγαινε νὰ χαρῇ τὴν δεσποινίδα Εὐρυκόμη, ποὺ εἶταν ἡ Γαλάτεια τοῦ δράματος, καὶ ποὺ ὁ κόσμος ἀληθινὰ τὴν βάφτισε Γαλάτεια κέμεινε μὲ τὸνομα τοῦτο καὶ παντρεμένη καὶ μάννα καὶ γιαγιά.

Πήγαινε νὰπολαύσει τὸ μεγάλο μου ἀδερφό, ποὺ στὴν κωμωδία ξεπερνοῦσε καὶ τὸ δάσκαλό του — τὸν κουτσό τὸ Δημητρώ, ὅταν ἔπαιζε τὴν κόρη τοῦ Παντοπώλου, αὐτόν, ποὺ ὅταν ἔβγαγε μονάχα στὴν σκηνὴ μεταμορφωμένος σὲ παντοπώλῃ ἔκανε τὸν κόσμο νὰ σπαρταρᾷ μὲ τὰ ὁμηρικὰ του γέλοια. Ἡ βράκα τοῦ ἡ νησιώτικη, τὸ σαραντάπηχο στὴ μέση ζουνάρι του, τὸ φέσι τοῦ μὲ τὴν τρίδιπλη φούντα του, οἱ παντοῦφλες του οἱ νησιώτικες, καὶ τὸ σὰν τὸ πᾶπλωμα παιδιοῦ μυζομάντηλό του κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ζουνάρι του, πάνω του ὅλα καλοθεμένα, εἶταν ἱκανὰ νὰ λυώσουν τὸν κόσμο στὰ γέλια. Βγαίνοντας στὴ σκηνή, πολλὴν ὥρα στεκότανε βουβός, γιὰ νὰ κοπάσει ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ κόσμου καὶ τὰ χάχανα.

Πήγαινε νὰ θαμάζει τὸν Χατζήπαπα, τὸ δάσκαλο, τὸν ψάλτῃ, ποὺ ὑποκρινότανε τοὺς τρομεροὺς καὶ φοβεροὺς ἀνθρώπους τοὺς ληστές, τοὺς δολοφόνους, τοὺς τραγικοὺς, ποὺ γιὰ Γῶλος εἶταν μοναδικός. Ἔτρεχε νὰ δεῖ τὴν ὥραία κοπέλλα μὲ τὰ ξανθὰ πυκνὰ μαλλιά τὴν Πολυξένη, τὴ Γενοβέφα, ποὺ συγκινοῦσε καὶ μὲ τὴν τέχνη της καὶ τὴν ὁμορφιά της. Τὴν πρωταγωνίστρια!

Πήγαινε νὰ ἀπορρήσει μὲ τὰ θαύματα τοῦ Χατζηπαρασκευᾶ τοῦ σκηνοθέτη, ποὺ σφίζονταν μὲ τὸ εὐφάνταστο μυαλό του, ὅλα τὰ μέσα νὰ παρουσιάσει μιὰ σκηνὴ τέλεια. Τὶς τρικυμίες, τὰ χιόνια τὶς βροντὲς καὶ τὶς ἀστραπές, ποὺ νόμιζες πὼς ἀληθινὰ, ὅπως ὁ Δίας ὁ ἀρχαῖος, τὶς εἶχε στὴν προσταγή του. Τρεῖς λαμαρῖνες μεγάλες — ὅπως εἶδα σὰ μεγάλωσα μπαίνοντας καὶ γὼ στὰ παρασκήνια, — ἔκαναν τὴν τρομερὴ βροντὴ, καὶ τὰ τρομαχτικὰ μπουμπουνητά. Μιὰ μπακίρα μὲ τρύπες πολλὲς χύνοντας τὸ νερὸ πάνω σὲ μιὰ λαμαρίνα ἔδινε τὴν ἰδέα τῆς βροχῆς — τῆς βροχῆς μὲ τὴν μπακίρα ὅπως ἔλεγαν. Μισὴ ὁκτὰ τσιγαρόχαρτο λιανοκομμένο καὶ βαλμένο μέσα σὲ κουβά, κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ταβάνι τῆς σκηνῆς καὶ μὲ τὸν πάτο τοῦ πιασμένου μῆνα κορδόνι, ποὺ ἀνεβοκατέβαινε μὲ τὸ τράβηγμα τοῦ κορδονιοῦ, σοῦ χιόνιζε τὸ πιὸ μεγαλόπρεπο χιόνι. Ἐνα βεγγαλικὸ παράσταινε τὴ φεγγόβολη ἀστραπή, ποὺ τὴν ἀκολουθοῦσε καὶ ἡ βροντὴ.

Τὸ θέατρο ὁλόκληρὸ ριγοῦσε βλέποντας ὅλα τοῦτα, καὶ χειροκροτοῦσε ἀτελείωτα. Οἱ γυναῖκες κλαῖγαν τὴ Γενοβέφα μέσα στὸ δάσος σὲ τέτοια κακομοιριά ριχμένη ἀπὸ τὸ Γῶλο, καὶ θάμαζε τὸ δάσος—ἀληθινὸ δάσος, ἀπὸ κορμούς δέντρων, ἀπὸ ἀληθινὰ ἔλατα, φερμένα ἀπὸ τὰ βουνά. Εἶτανε ἱκανὸς ὁ σκηνοθέτης αὐτὸς νὰ παραστήσει στὴ θάλασσα νὰ λάμνει βάρκα, πυρκαϊὰ στὸ δάσος, μάχη μὲ ἀληθινὲς τουφεκιές. Ἡ ψυχὴ τοῦ θεάτρου μέσα στὰ παρασκήνια.

Πήγαινε ὁ κόσμος νὰ δεῖ τὸν Ταυρίδη, τὸν μανδικὸ ἥρωα τῆς ἀγάπης, ποὺ στοὺς ληστὲς τοῦ Σίλλερ ζωντάνευε μὲ πάθος ἀληθινὸ τὸν ἥρωα τοῦ δράματος. Τὸν Βαφείδη, ποὺ στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου φάνηκε ὁ πιὸ λεπτὸς κωμικός, παίζοντας φίνα στὸ θάνατο τοῦ Περικλέους τὸ μέρος του.

*
* *

Ὁ κόσμος τώρα ἀνυπόμονα πρόσμενε νὰ νόξῃ ἡ σκηνή. Ἡ μουσικὴ τοῦ «Ἀρίωνος» ἔπαιζε ὥραϊα κομμάτια καὶ ἡ ἀπαντοχὴ τοῦ κόσμου κορυφώθηκε. Ἐμεῖς τὰ τρία ἀδέρφια πίσω πίσω καθισμένα ψηλά, παρακολουθοῦσαμε μὲ μεγάλη περιέργεια. Τί βραδυά, τί θάματα γιὰ μᾶς εἶταν ὅ,τι βλέπαμε!

Τέλος πάντων ἀκούστηκαν τὰ τρία βαρυὰ χτυπήματα, ποὺ μοῦ φάνηκαν σὰ νὰρχότανε ἀπὸ ντουγγερικὸ σκεπάρνι, καὶ μονομιᾶς ἄρχεψε ἡ σκηνὴ νάνεβαίνει. Τὰ μάτια μας σάστησαν ἀπ' τὸ ἀνέβασμά της. Ἐνὰ δάσος—θαρρεῖς κεῖταν ἓνα κομμάτι ἀληθινοῦ δάσους—παρουσιάσθηκε ἡ σκηνή. Κεῖ μέσα εἶδαμε τὴ Γενοβέφα κακόντυτη καὶ θεόγυμνη μὲ τὸ παιδάκι τῆς τυλιγμένο σὲ μιὰ προβιά, νὰ πᾶσχει, νὰ κλαίει, νὰ δέεται, καὶ νὰ τυραγνιέται ἀπὸ τὸ σκληρὸ Γῶλο, τὴν ὥρα ποὺ ὁ βασιλιάς ὁ ἄνδρας τῆς πολέμουσε τὸν ἐχθρό, ποὺ διάβηκε τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου του. Δὲν ξεχνῶ ἀκόμα τὴ λυπητερὴ στιγμὴ τῆς τυράγνιας ποὺ ὑπέφερε ἡ ὥραϊα βασίλισσα μέσα στὸ δάσος, τὰ χιόνια ποὺ πέφτανε, τὶς βροντὲς κιὰστραπὲς ποὺ ὀλοζώντανες τὶς ἐβλεπα μέσα στὴ σκηνὴ νὰ φεγγοβολοῦν καὶ νὰ βουτίζουν ὅπως οἱ ἀληθινές. Δὲν ξεχνῶ τὸ γυρισμὸ τοῦ βασιλιά καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Γῶλου νὰ πεθαίνει μέσα στὰ κάτεργα τυραγνισμένος κι' αὐτὸς καὶ τὸ λυτρωμὸ τῆς Γενοβέφας ἀπὸ τὰ νύχια του.

Ἐφτασαν τὰ μεσάνυχτα καὶ τὸ θέατρο, σὰν παίχτηκε κὴ κωμῶδία, «Ἡ κόρη τοῦ Παντοπῶλου» καὶ γέλασε μὲ τὴν καρδιά του ὁ λαὸς καὶ ἀπόλαυσε—μετὰ τὸ κλᾶμα—γέλοιο, διαλύθηκε ὅλο ἐκεῖνο τὸ πανηγύρι. Ὅλοι ἔφευγαν μὲ ἐντυπώσεις δυνατές, μὲ τὸ ζωντάνεμα τῶν παθῶν τῆς ὥραϊας βασίλισσας καὶ τὸν κατατρεγμὸ

της και την τιμωρία του άπιστου Γώλου. Ποτέ να μη τελείωνε ένα τέτοιο θέαμα !

Δεν ξαίρω γιατί, τ' άλλο πρωί ξύπνησα μελαγχολικός. Γιατί να τελειώσει ένα τέτοιο θέαμα, γιατί να μη γινότανε και τ'ό βράδυ πάλι; Γιατί να μη ξανάβλεπα τ'α χρυσά όπλα, τ'ς άπαλότες, τ'α κράνη, τ'α δόρατα και τ'α σπαθιά και να ξανάκουα τ'η μελωδική φωνή τ'ης Γενοβέφας, τ'ς όμιλίες του χαριτωμένου βασιλόπουλου με τ'ην προβιά τυλιγμένου, να κουβαλά σ'τ'η μαννούλα του χορτάρια και βατόμουρα για να χορτάσουν τ'ην πείνά τους ; Κ'η μελαγχολία μου, πώς όλοι έκεϊνοι οί κέποι είταν για μι'α φορά μονάχα, για μι'α βραδυά που πέρασε και έσβησε τόσο γρήγορα, μεγάλωνε και πλήθαινε. Τί μελαγχολία είτανε κείνη δέ μπορούσα να ξηγήσω, όμως θυμάμαι πώς πολλές μέρες τ'η νοσταλγούσα κείνη τ'η βραδυά, που τόσοσ κόσμος, μαζεμένος χάρηκε να βλέπει σ'τ'η σκηνή πάνω τόσα σπουδαία πράγματα κι'ακουσε και μουσική από τόσα όργανα.

Τότες είπα με τ'ο νοΐ μου : — Σ'α μεγαλώσω και γώ θ'άνέβω σ'τ'η σκηνή πάνω. Και γώ θ'α παραστήσω ένα δράμα. Και γώ θ'α κάνω τ'όν κόσμο να αναλυθ'η σ'ε δάκρυα, και θ'α γίνω ήρωας. Κι'άληθινά βάσταξα τ'ο λόγο μου. Σ'ε λίγα χρόνια, όταν έφταξα τ'α δεκάξη μου χρόνια κι'άρχεψε να ιδρώνει τ'α χείλι μου και χνοΐδι να φυτρώνει σ'τά μάγουλά μου, ή έπιθυμία μου ξεπληρώθηκε. Σ'τ'ς έρασιτεχνικές παραστάσεις του τόπου μας πρωταγωνίστησα και γώ « κ έ ρ ε ψ α » χειροκροτήματα, και άκουσα επαινους, κ'έκανα τ'όν κόσμο να δακρύσει, όπως ό μεγάλος μου άδερφός έκανε—σ'άν κωμικός—τ'όν κόσμο να γελά, να ξεκαρδίζεται, να χαχανίζει με τ'ην καρδιά άνοιχτή τ'α όμηρικά του γέλοια.

Η ΠΡΩΤΗ ΜΟΥ ΞΕΝΗΤΕΙΑ

Είναι σαράντα χρόνια και πάνω, όταν μικρό παιδί δέκα χρονών, πρωτοξενητεύτηκα: πού θά πῃ, παίρνοντας τὴν εὐκὴ τῆς μητέρας μου, τὴν εὐλογία τοῦ πατέρα μου καὶ τὸ μικρὸ μου δέμα τὰ στρώματα, ταξίδεψα μακριὰ—τότε πολὺ μακριὰ—στὴν Ἀντριοπούλη μαζὺ μὲ μὲ τὸν πιὸ μεγάλο μου ἀδερφό. Μιά ὁλόκληρη μέρα μέσα σ'ένα λαντὸ σχίζαμε τὸ Θρακικὸ κάμπο γιὰ νὰ φτάσουμε στὴ μεγάλη αὐτὴ πολιτεία, πού εἴταν ἓνα θάμα—πολλὰ θάματα μαζί!

Ἡ μητέρα μου, πού μᾶς γέννησε ἑπτὰ ἀγόρια στὴ σειρά, μᾶς μεγάλωσε μὲ χαρὲς καὶ πίκρες καὶ βάσανα, μὰ τὸ μεγάλο βάσανο τῆς ξενητείας, τὴ μαύρη πίκρα τοῦ χωρισμοῦ, δὲν τὴν εἶχε ἀκόμα δοκιμάσει. Ὅμως σ'ένα σπίτι μέσα, πού μεγάλωναν ἑπτὰ ἀγόρια στὴ γραμμὴ, σὰν ἑπτὰ δέντρα, σὰν ἑπτὰ κυπαρίσσια τὸνα μὲ τᾶλλο μὲ διαφορά δυὸ χρονῶν, δὲ μπορούσε πάντα νὰ βαστᾷ ἡ γαλήνη καὶ ἡ εὐτυχία. Οἱ πίκρες σὰν τίς τσουκνίδες καὶ τὰγκάθια φύτρωναν ἀνάμεσα στὰ λουλούδια. Πότε οἱ ἀρρώστειες, πότε τᾶλλα παιδικὰ βάσανα, πότε τοῦτο, πότε ἄλλο. Μὰ ἦρθε ὁ καιρὸς, πού στὴ φαντασία μας, ἄλλο μὲ τὰ βιβλία πού διαβάζαμε, κιᾶλλο μὲ ὅσα ἀκούγαμε ἀπὸ τὸν κοσμογυρισμένο μας πατέρα, σχηματίζονταν οἱ πρώτες λαχτάρεις τοῦ ἀγνωστοῦ, τοῦ ἄλλου κόσμου, πού εἴταν ... μιὰ μέρα μακριὰ ἀπὸ μᾶς, τῆς θάλασσας ὁ πόθος, πού τὴν ζουγραφίζαμε στὸ χάρτη μὲ γαλάζιο μολύβι, τῶν βουνῶν, πού τὰ παριστάναμε μὲ μολύβι μαλακὸ Faber καὶ τὰ ἡσκιώναμε σέρνοντας τὸ δάχτυλό μας πάνω στὸ μαῦρο σῦννεφο τῆς μολυβιάς, τῶν μακρυνῶν ποταμίων, πού ἀκούσαμε τίς πλημμύρες τους καὶ στὸ χάρτη τὰ βλέπαμε νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνὰ μὲ μιὰ μαύρη μολυβιά σὰν σαρανταποδαροῦσα, πού καμπουριάζει τὸ κορμὶ τῆς στὸ διάβα τῆς. Ἡ Ἀντριοπούλη ἢ πιὸ κοντινὴ, μὰ καὶ ἡ πιὸ μακρυνὴ πολιτεία γιὰ μᾶς τοὺς ἄβγαλτους, εἴταν ἡ πολιτεία τῶν παιδικῶν ὀνείρων μας. Ἀπὸ τὴ γεωγραφία μαθαίναμε—ἐγὼ ἀκόμα δὲν εἶχα μάθει τίποτε, μόνο ἄκουσα—πὼς εἴταν μιὰ μεγάλη πολιτεία, πὼς εἶχε μεγάλη ἱστορία, πὼς εἴταν τόπος πλούσιος τόπος εὐτυχισμένος, πὼς εἶχε τζαμιὰ ὑπερύψηλα καὶ πολλὰ, ἐκκλησιῆς σπουδαῖες καὶ δεσποτάδες, σκολεῖὰ καὶ παρθεναγωγεῖα καὶ γυμνάσια καὶ φρουρὰ πολλὰ καὶ ὠραῖες τοποθεσίες καὶ τὰ τρία—τὸ πιὸ

σπουδαῖο—ποτάμια, τὰ μεγάλα ποτάμια τῆς Θράκης, ποὺ τὴν ἀγκά-
λιαζαν, τὴν ἡμέρωναν, τὴν ὠμόρφαιναν, τὴν ἐπνιγαν συχνὰ σφίγγον-
τάς τινε στὴν ἀγκαλιά τους καὶ τὴν πλούταιναν τόσο, ποὺ νὰ εἶναι
ἢ πιὸ πλούσια πολιτεία τῆς Θράκης, ἢ νειρεμένη Ἀντριανούπολη μὲ
τὰ τέσσερα ὑπερύψηλα τζαμιά τοῦ Σουλτάν Σελίμ. Καὶ δὲν ἔφταναν
οἱ ὁμορφιές της. Εἴταν κὴ φαντασία μας ποὺ τίς μεγάλωνε, τίς ἀβ-
γάτιζε, καὶ ἡ Ἀντριανούπολη γινόταν ἡ πολιτεία τῶν παραμυθιῶν
τῆς Χαλιμᾶς, τὸ πιὸ εὐτυχισμένο μέρος τῆς γῆς. Κι ἄληθινά· Μιά πο-
λιτεία μεγάλη ἀπλωμένη κατεβαίνοντας ἀπὸ τοὺς λόφους της—ὅπου
εἴταν τὰ προάστειά της—πρὸς τὴν πεδιάδα κάτω, τὸ κάστρο—καὶ
περιτρογυρισμένη ἀπὸ τὴν εὐτυχία τῆς γῆς· τὰ πλούσια ἀμπέλια, τοὺς
μπαχτσέδες, τὰ δέντρα μὲ τὰ φορτωμένα φρούτα, καὶ τίς θαυμαστὲς
ἀκροποταμιές, ὅπου τὰ περίφημα «σαλάτσια», ποὺ μαζεψότανε πλάγι
στὸ ρέμα τοῦ νεροῦ τὸ θολὸ ὁ κόσμος—ὁ λαός, νὰ πιῇ τὸ οὔζο του,
νὰ γλεντήσῃ, νὰ τραγουδήσῃ. Τί εὐτυχία!

Καὶ παιδιὰ, μᾶς κατακυρίευε ὁ πόθος, ἡ δίψα, ἡ λαχτάρα νὰ
τὴ γνωρίσωμε, νὰ νοιώσουμε ἀληθινὰ τίς ὁμορφιές της, τὰ γαθὰ της.
Μὰ ὁ πόθος ἔλυνε, οἱ πόθοι μαλάκωναν, ἡ λαχτάρα ἀποθέρεινε καὶ
σύχαζε, ἀπὸ τὴν ἀνημποριά τοῦ ταξιδιοῦ. Ποιὸς μπορούσε νὰ βάλει
στὸ νοῦ του ἓνα τέτοιο ταξίδι. Κι ὅποιος ἐρχότανε ἀπὸ κεῖ καὶ ἀφη-
γότανε τὰ ὠραῖα ποὺ εἶδε καὶ δοκίμασε, θαρρεῖς κ'εἴταν τὴν ὥρα
κεῖνη ὁ καλλιτέχνης παραμυθᾶς τῆς Θράκης, ποὺ ἀφηγότανε τάτε-
λειώτα παραμύθια, ποὺ ζάλιζαν τὸ νοῦ καὶ ξεσέκωναν τὴν παιδικὴ
ψυχὴ καὶ φαντασία γιὰ τοὺς ἀγνώστους κόσμους καὶ τοὺς ποθητούς.

Μόνο τὰ παιδιὰ, ποὺ μάθαινον γράμματα, ταξίδευαν εὐτυχι-
σμένα στὴν Ἀντριανούπολη. Αὐτὰ πῆγαιναν νὰ μποῦν στὰ γυμνά-
σιά της, νὰ σπουδάσουν, νὰ βγοῦν δασκάλοι, νὰ γίνουν γραμματεῖς,
διαβασμένοι. Καὶ σὰν γύριζαν τί δὲν ἀφηγότανε. Τὴν παραδίσεια τοῦ
τόπου ὁμορφιά, τὰ χίλια της καλὰ! Τί τόπος! Ἀλλάζε καὶ παραλ-
λάζε τὰ ξενητέμενα παιδιὰ καὶ τὰ παρουσίαζε στὰ μάτια μας, σὰν
ἀπὸ μαγικὸ ταξίδι γυρισμένα.

Ἡ μητέρα μας—σᾶς τὸ εἶπα—δὲν εἴταν μαθημένη νὰ ξενητεύει
τὰ παιδιὰ της. Σὰν τὴν κλῶσσα μᾶς ἤθελε κάτω ἀπ' τὸ φτερό της,
μᾶς ἤθελε γύρω της. Τὸ βράδυ μᾶς μετροῦσε στὸ στρώμα κέτσι κά-
νοντας τὸ σταυρό της, στὸ κόνισμα, ὅπου τσιτσίριζε καὶ ἡ ἀκόμητη
καντήλα της, κατάκοπη, μὰ εὐτυχισμένη, ποὺ μᾶς ἐνοιωθε γύρω της,
ἐκλείνε τὰ μάτια της καὶ βυθιζότανε στὸν ὕπνο τοῦ κουρασμένου. Ἀ-
κούραστη μάννα, ποὺ ἀκόμα ζῇ γύρω μας ἐνενηντάχρονη καὶ μᾶς
νοιάζεται ἀκόμα. Δὲ μπορούσε νὰ βάλει μὲ τὸ νοῦ της, πῶς εἴταν βο-
λετὸ νὰ ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὴ φτωχὴ φωλιά μας, ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ της

καὶ νὰ τὸ παραδώσει—μὲνα φιλὶ μονάχα τοῦ χωρισμοῦ—σὲνα ἀμαξὰ νὰ τὸ ξεμακρύνει ἀπὸ τὸ σπῖτι. Δὲ μπορούσε νὰ χωρέσει ὁ νοῦς της πῶς κáνοντος τὸν «μποχτισᾶ» τοῦ μὲ τὰ ρουχαλάκια του—ποῦ τότε μπουῖλα καὶ βαλίτσες! — καὶ τὸ δέμα τὰ στρώματά του, πού θὰ τὰ ξεχώριζε μέσ’ ἀπὸ τὸ βιό της, θὰ τὸ ξαπέστελνε τὸ χρυσό της ἀγόρι, γιὰ τὰ ξένα, γιὰ τὰ μακρυνά, γιὰ τὸ θάνατο—ναὶ γιὰ τὸ θάνατο! Θάνατο θαρροῦσε τὴν ξενητεία καὶ συχνὰ ἔλεγε: «Γὼ δὲ κζενητεύγω τὰ παιδιὰ μ’. Τί τὴν θέλνα τὴν κζενητεία! Δὼ καλὰ ἔνε». Καὶ τραγουδοῦσε μὲ τὴ σιγανὴ φωνή της: *Δαύρα καὶ φωτιά, ἔρμη ξενητεία.*

Καὶ ὅμως οἱ καιροὶ ἀλλάζουν. Ἦρθε καιρός, πού ἡ μάννα μας ξενήτεψε τὸ δεύτερο παιδί της, τ’ ἀγόρι της. Τὸ ξενήτεψε ἄθελα, μὰ τὸ ξενήτεψε. Ἐνα πουρνὸ τὸ ξαπέστελκε στὴ δουλειά του — εἴτανε ραφτόπουλο—καὶ τὸ βράδυ δὲ γύρισε. Τί ἱστορία μεγάλη, τί πάθημα ἀγιάτρευτο.

Ὁ ἀδερφός μας αὐτὸς ἄνοιξε τὸ δρόμο σῶλους κατόπι, δίνοντας φτερά στοὺς πόθους μας καὶ τὸ ταξίδι του γιὰ θάρρος. Ταξίδεψε ἀνεβαίνοντας σὲνα λαντὸ γιὰ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἡ μητέρα μου ἔκλαψε, θρήνησε, χολόσκασε καὶ ἄνοιξε μέσα της μιὰ πληγὴ ἀγιάτρευτη. Πόνεσε τόσο βαθειά, πού μόνο ὁ θάνατος παιδιοῦ της θὰ τὴν πλήγωνε ἔτσι.

Τὸ ταξίδι αὐτὸ εἴταν δοκιμαστικό, σὰν τὸ δοκιμαστικό πέταγμα τοῦ χελιδonioῦ ἀπὸ τὴ φωλιά του, στὰν πρωτομαθαίνει νάνοίγει τὰ φτερά του θαρρετὰ καὶ σύντομα. Βάσταξε μιὰ βδομάδα, ὅμως ἔγινε, καὶ ἔσχισε τὴν ἀντίδραση τῆς μάννας μου καὶ ἄνοιξε δρόμο γιὰ τὰ ἑπτὰ πουλιά, πού λαχτάριζαν γιὰ τᾶγνωστο—τὰ ἑπτὰ πουλιά ἐμᾶς.

Καὶ τὸ πρῶτο κοντινὸ ταξίδι, πού ὁ δρόμος βαστοῦσε μιὰ μέρα, ἔγινε δεύτερο πού κράτησε τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες σᾶλλη πολιτεία, σᾶλλα μέρη πιὸ νειρευτά, πιὸ πολιτισμένα, πιὸ πλούσια, στὴν πανάρχαια Φιλιππούπολη, ὅπου ὁ Ἐβρος κυλᾷ τὸ θωλὸ ρέμα του καὶ φειδωλά γλυστρά ἀνάμεσα ἀπὸ ἑπτὰ λόφους, πού καθρεφτίζονται στὰ νερά του.

Ἐκεῖ τόλμησε νάπλώσει τὸ φτερό του τὸ παλλικάρι θαρρετὰ, κáνοντας τὸνειρό του, τὸν πόθο του, πραγματικότητα. Πήγαινε νάνοίγει τὸ δρόμο σὲ μᾶς.

* *

Εἴτανε Αὐγουστος μῆνας. Ὁ ἥλιος φρυγάνιζε τὰ πάντα. Τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο, πού οἱ παπᾶδες στίς ἐκκλησιᾶς παρακαλοῦσαν τὴν Παναγία διαβάζοντας τὴν Π α ρ ά κ λ η σ η καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ κόσμου μπροστὰ στὸ κόνισμά της. Οἱ νύχτες μικρὲς κοὶ μέρες

ἀτέλειωτες. Ὁ πατέρας μου παπᾶς ἀπὸ τριάντα χρόνια καὶ δῶ, διάβαζε καὶ ξαναδιάβαζε παρακλήσεις καὶ δεόταν γιὰ τὸν κόσμον στὴν Παναγία, ποὺ ἀναλάβαινε νὰ μεσολαβῇ γιὰ ὅλες τὶς ἁμαρτίες μας στὸ Χριστό.

Μιά τέτοια ζεστή τ' Ἀλωνιστὴ μέρα ἦρθε τὸ φριχτὸ μήνυμα ἀπὸ τὴ μακρινὴ πολιτεία, πὼς τὸ παλλικάρι τῆς μητέρας τῆς παπαδιάς πέταξε στ' ἀγύριστο ταξίδι. Ἡ ξενητεία χάλασε τὰ νιάτα του, ξόδεψε τὴν πάλλικαριά του, ἔσβυσε τὴ ζωὴ του.

Ἐγυρε στὴ γῆ, σὰ δρυ χαλασμένη, σὰν κορμὸς ριζοκομμένος στὴ μπόρα, ἡ μάνα μου, καὶ δέχτηκε τὸ μήνυμα μὲ πόνο. Ἐκλαψε, μοιρολόγησε, ἔσβυσε ἡ χαρὰ τῆς, μαράθηκαν τὰ χεῖλη τῆς, ἄσπρισε σὲ λίγες ὥρες τὸ μαλλί τῆς, πικράθηκε, καταράστηκε τὴν ξενητεία, μὰ ὑποτάχτηκε στὴ μοῖρα. Τὰ πουλιά τῆς μεγάλωσαν πιά καὶ τὸ φτερό τῆς δὲν τάποσκέπαζε. Περίσσευαν. Καὶ τὰ περισσεύματα ἔφευγαν ἕνα ἕνα γιὰ ἄλλους κόσμους. γιὰ ἄλλες πολιτείες. Ὡς ποὺ ἦρθε κ' ἡ σειρά μου.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἀγιάτρευτο κακὸ, ἔπρεπε τὸ πρῶτο τῆς παιδί, ὁ πρῶτος τῆς γιός, νὰ ταξιδέψει γιὰ τὴν Ἀνδριανούπολη. Πήγαινε νὰ γίνεи ψάλτης ἐκεῖ στὴ μεγάλη πολιτεία. Κὴ μητέρα μου θέλοντας καὶ μὴ, ἔπρεπε νὰ δεχτῇ, νὰ τοιμάσει, νὰ κομματιάσει τὸ βιό τῆς, νὰ δώσει τοῦ γιοῦ τῆς ὅ,τι τοῦ χρειαζότανε γιὰ τὴν ξενητεία. Καὶ μοιρολογώντας ἀνοιξε τὰ ντολάπια τῆς, τὶς μούσαντρες τῆς, τὰ φορτσέρια τῆς. Κι ἀποδιάλεξε χύνοντας μαῦρα δάκρυα, στῶμα, σεντόνια καὶ παπλώματα, σιγύριξε ἀσπρόρρουχα καὶ ροῦχα καὶ προίκωσε τὸ μεγάλο τῆς γιὸ μὲ τὸ χέρι τῆς πιά, πιστεύοντας πὼς δὲν εἶναι βολετὸ ποτές μιὰ μάνα νάχει μαζί τῆς πάντα οὔτε τὰ κορίτσια τῆς. Μὰ ξενητεύοντας τὸ μεγάλο τῆς γιὸ—μιὰ πληγὴ ἀνοίγονταν ἔτσι στὸ στήθος τῆς ἀγιάτρευτῆ—ἐπέμενε νὰ στείλει μαζί του καὶ μένα. Ἐτοὶ ἐνιωθε πὼς δὲν μαζί τὰ πουλιά τῆς θὰ τῆς λιγότευαν τὸν πόνο, ὅταν τὴν ἡμέρα τοῦ χωρισμοῦ, θάνοιωθε τὸ ἄδαιο μέρος ποὺ θάνοίγαμε στὸ σπίτι. Ἡ παρηγορία τῆς θάταν, ὅπως ἔλεγε κατόπι,—«πᾶν μαζί, τὸνα θὰ προφυλάγ' τᾶλλο».

Καὶ γὼ παιδί ἔντεκα χρόνων καταδικαζόμουν νὰ ξενητευῶ, νὰ φύγω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου, νὰ φήσω τὸ σκολεῖό μου, τὰ παιγνίδια μου, τὴν ἀμέριμνη παιδιὰστικὴ ζωὴ, γιὰ νὰ μπῶ στὰ βάσανα τῆς ξενητείας.

Κι ὅταν ἦρθε τὸ λαντὸ ὀξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας, καὶ ἡ γειτονιά μαζεύτηκε σὲς πόρτες νὰ μᾶς ξαποστείλει, κιὸ πατέρας μου ξενητοδαρμένος μὲ τὰ ξανθειὰ γένεια του, τὰ δάκρυα στὰ μάτια, μᾶς ἔδωσε τὶς ὑστερνὲς συμβουλές, ἡ μητέρα μου κλαίοντος μᾶς ἔδενε

τοὺς μπόγους καὶ τὰ δέματα καὶ τὰ στρώματά μας καὶ σπαραχτικὰ μᾶς ἔρριχνε τὶς στοργικὲς τῆς ματιές, ποὺ θολωμένες ἀπὸ τὸ δάκρυ μᾶς ἔλουζαν ἀπὸ τὴν κορυφή ὡς τὰ πόδια.

—Νὰ προφυλαγόστε, νὰ φυλαγόστε !

Καὶ μᾶς φίλησε ἀπανωτὰ κιἔκλαψε, θαρρεῖς μᾶς ἔστελνε στὸ θάνατο. Τώρα ἔκλαιγε ἀληθινὰ τὸ χαμὸ τοῦ ἀδερφοῦ μας. Καὶ σφίγγοντας τὸ σγουρό μου κεφάλι στὴν ἀγκαλιά της, σκημμένη ἀπάνω μου—μοῦ φίλησε χίλιες φορές τὰ μαλλιά, ποὺ μοῦ τὰ χτένιζε μὲ τὸ χέρι της χρόνια τόσα.

Λαχταρισμένος γιὰ τὸ ἄγνωστο ποὺ πῆγαινα, περήφανος γιὰ τὸ ταξίδι, τοῦ τόπου τῶν ὀνείρων, δὲν ἔνιωσα τὸν καὶμὸ τοῦ χωρισμοῦ. Χτυποῦσε ἡ καρδιά μου δυνατὰ, μὰ δὲν ξαίρω καὶ γὼ γιατί. Ἔτσι ἀποχωρίστηκα τὴ μητέρα μου καὶ τὸν πατέρα μου, καὶ τὴ γειτονιά καὶ τὰ γειτονόπουλα καὶ τοὺς φίλους μου.

Ὅλη τὴ μέρα ἀχόρταγα ἀπολάβαινα τὴν ὁμορφιά τοῦ κάμπου. Διαβήκαμε γεφύρια, ποτάμια ἡμερα καὶ ἀγριεμένα, περάσαμε χωριά καὶ κατοικημένους τόπους, βουνὰ καὶ δάση. Ὅλη ἡ γεωγραφία ποὺ εἶχα μάθει, περνοῦσε μπροστά μου. «Τί λέγεται ποταμός, τί κοιλάς, τί ὄρος, τί πόλις, τί χωρίον, τί κωμόπολις, τί, τί, τί». Εἶδα κοπάδια, ἀγελαριές, ἀλώνια, θυμωιές, κέμπαινα σῆναν καινούργιο κόσμο, ποὺ τὸν νειρευόμουν διαβάζοντας τὰ μαθήματά μου στὸ σκολειό.

Τάπομεσήμερο πιά ἀντικρύσαμε ἀπὸ μακριὰ τὴ μεγάλη πολιτεία, ποὺ, σὰν τουρκάλα πολυκρέατη, ἀπλωνότανε περιτριγυρισμένη, περισφυγμένη ἀπὸ τὰ τρία πλούσια, φοβερὰ καὶ ὠφέλιμα ποτάμια : τὸν Ἑβρο, τὴν Ἀρδὰ καὶ τὸν Τούντζα. Τί εἶταν αὐτὸ ποὺ ξανοιγότανε στὰ μάτια μου ; Τόση μεγάλη πολιτεία δὲν εἶχα φαντασθῇ, δὲν εἶχα βάλει μὲ τὸ νοῦ μου, δὲν εἶχα δεῖ. Καὶ τώρα τὴν ἔβλεπα ζωντανὴ νὰ καπνίζει, νὰ ζῇ, νὰ ὑπάρχει καὶ ἡ βοή της νὰ ὑψώνεται, νὰ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, νὰ πλημμυρῇ τὸν κάμπο μὲ τὰμπέλια, τὰ καρποφόρα δέντρα. Σὲ λίγο κατεβαίνοντας τὴ βουνοπλαγιά, ἀπ' ὅπου ξανοιγότανε αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ θέαμα, θὰ μπαίναμε στὴ νειρεμένη πολιτεία, μὲ τὰ τζαμιά τὰ πανύψηλα, μὲ τὰ καμπαναριά τὰ βυζαντινά, μὲ τὶς στοῆς καὶ τὰ χαμάμια καὶ τὶς θολωτὲς ἀγορὲς καὶ τοὺς δρόμους μὲ τὰ καλντερίμια καὶ τὰ τσαρσιά καὶ τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα εὕρισκες, σὰν ἤθελες κι' ἀποζητοῦσε ἡ ψυχὴ σου.

Σὸλο αὐτὸ τὸ ταξίδι δὲ θυμήθηκα τὴ μητέρα μου οὔτε μιὰ φορά.

Μὰ ὅταν μαύρισε ἡ νύχτα τὸν ὀρίζοντα καὶ μπήκαμε στὴν πολιτεία μὲ τὰναμμένα πλιά φανάρια, μὲ τὴ βοή καὶ τὸ θόρυβο τῶσων χιλιάδων ἀνθρώπων, ποὺ σὰ μυρμηγκιά χυνότανε στοὺς στενοὺς δρόμους τῆς, τότε ἔκλαψα καὶ κλαίοντας κἄλεσα τὴ μητέρα μου, θυ-

μήθηκα τὸ σπῖτι μας, τὸν καλὸ μου πατέρα, ποὺ δὲν με εἶχε κοντά του νὰ τὸν βοηθήσω στὸ διάβασμα τοῦ ἀ π ὅ δ ε ι π ν ο ὗ του, στὴ τραπεζάρια μας, τὸ μεγάλο μας δωμάτιο ὅπου κοιμόμαστε ἀραδιαστοὶ στὴ γραμμὴ μετὰ τὰ κεφάλια ὀξω ἀπὸ τὸ στρώμα—ἡ μητέρα μου κάθε βράδυ μᾶς μετροῦσε ἀπὸ τὰ κεφάλια — τοὺς φίλους μου, ποὺ τοὺς πουλοῦσα τὰ ζαχαρικά κάνοντας τὸν πραγματευτὴ, κιόλη μου ἡ ζωὴ πέρασε μονομιᾶς σάν ταινία. Ἔτσι λυπημένος καὶ κλαιόμενος δὲ μπόρεσα νὰ φάω, μόνο με βουλωμένη τὴν καρδιά καὶ μετὰ μάτια πάντα ἔτοιμα νὰ ὀγρέψουν τὰ μάγουλά μου, ἔπεςα νὰ κοιμηθῶ δίχως τὸ χᾶδι τῆς μητέρας μου, δίχως τὴ στοργικὴ τῆς ματιᾶ, δίχως τὸ σκέπασμα ποὺ κάθε βράδυ μοῦ ἔκαμνε πρὶν πέσει, δίχως ὅλα τάγαθὰ τοῦ σπιτιοῦ μας καὶ τῆς ξένοιαστῆς μας ζωῆς μέσα στὸ σπῖτι. Ἔπεςα καὶ κοιμήθηκα τὸν παιδικὸ ὕπνο τοῦ θανάτου του. Ὅταν ξύπνησα τὸ πρωὶ εἶδα ἀπὸ τὸ παραθύρι τάρχοντικοῦ τῆς ἐκκλησίας—ὅπου θὰ ζούσαμε—καὶ ξάνοιξα τὸ ὥρατο θέαμα τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας. Πολλὴν ὥρα ἔστεκα βουβός κέβλεπα καὶ θάμαζα καὶ σύγκρινα τὴ μικρὴ μας πολιτεία, ποῦταν κι αὐτὴ ὥραία, μὰ μικρὴ καὶ φτωχή, μπροστὰ στὴν Ἀντριανούπολη.

Δὲν πέρασαν πολλές ἡμέρες καὶ γὰρ εἶχα γνωρίσει τὴν ὥραία πολιτεία. Εἶχ' ἀποχτήσει φίλους καὶ θαυμαστὲς γιὰ τὴν ὥραία μου φωνή, ποὺ ἔψελνα, γιὰ τὴν ἐξυπνάδα μου, γιὰ τὰ σγουρά μου κατσαρά μαλλιά, ποὺ μοῦ τὰ χαϊδεύαν γριές καὶ νιές.

—Ἐλα, λιό, νὰ σοῦ χαϊδέψω τὰ μαλλάκια σ', με καλοῦσαν καλὲς κυρίες, ποὺ στὴν ἐκκλησίᾳ μᾶκουσαν ὅλη τὴ λειτουργία νὰ τιτιβίζω ψέλνοντας ἴσα ἴσα μετὸν ἀδερφό μου ψάλτη.

Καὶ ἐπισκέφτηκα τὸν Ἀ λ ῆ · Π α σ ᾶ—θολωτὴ ἀγορά—μετὰ τὰ χίλια μαγαζιά καὶ τὰ πλούσια καταστήματά του δεξιὰ κι ἀριστερά. Πῆγα στὸ Σουλτάν—Σελίμ καὶ θαύμαζα τὸ μεγάλο αὐτὸ τζαμί, τὴν ἀγία Σοφίᾶ τῶν Τούρκων. Εἶδα τάρχαϊα βυζαντινὰ ἐρειπωμένα παλάτια χορταροσκεπασμένα, κάθησα στὶς ὄχτες τῶν ποταμίων καὶ ἀπόλαψα τὸ δυνατό ρέμα τοὺς ἡσκιωμένο μετὰ τὴν πλούσια βλάστηση ἀπὸ ἰτιές καὶ βέργια, πῆγα στὰ προάστειά της καὶ σὲ δεκαπέντε μέρες ἀπόλαψα ὅ,τι καλὸ μπορούσα, ὥς που ἔφτασαν οἱ μέρες τοῦ σχολείου. Ἀνοιξαν πλιά τὰ σχολεῖα. Τότε κάθησα κέγραψα τὸ πρῶτο μου γράμμα τὸ ξενητεμένο ἐγὼ πουλί.

«Σεβαστέ μου ἀφεντίτς,

Σεβαστὴ μου μητέρα,—κυρία παπαδιά,

» Πρῶτον ἐρωτῶ διὰ τὴν καλὴν σας ὑγείαν κιὰν ἐρωτᾶτε καὶ δι' ἡμᾶς ὑγιαίνομεν. Ὁ Μόσχος εἶναι πολὺ καλὰ καὶ πολὺ ἄρεσαν τὸ ψάλισιμό του οἱ ἐνοριῖτες καὶ μένα' μᾶρεσάν, γιατί ὅλοι με χαϊδεύνα

καί με χαρίζνα δώρα. 'Η 'Αντριανούπολη πολύ ώραία εἶναι καί πολύ εὐχαριστήθηκα πού ἦρθα πὲ τὸ Μόσχο. Τώρα θά πάγω στοὶ σκολειό, θά δώσω ἐξετάσεις καί θά γραφτῶ στοὶ Γυμνάσιο, πού ἔχει καί ἀστικό σχολεῖο. Πάντοτε θά προσπαθῶ νὰ μαθαίνετε τὸ καλὸ μου, καί γὼ θά κυττάζω νὰ γίνω ἕνας διδάσκαλος. Τὴν προσευχή μου πάντοτε τὴν κάνω τὸ πρωὶ καί βράδυ. Φιλῶ τὸ χέρι σας καί ἀσπάζομαι τὰ δέρφια μου ὅλα καί τοὺς φίλους μου.

Ὁ υἱὸς σας
Πολύδωρος»

Τώρα τὸ γράμμα μου τῷ χε χτενίσει λιγάκι κι ὁ ἀδερφός μου γιὰ νὰ πάει σωστὸ καί δίχως λάθη. Τί ἔγραψε ὁ ἀδερφός μου δὲν εἶδα δὲ διάβασα, ἀλλὰ τὸ πῆγαμε στὴν πόσ τ α καί τὸ ρίξαμε μὲ συγκίνηση. Ὁταν τὸ πρῶτο μου γράμμα, πού ἔγραψα στὴ ζωὴ μου. Ὁ ἀράγε τί θάλεγε ὁ πατέρας μου διαβάζοντάς το;

Σὲ δυὸ μέρες κάποιος γειτονόπουλο, μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου, μὴ δὴγησε στοὶ Γυμνάσιο. Τώρα τὸ πέτρινο Γυμνάσιο περιτριγυρισμένο μὲ αὐλὴ μαντρωμένη, μὲ γυμναστήριο καί κήπο μπροστά. Τί εὐτυχία! Πατοῦσα τὰ σκαλιὰ τοῦ σκολειοῦ, πού λίγα πατριωτικά μου εὐτύχησαν νάναβουν. Ἦμουν λοιπὸν ἕνα ἀπὸ τὰ εὐτυχισμένα τοῦτα παιδιά, πού σπούδαζαν. Θά σπούδαζα λοιπὸν καί γὼ;

Σὲ λίγῳ στοὶ κάτω πάτωμα μὲ παρουσίασαν στοὶ διευθυντὴ τοῦ ἀστικοῦ σχολείου. Τὸ γυμνασιόπαιδο στοὶ δρόμο μὲ εἶχε συμβουλέψει, βλέποντας πῶς οἱ γνώσεις μου εἶταν πολλές—γιατὶ μεγάλωσα μέσα σὲ παπαδόσπιτο—νὰ πῶ πῶς εἶχα τελειώσει τὴν τέταρτη τάξη, ἐνῶ ἐγὼ εἶχα τελειώσει τὴν τρίτη.

Ὁ διευθυντὴς — ἕνας ξακουσμένος δάσκαλος τῆς ἐποχῆς — μὲ ρώτησε:— Πῶς σὲ λένε;

Εἶπα τὸνομα μου θαρρετά.

— Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι;

Εἶπα τὸνομα τῆς πατρίδας μου. Μὰ στὸνομά της κόμπιασα καί δάκρυσα. Ὁ νοῦς μου ἄθελα πῆγε στοὶ σπῖτι μας, στοὶ σκολειό μας, στὴ μητέρα μου.

— Σώπα μὴν κλαῖς, μοῦ εἶπε.

Τὸ γυμνασιόπαιδο—καλὴ του ὥρα—ἐήγησε στοὶ διευθυντὴ πῶς ἦμουν φρεσκοξενητεμένο παιδί καί πῶς ἀκόμα δὲν εἶχα συνηθίσαι στὴν ξενητεία.

— Ποιά τάξη τελείωσες;

— Τὴν τέταρτη, εἶπα, ὅπως μὲ εἶχαν συμβουλέψει.

— Μπράβο. Τώρα θά δοῦμε πόσα γράμματα ξαίρεις καί τί μα-

θητής θᾶσαι στὸ σχολεῖό μας, πρόσθεσε. Καὶ μέσуре στὴν Ε΄ τάξη μέσα.

Ἦμουν μόνος μέσα σὲ τόσα παιδιά καὶ δὲν ἔχασα τὸ θάρρος μου. Ποῦ νὰ χάσω ἐγὼ τὸ θάρρος, ποῦ ἔλεγα τὸν ἀπόστολο στὴν ἐκκλησία μὲ τόσα τσακίσματα τῆς φωνῆς μου, ἀνάμεσα σὲ τόση κοσμοπλήμμυρα; Ἡξαιρα διάβασμα σὰν καθηγητῆς καὶ διάβαζα προφητεῖες σὰ δεσπότης. Ἡξαιρα ἀπόξω τὸ ψαλτήρι, τὰ τροπάρια, τὰ ὠραῖα ἐκκλησιαστικά γράμματα. Τὸ μάτι μου εἶταν ἀσκημένο νὰ διαβάζει σὰ μέγας, πολυπείρος ἄνθρωπος. Καὶ διάβασα τόσο ὠραῖα τὸ βιβλίο ποῦ μοῦ ἔβαλε στὰ χέρια στὴ σελίδα 59 τοῦ Γεροστάθη! Θὰ μπορούσα νὰ διαβάσω καὶ χειρόγραφα βυζαντινά, ἀρκεῖ νὰ μάντευα τὴν ἀρχή τους. Ἔτσι σάστισα καὶ στὸ Πανεπιστήμιό τὸν καθηγητῆ τῆς παλαιογραφίας, ὅταν μοῦδωκε τὸ πρῶτο χειρόγραφό του, στὰ εὐτυχισμένα χρόνια τῆς σπουδῆς μου—νὰ μάθω νὰ διαβάζω, καὶ γὰρ τοῦ τὸ διάβασα τρεχᾶτα ξαίροντας τὸ κείμενο ἀπόξω. «Ἀπὸ रुपαρῶν χειλέων, ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας . . .», γιατί τῶχα διαβάσει χίλιες φορές μὲ τὸν πατέρα μου στὴ ζωή μου.

— Μπράβο, θαυμάσια! εἶπε ὁ διευθυντής.

Τὰ παιδιά εἶχαν μείνει μανοιχτὸ τὸ στόμα.

— Ἐλα τώρα νὰ μᾶς λύσεις τὸ πρόβλημά σου. Ἐνας ἀγόρασε... καὶ μοῦ εἶπε τὸ μπερδεμένο πρόβλημα. Μὰ γὰρ σὰν παλαιστής, ποῦ γρήγορα ξετινάζει, ἔχοντας πεποίθηση στὴ δύναμη, τὸν ἀντίπαλό του, μονομιᾶς σὰν ἔνιωσα τί πρόβλημα εἶταν, τὸ ἔλυσα.

Σαστισμένοι ὁ διευθυντής ὠνείδισε τοὺς μαθητῆς του ἐξ αἰτίας μου, ποῦ εἶναι ἀμελεῖς κι ἀδιάφοροι καὶ κατεβαίνοντας μὲ κάθησε στὸ πρῶτο θρανίο λέγοντας:

— Θᾶσαι μαθητῆς τῆς Ε΄ καὶ εἶθε νὰ σοῦ μοιάσουν τὰ παιδιά ὅλα!

Ὅγδόντ' ἄντια μῆφαγαν καρφωμένα πάνω μου. Σαράντα παιδιά μὲ θαύμαζαν καὶ μὲ χαμογελοῦσαν. Καὶ γὰρ τρελλὸς ἀπὸ χαρὰ μὰ καὶ ζαλισμένος ἀπὸ τὴν τόση ἐπιτυχία, μὲ τὰ μάτια ὀγρὰ ρίχτηκα καὶ φίλησα τὸ χέρι τοῦ διευθυντῆ, ὅπως μὲ εἶχε συνηθίσει νὰ κάνω ὁ πατέρας μου πάντα στίς χαρές μου.

Ἦμουν λοιπὸν πέμπτη τάξη, ἦμουν μαθητῆς τοῦ Γυμνασίου. Τὸ μεσημέρι γύρισα στὸ ἀρχοντικό τοῦ ἀγι-Γιάννη μὲ τὸ γυμνασιόπαιδο μαζὶ χαρούμενος κι' εὐτυχισμένος.

Τί κρῖμα ποῦ δὲν εἶχα προφτάσει νὰ γράψω στὸν πατέρα μου τὴν ἐπιτυχία μου αὐτή, μὲ τὸ πρῶτο μου γράμμα...

Ἡ νοσταλγία ὅμως δὲν ἄργησε νὰ μὲ κυριέψει. Ὁ νοῦς μου τριγύριζε ταξιδεύοντας στὸ σπίτι μας, στὴν καλή μου μητέρα, στὰ μπέ-

λια μας, στὴν ἐκκλησίᾳ, ὅπου βαφτιστήκαμε, μεγαλώσαμε, καὶ τὴν ὑπηρετούσαμε ψέλνοντας, τοὺς στρατώνες τοὺς τούρκικους μὲ τοὺς ὠραίους μπαχτσέδες — ποὺ καὶ τώρα ἀκόμη μποροῦν νάνθοῦν στὰ Τούρκικα χέρια, — ὅπου ἡ μουσικὴ ἔπαιζε ἀπόβραδο, καὶ γώ, βασιτώντας τὸν πατέρα μου ἀπὸ τὸν τζουμπέ, πήγαίνα κιὰπολάβαινα. Τί δὲ θυμόμουν καὶ ποῦ δὲ χανότανε ὁ νοῦς μου! Καὶ λαχτάριζα ὄρες ὄρες νάμουν πίσω κεῖ γιὰ λίγη ὥρα καὶ πάλι νὰ ξαναγυρίσω. Νὰ μιλοῦσα μὲ τοὺς φίλους μου, νὰ μάγκάλιαζε ἡ μητέρα μου, νάκουα τὴ φωνὴ τοῦ πατέρα μου. νάντίκρυζα τὰδέρφια μου, νάπαιζα λίγο μὲ τὰ παιδιά τὰ παιγνίδια τῆς Θράκης, καὶ πάλι νὰ βρισκόμουν μαθητὴς στὸ Γυμνάσιο. Λαχταροῦσα νὰπολάψω ὅλες τὶς τιμὲς τοῦ ξενητογυρισμένου καὶ πάλι νὰ φύγω στὰ μακρινά.

Μιὰ στενοχώρια μὲ βασάνιζε στὸ σκολεῖο. Ἡ ψυχὴ μου πνιγότανε, ἡ καρδιά μου λιγοθυμοῦσε, ἔπασχα καὶ γύρευα ἐλευθερίᾳ κάμπου, ἀτμόσφαιρα ἐλαφρά, δρόμο μακρινό. Καὶ τὸν βρήκα. Μιὰ μέρα στὸ μάθημα ἀποχάθηκα. Μὲ τὸ Γεροστάθη μπροστά μου ἔβλεπα στὸ κενό, τὴν ὥρα ποὺ τὰ παιδιά διάβαζαν ἀνάγνωση. Οἱ σελίδες γύριζαν, μὰ γώ στάθηκα καὶ ἐπὶ τῇ σελίδᾳ 65 — τὸ θυμᾶμαι — ἀσάλευτος. Ὁ καλὸς διευθυντής, ποὺ μὲ ὕψωσε στοὺς ἑπτὰ οὐρανοὺς, βλέποντάς με νάποχάνωμαι ἔτσι — καὶ συχνά — μὲ κάλεσε νὰ διαβάσω. Κατέβηκα σαστισμένος ἀπὸ τὸν μακρινὸ κόσμον τῶν πόθων μου — ταξίδευσά τὴν ὥρα κείνη γιὰ τὸ σπῆτι μας πρὸς τὴν μητέρα μου — καὶ προδομένος γιὰ τὴν ἀπροσεξία μου, γιὰτὶ δὲ μπόρεσα νὰ βρῶ οὔτε τὴ σελίδα ποὺ διάβαζαν τὰ παιδιά.

— Γιατί δὲν προσέχεις; μὲ ρώτησε καὶ κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴν ἔδρα τὴν ἀψηλὴ, μοῦ δῶκε τὸ πρῶτο δῶρο — ἓνα μπάτσο, ποὺ μὲ ντρόπιασε καὶ μοῦ πείραξε τὴ φιλοτιμία.

Τὴν ἄλλη μέρα, ἀντὶ νὰ πάρω τὸ δρόμον τοῦ Γυμνασίου, τράβηξα στὴν ἀγορά, ἀπόπου ἓνας πλατύτατος δρόμος ἔφερνε στὴ μεγάλη λεωφόρον, ποὺ θὰ μέβγαζε στὸ ὠραῖο προάστειον, ὅπου οἱ σταθμοὶ τοῦ σιδηροδρόμου, ποὺ πήγαίνα στὴν Πόλιν νοτιὰ, καὶ στὴ Σόφιαν βορεινὰ. Δὲν εἶχα ἀκόμη γνωρίσει τὸ θαυμαστὸ αὐτὸ μέρος. Καὶ βαδίζοντας τὴ μεγάλη δενδροφυτευμένη λεωφόρον, πέρασα γεφύρια θαυμαστὰ κιάρχαϊα, ἀπόλαψα τὰ ποτάμια ἐνώμενα, εἶδα κίνησιν μεγάλην: ἀμάξια νάνεβοκατεβαίνουν, ἀνθρώπους νὰ κατεβαίνουν φορτωμένοι ἀπὸ τὰ χωριά, ζῶα λογῆς λογίων ὡς καὶ κομήλες, φορτωμένες ἀλάτι, ποὺ ἐρχόνταν ἀπὸ τὴν Προποντίδα κιὰπὸ τὸ Ροδοστό. Τί εὐτυχία, τί θεάματα. Εἶδα γραμμὴν τὰ τραῖνα νάγκομαχοῦν καὶ νὰ φεύγουν, εἶδα κόσμον νάνεβαίνει καὶ νὰ κατεβαίνει. Εἶδα κήπους ὠραίους, σπῆτια ὁμορφα, καφενεῖα ἐξοχικά. Καὶ τί δὲν εἶδα!

Ἡ ἡμέρα τούτη θὰ μοῦ μείνει—πάγω νὰ γεράσω—ἀλησμόνητη. Ποιὲ δὲν εὐχαριστήθηκα στὴ ζωὴ μου τόσο. Αὐτὸ τὸ ταξίδι μου εἶταν πιὸ χρήσιμο ἀπὸ χίλια μᾶθήματα. Εἶδα, εἶδα ἀχόρταγα—ὅπως τὸ χελιδόνι ταξιδιάρικο—ἀπίστευτα πράματα, κόσμους ἄγνωστους. Καὶ εἶπα: «Πότε καὶ γὼ θάνεβῶ στὸ σιδηρόδρομο, νὰ πάω μακριὰ πολὺ; Τὸ τραῖνο νὰ χάνεται σιγὰ σιγὰ καὶ νὰ σβήνει ἀπὸ τὰ μάτια μου».

Τὸ μεσημέρι σὰν καλὸς μαθητὴς γύρισα στὴν ἐκκλησία—στὰρ-χοντικό, σκονισμένος καὶ ἰδρωμένος, συγυρίστηκε γρήγορα-γρήγορα κέτοιμάστηκα νὰ φάω στὸ τραπέζι τοῦ ἀδερφοῦ μου. Κανεῖς δὲ μὲ πῆρε εἶδηση ἀκόμη γιὰ τὸ ταξίδι μου αὐτό. Ἀμέριμνος ὁ ἀδερφός μου μὲ ρώτησε γιὰ τὸ σκολεῖο, καὶ φάγαμε τὸ φαγητὸ τοῦ κουρασμένου. Ἐγὼ ἔφαγα πάλι τὸ συνηθισμένο μου φαγητό: Βυσινάδα μὲ ψωμί. Δὲν ἔτρωγα τίποτε ἄλλο, γιατί ἡ μάννα μας, ὅπως ὅλους μας, μᾶς εἶχε «ζαχαρομαθημένους»—εἶταν δική της λέξη—καὶ λιχούδηδες.

Ἔτσι πῆρα θάρρος καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἔκανα τὸ ἴδιο, πηγαίνοντας σᾶλλο μέρος ὠραῖο τῆς ἱστορικῆς πολιτείας. Μὰ «μιά δυό-τρεῖς καὶ τὴν κακὴ σ'», ὅπως λέγαμε. Τὴν τρίτη μέρᾶ πιάστηκα καὶ ντροπιασμένος τιμωρήθηκα. Ἡ καρδιά μου ξαναγύρισε στὸν τόπο της, ἡ ψυχὴ μου κὴ διάθεσή μου γαλήνεψε καὶ διεοθυντὴς χαϊδεύοντας τὸ ξανθὸ μου κεφάλι μὲ σχώρεσε καὶ μὲ δέχτηκε στὴν τάξη μου πρωτό-πόρο τῆς ὠραίας ἀνάγνωσης καὶ ἀριθμητικῆς καὶ τῶν θρησκευτικῶν, ποὺ ἤξαιρα ὅλες τὶς ἀκολουθίες ἀπόξω!

Ἡ νοσταλγία μου σιγὰ σιγὰ ἡμέρωνε, ἡ λαχτάρα τοῦ γυρισμοῦ μαλάκωνε μὲ τὴν ἐλπίδα, ποὺ γεννᾷ ὁ γρήγορος μισεμὸς τοῦ χρόνου. Ἐπειτα τώρα εἶχα φίλους καλοὺς, εἶχα πρῶτο φίλο τὸν ἀδερφό μου ποὺ μέβγαζε ὁ ἴδιος περίπατο καὶ μὲ φρόντιζε νὰ μαθαίνω τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ, ὥρες διάβαζα τὸ πα, βου, γά, ὡς καὶ τὶς κλίμακες κῆ-πεφτα μὲ εὐκολία ἀπὸ διατονικὴ στὴν ἐναρμόνια καὶ ἀπ' αὐτὴ στὴ χρωματικὴ. Διάβαζα ἀπὸ τὸ ἀναστασιματάριο τὰ ἑωθινὰ καὶ τᾶλεγα ὅλα ἀπόξω καὶ παραλλαγὴ καὶ μέλος.

Ἔτσι ὅλημερίς ἀπασχολημένος δὲ θυμώμουνα πιά οὔτε τὸ σπίτι μας, οὔτε τοὺς φίλους μου καὶ τὰ παιγνίδια μας, οὔτε τὸ ἐμπόριό μου, ποὺ ὅλο τὸ καλοκαίρι ἔκανα, πουλώνοντας στὴ γειτονιά μέσα σᾶνα δίσκο λογῆς λογίων μικροπράγματα.

Μὰ ἂν ἔσβυνε ἡ δική μου νοσταλγία, ἄναβε ἡ νοσταλγία καὶ ἡ λαχτάρα τῆς μητέρας μου.

—Θὰ πάγω νὰ διῶ τὰ παιδιά μ', ἔλεγε στὸ μακαρίτη πατέρα μου.

—Νὰ πᾶς παπαδιά, Νὰ πᾶς!

Καὶ ἕνα δειλινὸ ἀνοιξιὰτικο εἶδα στὴν ἐξώπορτα τῆς ἐκκλησιᾶς

νά σταματᾷ ἓνα λαντό, καὶ νά κατεβαίνει, ἢ παπαδιὰ τῇ Παπα-
χριστόλδου μὲ τοὺς μπόγους τῆς καὶ τὰ δῶρα τῆς.

Γέλασε χαρούμενα καὶ μᾶς ἀγκάλιασε καὶ τοὺς δυὸ μαζί καὶ μᾶς
φίλησε λαχταρισμένα.

—Ἦρτα νὰ σᾶς διῶ! Καὶ μοῦ πρόσφερε μέσ' ἀπὸ τὸν κόρφο τῆς
ἓνα γράμμα τοῦ πατέρα μου. Ἡ φωνή τῆς, ἡ ὁμιλία τῆς, ἡ ἀτμόσφαιρά
τῆς, μοῦ ξανάφερε πίσω στὴ μνήμη ὅλη τὴ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ μας, ποῦ
τώρα δὲ μοῦ γεννοῦσε πιά οὔτε νοσταλγία, οὔτε εὐχαρίστηση.

Μαζί μὲ τὴν ἀγάπη τῆς καὶ τὰ φιλιὰ τῆς δεχτήκαμε τὰ δῶρα τῆς
ὀρτὸ σαραγλί, γλυκά, πετιμέζια. Μᾶς ἔφερε κιὰπὸ τὸ γλυκοζύμωτο
ψωμί, ποῦ μόνη τῆς ζύμωνε καὶ ἔπλαθε καθ' ἑβδομάδα ἀπὸ δέκα στὴν
πινακωτή. Ἐνα μῆνα ζήσαμε μαζί καὶ μᾶς μπάλωσε καὶ μᾶς καθάρισε
καὶ μᾶς σιγύριζε, ὥς ποῦ ἦρτε ἡ ὥρα—γράμματα ἀπάνωτὰ τὴν καλοῦ-
σαν—νὰ μᾶς χωριστὴ πάλι, μὲ τὴν ἀπόφαση ὅμως πηγαινόντας πίσω
στὴν πατρίδα μας, νὰ ξαναφέρει τὸν ἀδερφό μου στὸ σπίτι καὶ μαῦ-
τὸν καὶ μένα. Καὶ ἡ ἀπόφασή τῆς ἔγινε ἔργο.

Τὸ σχολικὸ ἔτος τελείωσε. Τὸ καλοκαίρι κυλοῦσε ὠραῖο κεῦχά-
ριστο, καὶ γὰρ περήφανος γιὰ τοὺς καλοὺς μου βαθμοὺς περιέτρεχα
τὴν Ἀντριανούπολη καὶ ἀπολαμβάνω εὐχαριστημένος τὴν ζωὴ τοῦ
ικανοποιημένου. Εἶχα προβιβαστῇ γιὰ τὴν ἑκτητὴ τάξη, καὶ τὸ πρᾶμα
εἶταν ὄχι μικρὸ καὶ τιποτένιο.

Τώρα λογάριζα πῶς θὰ προχωροῦσα ἀπὸ τάξη σὲ τάξη, πῶς θὰ
γύριζα στὸ σπίτι μας δοξασμένος καὶ . . . σπουδαῖος.

Μὰ κρῖμα ποῦ τὰ σχέδιά μου θάσβηναν σὲ λίγο. Πλησίαζε ὁ Αὐ-
γουστος, ποῦ στὰ χρόνια κεῖνα στοίχιζαν οἱ κοινότητες τοὺς δασκά-
λους καὶ ψαλτάδες στὶς ἐνορίες τους. Ἡ μητέρα μας πέτυχε νὰ στοίχι-
σει κιὸ ἀδερφός μου ὁ μεγάλος δάσκαλος, καὶ ψάλτης τῆς ἐνορίας
μας στὴν ἐκκλησία ποῦ ἱεράτευε ὁ ξανθὸς πατέρας μας. Καὶ τὸ μή-
νυμα ἔφτασε. Κι᾿ἔπρεπε νὰ τὸ δίνουμε πλιά.

Μὲ μεγάλη λύπη ὁ λαὸς τῆς ἐνορίας τ' Ἀγιγιάννη ἔμαθε πῶς ὁ
ψάλτης καὶ τὸ ψαλτοῦδι—ἐγώ, θὰ φεύγαμε γιὰ τὴν πατρίδα μας.
Γιὰ τὸ ἡ τελευταία λειτουργία, ποῦ ψάλαμε, εἶταν μιὰ πανήγυρη. Ὁ
ἀδερφός μου ἔψαλε μὲ τὴν τέχνη καὶ γὰρ εἶπα τὸν ἀπόστολο ὅσο
μποροῦσα πιὸ μακαλίδικα. Τσάκισα λογιῆς λογιῆς τὴ φωνὴ κιὰ-
νακάτεψα τὸ διατονικὸ μέλος μὲ τὸ χρωματικόν. Ἐτσι ἔγινε ἡ ἀναχώ-
ρησή μας ἀποθέωση. Μὰ ἡ ψυχὴ μου βούρκωσε βαρειά, ἡ καρδιά μου
ἐκλείσε καὶ ἀνέβηκε μὲ τὸ κλᾶμα στὰ μάτια τὸ δάκρυ.

Δὲν ἤθελα νὰ ξαναγυρίσω στὸ σπίτι μας. Θάφινά ἓναν κόσμον
ὠραῖο, εὐχάριστο καὶ ἀληθινὰ ὑπέρτερο, γιὰ νὰ γυρίσω στὴ μικρὴ μας
πολιτεία, ὅσπου πάλι θάμπαινα στὴν ἴδια παλιά ζωὴ καὶ στὸ ταπεινὸ

σχολεῖο ἀφίνοντας τὸ μεγαλόπρεπο γυμνάσιο. Τί δυστυχία! Ἐκλαιγα σὺλο τὸ ταξίδι μας Ἡ βουρκωμένη μου καρδιά ἔπασχε, ἡ ψυχὴ μου καὶ ἡ θύμηση γύριζε στὴν Ἀντριάνοπούλη τὴν ἀξέχαστη, στὰ ποτάμια της, στὰ τσαρσιά της, στοὺς κήπους της, στὰ βυζαντινά της γεφύρια, στὶς μεγάλες της ἐκκλησίες, στοὺς δασκάλους της, στὶς βιβλιοθήκες της, στὰ γλυκά της, ποὺ τόσο ἔτρωγα καὶ στὰ ὀπωρικά της τὰ ξακουσμένα.

—Νὰ πεθάνω, ἔλεγα παρὰ νὰ γυρίσω. Ἐσφιγγα ἀμίλητος τὶς χοῦφτες μου, καὶ ὠνειρευόμουν μετὰ τὸ κεφάλι γυρτὸ στοῦ ἀμαξιοῦ τὴ ράχη πρὸς τὸ δρόμο ποὺ ἀφίναμε πίσω,

Κιῶταν τὸ δειλινὸ τελείωσε ὁ δρόμος καὶ φάνηκε ἡ ὥραία ἀμπελούπολή μας, στοὺς δυὸ λόφους της γυρτὴ καὶ τ' ἀψηλὸς μας καμπαναριὸ μετὰ τοὺς ἀγγέλους φανέρωσε τὸ μπόγι του, τότε δάκρυσα καὶ τὸ κλᾶμα φούσκωσε στὸ στήθος μου.

Ὁ ἀδερφός ἐνίωθε τὸν πόνο μου καὶ σιωποῦσε. Μόνο κάποτε μοῦ εἶπε:—Ἐννοια σου καὶ πάλι θὰ γυρίσωμε στὴν Ἀντριάνοπούλη νὰ σὲ σπουδάσω, ὅταν τελειώσεις τὸ σκολεῖό μας. Τὸ σκολεῖό μας εἶχε καὶ πρώτη γυμνασίου. Ὑστερ' ἀπὸ τρία χρόνια θὰ μπορούσα πάλι νὰ ξαναφύγω. Ἴσως τότε καὶ μοναχός μου ψαλτάκι ἱκανὸ νὰ βγάζω τὸ ψωμί μου καὶ νὰ σπουδάζω. Ὅπως κέγινε.

Ὅταν φτάσαμε στὸ δρόμο μας κι' ἀντίκρισα τὸ σπίτι μας νὰ ὑψώνει τὸ μπόγι του, τὰ παιδιὰ τῆς συνοικίας μας νὰ παίζουν στὴ μικρὴ πλατεῖα—σὰν καὶ χτές—τὴ γειτονιά στὶς πόρτες, τὴ μάνα μας στὴν ἐξώπορτα νὰ μᾶς περιμένει, τὸν πατέρα μου μετὰ τὰ ξανθὰ του γένεια καὶ τὸ ὥραϊο τοῦ παράστημα μόνο μετὰ τὰντερί του νὰ δακρύζει χαρούμενος, τὰ δέξερφια μου νὰ χοροπηδοῦν, πνίγηκα ἀπὸ θλίψη. Δὲν ἤθελα ὅλ' αὐτὰ νὰ τὰ ξαναδῶ. Ἦθελα νὰ μενα στὴν Ἀντριάνοπούλη. Ἐσφίξε ἡ ψυχὴ μου καὶ ψυχρὸς καὶ κλαιόμενος ἔπεσα στὴν ποδιά τοῦ πατέρα μου ποὺ μοῦ χαίδεψε τὸ ξανθὸ κεφάλι μέσα στὶς χοῦφτες του. Ὅλοι χαρούμενοι δάκρυζαν. Εὐτυχῶς ποὺ τὴ λύπη μου καὶ τὰ δάκρυά μου τὰ λογάριζαν γιὰ συγκίνηση τοῦ γυρισμοῦ μου. Καὶ γὼ ἔπασχα γι' αὐτὸ τὸ γυρισμό.

Στὸ σπίτι ὅλα μοῦ φάνηκαν ταπεινά, ὅλα τιποτένια. Τίποτε δὲ μπορούσε νὰ με συγκρατήσῃ. Κι' ἀποτραβήχτηκα στὸ πάνω μας σπίτι ὅπου ἀπὸ τὸ παραθύρι νοσταλγικὰ κάρφωνα τὸ μάτι μου πρὸς τὸ δρόμο τῆς Ἀντριάνοπούλης, ποὺ τὰμάξια κυλοῦσαν καὶ τᾶλογα κάλπάζαν καὶ τὰ πέταλα «ἀμιλλιτήρια», ὅπως εἶπε ὁ ποιητής, ἄφιναν τὸ ρυθμικὸ τους ἦχο.

Ἐνα μονάχα μετὰ παρηγόρησε. Ποῦ κρατώντας στὸ χέρι μου τὸ ἐνδειχτικὸ τῆς πέμπτης πῆγαινα νὰ ἐγγράφω στὸ μεγάλο σκολεῖο,

ἀφίνοντας πίσω μου ὅλα τὰ παιδιά, ποὺ ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο μαζὶ μαθαίναμε γράμματα στὴν ἴδια τάξη.

Μάταια ἡ μητέρα μου προσπάθησε νὰ μοῦ σβύσει τὴ λαχτάρα τῆς ξενητείας, τοῦ ἄγνωστου, στὰ τρία χρόνια, ποὺ χρειάστηκα νὰ τελειώσω τὸ μεγάλο σκολεῖο. Τὸ τέταρτο χρόνο, σὰν αἰχμάλωτο πουλί, ποὺ βρίσκει ἀνοιχτὴ τὴν πόρτα τοῦ κλουβιοῦ του, ἄπλωσα τὸ φτερό μου πέρα ἀπὸ τὴν Ἀντριάνα πόλιν. Πήγαῖνα πρὸς μακρὰ, στὴν Φιλιππούπολιν. Ἐκεῖ εἶταν γραμμένο, μὲ τὸ ψαλτικὸ μου ἐφόδιο, νὰ μάθω τὰ γράμματα τοῦ Διδασκαλείου ποὺ μοῦ χάρισαν τὴν εὐτυχία νὰ γίνω δάσκαλος,—ἕνας φτωχὸς δάσκαλος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

Η ΠΡΩΤΗ ΜΟΥ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ

‘Ο πρώτος φωτογράφος στην πατρίδα μας ήρτε από τη Ρωσία. Εΐταν πατριώτης και ξενητεμένος εκεί πολλά χρόνια, έμαθε τη φωτογραφική, μεγάλωσε, άφηκε ένα μακρύ μουσι και ήρτε πίσω να πρωτοφωτογραφήσει τούς πατριώτες του.

‘Ετσι έφκιασε τὸ φωτογραφεῖο του σ’ ένα σπιτάκι μικρὸ δίπατο. ‘Εκεῖ ἔστησε τὸ βωμὸ τῆς τέχνης του μαζί με τὴν ἀταξία κι’ ἀκαταστασία του καὶ τίς χιλιάδες φωτογραφίες, ριχμένες, ἀκουμπισμένες, κορνιζομένες. ‘Ομως μπαίνοντας στὴ θύρα κι’ ἀναβαίνοντας τὴ σκάλα, ἔνοιωθες πὼς ἦσουν σ’ ένα περιβάλλο καλλιτεχνικό.

‘Ο κόσμος διψασμένος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ φωτογραφιέται, ἔτρεχε ν’ ἀποθανάτιση τὸν ἥσκιο του. ‘Ετρεχαν κόρες με τὴν συνοδεία τῆς μάννας, παλλικάρια κοφοντομένα γιὰ γαμπροὶ ἔτοιμοι, φιλίες ὁλόκληρες. ‘Εκεῖ φωτογραφήθηκε ὁ Εὐστράτιος ὁ δάσκαλος με τὴ ρεντιγκότα του ὡς τούς ἀστράγαλους καὶ τὴ βαρεῖα πελώρια ὀμπρέλα του στὸ χέρι καὶ τὴν κυρά δασκάλισσα — τὴν ὡμορφὴ γυναίκα του, ποὺ τόσους γιούς τοῦ χάρισε.

‘Εκεῖ ἀποθανάτισε τὴν εὐγενικὰ μορφὴ του ὁ Δοδόπουλος με τίς φαβορίτες του, ποὺ ἔδινε λεφτὰ γιὰ τὰ σχολεῖα, ἐκεῖ ὁ θαυμάσιος Πατρικόπουλος, ὁ δάσκαλος, ποὺ ἐξήντα χρόνια δασκάλεψε τὸν τόπο, μὰ ποὺ δὲν κράτησε τὴν ὀμπρέλλα στὸ χέρι, γιὰτὶ πολὺ ἀγαποῦσε νὰ κρατεῖ βιβλία «ὕπὸ μάλης».

‘Εκεῖ κουβαλώντας ὁ ‘Αμπατζόγλου ὅλη του τὴ φαμίλια καὶ τ’ ἀνυπόταχτα ἀγόρια του ἔπλασε μιὰν ἀνθοδέσμη ἀπὸ παιδιὰ, κορίτσια κι’ ἀγόρια γύρω του καὶ γύρω στὴν πολύτεκνη γυναίκα του, καὶ παραδόθηκε στὸ φακὸ με τὴν εὐτυχία στὸ πρόσωπό του χυμένη.

‘Εκεῖ πῆγαν δασκάλοι καὶ παιδιὰ, νεόνυμφοι καὶ νεοβάφτιστοι. Καὶ τότε ἔπιασε ἡ μανία ν’ ἀποθανατίζουν καὶ τούς ἀποθαμένους με τούς ζωντανούς γύρω μαυροντυμένους, τόσο, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμα βλέπεις καὶ ξεχωρίζεις τὸν πλούσιο Σύρμα ἀποθαμένο στὸ ξυλοκράβατό του.

‘Ετσι κι’ ὁ καντηλανάφτης τῆς ἐκκλησιᾶς μας κι’ ὁ παιδονόμος τοῦ σχολείου μας — ὁ εὐταξίας — κι’ ἡ μαμὴ ποὺ ξεγέννησε χίλια παιδιά — ἡ μανίτσα — κι’ ὁ κεραμιδάρης κι’ ὁ κάθε τεχνίτης, ἔτρεχε νὰ

φωτογραφηθῇ γιὰ νὰ βλέπει τὸ πρόσωπό του καὶ ν' ἀφιερώνει γράφοντας πίσω «ἐλάχιστον ἐνθύμιον» ἢ «δεῖγμα ἀγάπης καὶ τιμῆς» ἢ «τεκμήριον φιλίας» καὶ τὰ παρόμοια, μιά του φωτογραφία, ποὺ τὸν παρουσίαζε βελτιωμένο καὶ ἰδανικό.

Κ' ἐβλεπες πόζες θαυμάσιες. Μάτια καρφωμένα στὸν ἀντικρυνὸ τοῖχο κι' ἀγριεμένα, χαμόγελα προσποιητά, χαμόγελα φυσικά, μάτια θαμπὰ καὶ σβυσμένα, μάτια γουρλωμένα, χέρια στὰ γόνατα κολητὰ, κορμιὰ ἀκουμπισμένα σὲ ψηλὲς ἀνθοστήλες ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ. Ὁ πραγματευτὴς μὲ τὸν πήχη του, ὁ δάσκαλος μὲ τὴν ὀμπρέλλα στὸ χέρι κι' ἓνα βιβλίο — ὅπως ὁ παπoὺς ὁ Εὐστράτιος ὁ δάσκαλος ὄρθιος μὲ τὴν ὀμπρέλλα—ὁ ἔμπορος μὲ τὰ κατὰστιχά του, ὁ καντηλανάφτης μὲ μιά καντήλα, ὁ νεκροθάφτης μὲ τὸ φτυάρι τοῦ κι' ὁ καθένας μὲ ἐργαλεῖο ποὺ φανέρωνε τὸ ἐπάγγελμά του. Ἄλλος ἀκουμποῦσε σὰν τὸ συγγραφέα τὸ κεφάλι του στὸ δείκτη καὶ τὸν ἀντίχειρα καὶ τὸν ἀγκῶνα του στὸ τραπεζάκι καὶ παίρνοντας στάση ἀνθρώπου μὲ μεγάλη σκέψη κατσούφιαζε γιὰ νὰ φαίνεται σοφός.

Ἐπειτα εἶχαμε πολλοὺς ξενητεμένους. Τὸ μέρος μας ἔστελνε πολλοὺς στὴν ξενητιά. Κιὰπὸ τοὺς ξενητεμένους φτωχοὺς καὶ πλούσιους ἔρχονταν φωτογραφίες λογιῆς λογιῆς, ποὺ δίναν τὰ σχέδια στὶς πόζες. Μὰ κιὸ φωτογράφος μας ἔδινε σχέδια: Σὲ κάθιζε ἢ σῆστηνε σὰν τὸ ξύλο, σῆβαζε νὰ βλέπεις κάπου καρφωμένα, σῆδινε τὴ στάση τοῦ συλλογισμένου, τοῦ πικραμένου, τοῦ εὐτυχισμένου, τοῦ μακάριου, τοῦ βλοσυροῦ, τοῦ μαλακοῦ. — «Πλάγισ' λίγο τὸ κεφάλ' σου, κύτταξ' κεῖ, βάλ' τὸ χέρ' σου στὸ γελέκο σου, πίσω τὸ κεφάλ' σου» καὶ τόσες ἄλλες προσταγὲς σοῦδινε γιὰ νὰ σὲ κάνει νὰ γίνεις γελοῖος, ἄψυχος, κάθε ἄλλος παρὰ σὺ.

Ὅσες φορὲς περνοῦσα ἔξω ἀπὸ τὸ φωτογραφεῖο πηγαίνοντας στὸ σπῖτι τῆς νουνᾶς μου μὲ τὰ ἐννιά παιδιὰ, περνοῦσα ἀπὸ τὸ φωτογραφεῖο λοξοδρομώντας γιὰ νὰ «θαμὰ ξω» τὶς φωτογραφίες ποὺ εἶχε κρεμασμένες μέσα στὶς προθήκες τοῦ ἀπὸ δῶ κιὰπὸ κεῖ τῆς ὀξώπορτας. Ἐκεῖ στεκόμουνα πολλὴ ὥρα κιἔβλεπα ἀχόρταγα τὶς περιέργες φωτογραφίες τοῦ κόσμου. Τὰ ὥραϊα κορίτσια, τὰ νεαρὰ παλλικάρια, τὸ ἀντρώγυνο, ποὺ ἀποθανάτισε τὸ γάμο του, τὰ βαφτίσια τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Τασσιδῆ, τὸ μουσικὸ ὄμιλο Ἀρίωνα. Ἐκεῖ γνώρισα κόσμο φιλικό. Κάποτε εἶδα καὶ τὸ θεῖο μου Ἀριστείδη, τὸν πραγματευτὴ μὲ τὸ γυό του τὸ Μανέλας μὲ τὸ καπέλλο στὸ κεφάλι, ποὺ τοῦφερε ἀπὸ τὴν Πόλη. Τὸν εἶχε ἀνάμεσα στὰ γόνατά του, σὰ μπαστούνι, ἐνῶ αὐτὸς εἶχε βαλμένα τὰ χέρια του στὰ γόνατα τοῦ πατέρα του πάνω. Εἶχε γύρει κακομοίρικα τὸ κεφάλι του δεξιὰ καὶ ἔβλεπε μὲ τὸ ἓνα μάτι ντροπαλά καὶ μὲ τ' ἄλλο αὐθάδικα. —Περίεργο πρᾶγμα, εἶπα,

ὁ ξάδερφός μου δὲν ἔχ' τέτοια μάτια, πῶς ἔγινε ἔτο' ; Κέμεινα ἀπορημένος. Ἀσφαλῶς ὁ φωτογράφος τοῦδ' ὠκε τῇ στάσει αὐτῇ γιὰ νὰ θαυμάζει μεγάλως τὴν παιδικιά του ἐμορφιά, ὁ θεῖος μου πάλι γιὰ νὰ φαίνεται τὸ κεφάλι του, ἔσκυψε ἀριστερὰ καὶ μακάρια, σὰ ζῶο, κυτώντας στὸ κενό.

Βλέποντας ἔτσι τὴ φωτογραφία τοῦ κόσμου, τῶν παιδιῶν, ἐννίωσα μέσα μου τὸν πόθο μου νὰ δῶ καὶ γὼ τὸν ἑαυτό μου. Τὸν ἑαυτό μου τὸν ἔβλεπα στὸν καθρέφτη. Κι αὐτὸ τῶκαμνα πολλές φορές τὴν ἡμέρα. Ἦμουν λιγάκι — τί λιγάκι, πολὺ — « κ α λ λ ω π ι σ τ ῆ ς ». Χτενίζουμαν καὶ ξαναχτενίζουμαν. Τὰ σγουρά μου τετράξανθα μαλλιά χτένι δὲν τὰ περνοῦσε, μὰ γὼ λ α ν ἄ ρ ι ζ α τις ἄκρες τῆς κάθε μπούκλας καὶ τὸ κεφάλι μου γινότανε σὰν κεφάλι τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλὰ τὰ ροῦχα μου καὶ πολλὴ ὥρα στεκόμουν νὰ βλέπω πῶς εἶμαι μὲ τοῦτα ἢ μὲ κεῖνα τὰ ροῦχα. Κάποτε, πρὶν φορέσω γραβάτα, ὅταν ἦρτε ἀπὸ τὴν ξενητειὰ ἓνας μου ἀδερφός, φόρεσα ἓνα κοστούμι του, πέρασα στὸ λαιμό μου ἓνα κολλαρισμένο γιακά, ἔδεσα μιὰ ὠραία γκραβάτα του καὶ ἀνεβαίνοντας σ' ἓνα σκαμνὶ ἀπολάβαινα τὸν παραλλαγμό μου σὲ παλλικαράκι, ντυμένο μὲ τὰ καλύτερα ροῦχα καὶ μὲ τᾶσπρον τὸ κολλάρο. Τί εὐτυχία!

Λαχτάρισα τὸ λοιπὸν νὰ δῶ τὸν ἑαυτό μου ὄχι μιὰ στιγμὴ, ἢ λίγη ὥρα στὸν καθρέφτη. Λαχτάρισα νᾶχω μιὰ φωτογραφία καὶ γὼ, ὅπου πολλὴν ὥρα, πολλές ὥρες θὰ μποροῦσα νὰ πολαβαίνω τὸ παράστημά μου, τὸ πρόσωπό μου — ἐμένα.

Ὁ πόθος μου ἔγινε λαχτάρια μεγάλη, μὰ σὲ κανένα δὲν τὸν εἶπα. Τὸν κράτησα μυστικό, καὶ εἶπα : Καὶ γὼ θὰ φωτογραφηθῶ, καὶ γὼ θὰ καρφίτσωθῶ ἀπὸ τὴν προθήκη νὰ περνοῦνε νὰ μὲ γλέπουν. Καὶ τῶκανα.

Στὸ σπίτι μᾶς ὅλα τὰ δέρφια εἶχαμε ἀπὸνα κουμπάρια. Μέσα κεῖ ρίχναμε τὰ δῶρα μας καὶ οἰκονομούσαμε ὅσα λεφτὰ τύχαινε νὰ μᾶς πέσουν στὰ χέρια. Πολλὲς φορές ἀνοίγοντας τὸν κουμπάρια μας βρίσκαμε ἓνα ποσὸ τέτοιο, πού ἔφτανε ν' ἀγοράσουμε παπούτσια ἢ τὸ πανὶ γιὰ τὰ ροῦχα μας.

Ὁ κουμπάριας μου ἀπὸ καιρὸ εἶταν γεμάτος. Μποροῦσα νὰ τὸν σπᾶσω καὶ νὰ μετρήσω τί λεφτὰ εἶχα. Ροῦχα καινούργια δὲν εἶταν πολὺς καιρὸς πού μέκαναν, ὅπως ὅλα τὰ δέρφια μου. Μποροῦσα λοιπὸν νὰ παρουσιάσω μιὰ μέρα στὸ φωτογράφο καὶ νὰ τοῦ πῶ : — « Ἦρτα νὰ μὲ φωτογραφίσῃς; λεφτὰ ἔχω ».

Οἱ κουμπάριαδες μας φαίνονταν μέσα στὴ βιβλιοθηκούλα τῆς τραπεζαρίας μας, ὅπως τὰ ποτήρια, στὴ σειρά. Ὁ καθένας εἶχε τὸ

ἀρχικό γράμμα ἀπὸ τὸνομά μας, κῆτσι δὲ λαθέβαμε.

Ἔνα πρῶλ ποὺ ἔλειπαν τὰδέρφια μου καὶ ἡ μητέρα μου μὲ τὶς δουλειές της δὲν εἶχε καιρὸ νὰ μὲ παρακολουθήσει, ἔβαλα ἓνα σκαμνί, ἀνέβηκα πάνω, πῆρα τὸν κουμπάρὰ στὸ χέρι μου, καὶ κατεβαίνοντας προφυλαχτικά στὸ ὑπόγειο—τὸ δροσερὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ μας—χώθηκα πίσω ἀπὸ ἓνα βαρέλι καὶ τσὰκ τσὰκ ἀποφασιστικά τὸν ἔσπασα. Μὲ τὸ σπᾶσιμο χύθηκαν τ' ἀσημένια γρόσια ποὺ ἔρριχνα τόσον καιρὸ μέσα. Τὰ μέτρησα—γρόσια σαράντα ! Τὰ τύλιξα σ' ἓνα μου μαντήλι, καὶ τὰπόθεσα στὸν κόρφο μου. Ἐπειτα συμμάζεψα τὰ κομμάτια τοῦ κουμπάρὰ καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὸ σπίτι πῆγα μακριὰ καὶ τὰ σκέπασα μὲ χώματα καὶ σκουπίδια. Τώρα ἔλεγα κεύχόμουνα : «—Κάνε Παναγία μ' νὰ μὴ μᾶς χαρίσῃ κανενὸς οὔτ' ἓνα γρόσ' γιὰ νὰ μὴ γίν' αἰτία νὰ γυρευτῇ ὁ κουμπάρὰς μου».

Κιὸπως εὐχήθηκα ἔγινε. Τὶς δυὸ μέρες ποὺ μεσολάβησαν ὥς που νὰ φωτογραφηθῶ, κανεὶς δὲ μᾶς χάρισε γρόσι. Ἔτσι οἱ κουμπάρδες μας ἀμίλητοι στὴ σειρά, σὰ μπουκάλια, στεκότανε μέσα στὴ βιβλιοθηκούλα φουσκωτοὶ καὶ κόκκινοι. Ὅλοι τοὺς εἶδαν, μὰ κανεὶς δὲ λογάρισε πὼς λείπει ἓνας. Οὔτε καὶ γὼ τόλμησα νὰγοράσω ἓναν ἄλλο καὶ γράφοντας τὸ ἀρχικό μου γράμμα Π καλλιγραφημένο, νὰ τὸν ἀποθέσω στὴ θέση του.

Τὴν Κυριακὴ πρῶλ, ὅπως πάντα, πῆγαμε στὴν ἐκκλησίᾳ, κοντὰ στὸ μεγάλο μου ἀδερφὸ τὸν ψάλτη, ποὺ μᾶς τσιμπούσε ψέλνοντας. Ψάλαμε καὶ μεῖς μὲ τὶς φωνοῦλες μας τὰ τροπάρια καὶ εἶπα τὸν ἀπόστολο—μὲ τὴ σειρά μου τὴν Κυριακὴ κείνη. Στὸ τέλος κρυφὰ τῶσκάσα—τάχα πηγαίνοντας πρὸς νεροῦ μου—καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πίσω πόρτα, ἔσυρα στὸ δρόμο ποὺ ἔφερνε στὴν ἀγορά.

Φοροῦσα τὰ καλὰ μου ροῦχα ραμμένα ὄχι ἀπὸ τὴ μητέρα μου, μὰ ἀπὸ ράφτη, φοροῦσα τὸ πουκαμισάκι μου μὲ τὸν κατεβατὸ γιακά, καὶ μιὰ γραβατούλα, ποὺ, ἡ νουνά μου μοῦ τὴν ἔφερε ἀπὸ τὴ Ρωσία—ὅπως σ' ὅλα μου τὰδέρφια. Ἔνα φιόγγο ποὺ σκάλωνε πίσω. Εἶχα βάλει καὶ τὰ τσοχίνα παπούτσια μου τὰ γαλάζια. Χτενίστικα, ξαναχτενίστικα νὰ βάλω σὲ τάξη τὰνυπόταχτα μαλλιά μου κι' ἀπὸ κεῖ τράβηξα στὴν ἀγορά.

Ἔτσι «τοῦ κουτιοῦ», ἀπὸ τὴν ἀγορὰ ἀνέβηκα τὸ δρόμο, ποὺ ὑψωνότανε τοῦ φωτογράφου τὸ σπίτι. Περνώντας ἀπὸ τὶς θύρες τῶν μαγαζιῶν, στεκόμουνα νὰ δῶ στίς τζαμόπορτες τὴ σιλουέττα μου. Δοκίμαζα μιὰ συγκίνηση, ποὺ πρώτη φορὰ μέπιανε. Ἡ καρδιά μου εἶχε συγχυσθῇ, χτυποῦσε παράξενα.

Ποῦ πῆγαίνα; Δὲ μπορούσα νὰ ξεχωρίσω καλὰ καλὰ, τί πῆγαίνα νὰ κάνω ἁμαρτία, σφάλμα, ἔγκλημα, καλὸ; Μόνο ὅμως ποὺ πῆγαίνα

μυστικά ἀπὸ τοὺς ἄλλους, αὐτὸ μὲ πλήγωνε, μὲ πείραζε, καὶ θαρρεῖς πῆγαινα νὰ ἐγκληματίσω, γιατί ποτέ μου τίποτε κρυφὸ δὲν ἔκανα. Τέλος πάντων ἔφτασα στὴν πόρτα τοῦ φωτογραφείου. Στάθηκα στὶς προθήκες νὰ ξαναθαμάξω τὶς μορφές τοῦ κόσμου, νὰ ξαναδῶ τὸν ξάδερφό μου μὲ τὸν πατέρα του. ὅπως σὺς τὸν ζωγράφισα. —Κιᾶν μὲ βάλνα καὶ μένα, εἶπα, δῶ; Χτύπησε δυνατὰ ἡ καρδιά μου. "Ἄν περάσει συλλογίσθηκα ὁ μεγάλος μου ἀδερφός καὶ μὲ δη, τί θὰ γίνω; Τί τσιμπιές θὰ εἶχα νὰ δοκιμάσω στὰ παχιά μου μέρη! Τάφτιά μου θὰ ματώνανε γιὰ νὰ διδαχτῶ πειθαρχία.

"Ὅλ' αὐτὰ μοῦ σταμάτησαν τὴν ὁρμὴ ποὺ μὲ εἶχε πιάσει, κιεἶπα: —"Ἄς γυρίσω πλῶ." Ἄς ἀγοράσω ἓνα κουμπάρ καὶ βάζοντας τὰ σαράντα μου γρόσια μέσα, ἄς τὸν ξαναποθέσω στὴ θέση του.

Μὰ νίκησε ἡ λαχτάρ μου νὰ φωτογραφηθῶ. Καὶ ἀνοίγοντας τὴν πόρτα, ἀνέβηκα τὰ σκαλιὰ καὶ ἔφτασα ὡς πάνω. Ἐνῶσα τότε πῶς βρῖσκουμαν σὲν' ἄλλον κόσμον. Ἡ ἀταξία, ἡ ἀτσαλιά, ἡ ἀκαταστασία, οἱ φωτογραφίες, τὰ ὠραῖα τραπέζια, οἱ καθρέφτες τοῦ σαλονιοῦ, ὅλα τὰ περίεργα πράματα τοῦ φωτογραφείου μὲ ἔφεραν σὲνα κόσμον παράξενο ἔτσι ἀνακατεμένα.

Δὲν πρόφτασα καλὰ καλὰ, νὰ ψάξω μὲ τὸ μάτι μου τὴ σάλα καὶ νά, εἶδα μπροστά μου ἓναν ἄνθρωπο ὠραῖο καὶ θαυμαστό, Μόνον τὸ μοῦσι του ἄξιζε ἓναν κόσμον.

—Τί θέλ'ς παιδί μ' δῶ; μὲ ρώτησε.

—Ἦρτα νὰ φωτογραφηθῶ!

—Καὶ ποιὸς σὲ βάλε νὰ νᾶρτς ἐδῶ;

—Ἡ λαχτάρ μ' νὰ διῶ τὸ πρόσωπό μ' σὲ μιὰ φωτογραφία.

—Καὶ ποιὸς θὰ πλιερώσ' τὰ ἔξοδα;

—Γῶ! Ἐδῶ στὴν τσέπ' μου, ἔχω σαράντα γρόσια. Δὲν φτάννα; ρώτησα μάγωνία.

—Καὶ ποιὸς σὲ τᾶδωκε; μὲ ρώτησε.

—Τὰ μάζεψα στὸν κουμπάρ μ'. Εἶμαι τὴ Παπαχριστόλδου τὸ παιδί κιὸ πατέρας μου μᾶς δίν' ὅλους κάθε Κυριακὴ πένα ὀχταράκ'. Καὶ στὴν Ἐκκλησιὰ βγάζω τυχερά πὲ βαφτίσια καὶ κηδεῖες.

—Καλὰ εἶπε, χαμογελώντας. Πέρασε πάνω. Κιᾶν ἐβήκαμε μαζὶ στοὺς ἀτελιέ του ἀπὸ μιὰ σκάλα στενή.

"Ἐμεινα ἀποχαμένος μπαίνοντας σὲνα τέτοιο περίεργο μέρος μὲ τζάμια καὶ παραπετάσματα παντοῦ, σὲ τοίχους καὶ στέγη.

—Κάτσε δῶ, μὲ εἶπε, κῆπαιτα ἄρχεψε νὰ τοιμάζει τὴ μηχανή, νὰ μπαίνει σὲνα σκοτεινὸ δωμάτιο, νὰ βγαίνει πάλι, νὰ σκύβει κάτω ἀπὸ τὸ μαῦρο πανὶ τῆς μηχανῆς. Στὰ ὕστερνά ἦρτε κοντά μου. Μὲ

κάθησε σὲ μιὰ καρέκλα. Μῆσιαξε τὸ κεφάλι, μούβαλε τὰ χέρια σταυρωτὰ στὸ στήθος.

—Σήκωσ' τὸ κεφάλ' σου, μὲ πρόσταξε. Κύτταξ' δὼ σ' αὐτὸ τὸ μέρος, μὴ γουνηθῇς.

Τότε ἔπιασε τὰ μάτια μου μιὰ νευρική ταραχή. Τὰ βλέφαρά μου ἀνοιγοκλειοῦσαν, δὲ μπορούσα νὰ δῶ στὸ ἴδιο μέρος, ποῦ μὲ πρόσταξε.

—Πρόσεχε τώρα. Ἐνα..... δυό..... καὶ βγάζοντας ἀπὸ τὸ φακὸ τὸ σκέπασμα, τὸν ἀφήκε νὰ μέ... ρουφήξει.

—Τελείωσε; ρώτησα.

—Τελείωσε, τώρα πηγαινε καὶ νὰ νᾶρτς σὲ δέκα μέρες. Τὰ γροσάκια νὰ τὰ ξαναβάλς στὸν κουμπάρά σ' καὶ γὼ θὰ πῶ πότε θὰ τὰ ξαναβγάλ'ς. Ἐλα πηγαινε.

Μὲ μιὰ συγκίνηση κατέβηκα τὰ σκαλιά. Πήγαίνα γρήγορος στὸ σπίτι γιὰ νὰ βολέψω τὸν κουμπάρά μου. Δὲ θά'λεγα τίποτε βέβαια, μὰ ἂν μὲβλεπαν;

Τὴν ἄλλη μέρα μέτρησα τίς κουμπάρδες στὴ γραμμή. Δὲν ἔλειπε κανεὶς. Εἶχα καταφέρει νὰ βάλω στὴ θέση του καὶ τὸ δικό μου πάλι μὲνα γρόσι λιγώτερα. Μαὐτὸ εἶχ' ἀγοράσει τὸν καινούργιο μου κουμπάρά. Ἡ ἀγωνία μου τώρα, ποῦ οἱ μέρες τόσο ἀργὰ περνοῦσαν μεγάλωνε. Πότε θὰ περάσουν δέκα μέρες; ρωτοῦσα καὶ ξαναρωτοῦσα τὸν ἑαυτό μου, πότε;

Τὰ ὄνειρα μὲ κυνηγοῦσαν στὸν ὕπνο μου ἀπανωτά. Πολλὲς φορές εἶδα πῶς πῆρα τίς φωτογραφίες μου, πῶς τίς ἔδειξα στὴ μητέρα μου, πῶς ἤμουν ἓνα θαυμάσιο παιδί, πῶς ἄξιζα νὰ μὲβάλουν καὶ στὴν προθήκη τῆς ἐξώθυρας ἀκόμα.

Τὴ δέκατῃ ἡμέρα ξεκίνησα γιὰ τὸ φωτογραφεῖο. Ὅταν ἔφτασα θέλησα πάλι νὰ σταθῶ στὴν προθήκη, γιὰ νὰ δῶ τίς καινούργιες φωτογραφίες τοῦ δεκαήμερου.

Δὲ ξαίρω τί εἶδους ζάλη δοκίμασα ἀντικρύζοντας τὸν ἑαυτό μου καρφωμένο στὴν προθήκη. Ἦμουν λοιπὸν ἐγώ; Ἦμουν αὐτὸς ποῦ ἔβλεπα; Εἶχα τέτοια μοῦτρα χαριτωμένα; Εἶχα τόσο ὥραϊα ἐφτάξανθα σγουρόμαλλα; Εἶχα τέτοιο σπιθωτὸ μάτι; Ἡ ψυχὴ μου πέταξε χαρούμενη, ἡ καρδιά μου χτύπησε δυνατὰ περίχαρη. Τρικλίζοντας ἀνέβηκα τὰ σκαλιά. Ὁ φωτογράφος μάντικρυσε μὲ χαμόγελο, ποῦ μόλις ἀνθοῦσε κάτω ἀπὸ τὰ παχυὰ μουστάκια του. Τὸ μάτι του ἔλαμψε.

—Ἐλα, ἔλα μοῦ εἶπε, ἔλα νὰ πάρ'ς τὴ φωτογραφία σου.

Δάκρυσα ἀπὸ συγκίνηση.

—Ἐλα νά, πάρε μοῦ εἶπε, παίρνοντας μιὰ φωτογραφία.

Τὴν πῆρα στὰ χέρια μου. Τὰ δάκρυά μου στάλαξαν ἀπάνω της,

ὅταν στάθηκα νὰ δῶ τὸν ἑαυτό μου. Ἦμουν ἐγὼ λοιπὸν αὐτὸ τὸ παιδί ;

— Μιὰ μόνο ; ρώτησα.

— Μιὰ, τίς ἄλλες τίς ἔχ' παρ' ὁ πατέρας σου καὶ χαρούμενος τίς δέχτηκε. Ἔλα πήγαινε.

— Ὁ πατέρας μου... ψιθύρισα καὶ αἰσθάνθηκα νὰ λιγοψυχῶ. Ζαλίστηκα καὶ γονάτισα μπροστὰ του.

— Ἔλα, ἔλα, μὴ τρομάξεις. Δὲ θὰ σὲ τιμωρήσ' ὁ πατέρας σου. Καὶ μὲ κόπο κατάρθωσε νὰ μὲ πείσει πῶς ὁ πατέρας μου ἤξαιρε πιά τὸν πόθο μου καὶ δέχτηκε νὰ φωτογραφηθῶ.

Κατέβηκα τὰ σκαλιὰ καὶ βγῆκα στὸ δρόμο. Στὸ κάθε βῆμα μου ξεσκέπαζα τὴ φωτογραφία μου, νὰ δῶ τὸν ἑαυτό μου. Καὶ ρωτιῶ- μουν : — Λοιπὸν εἶμαι ἐγὼ αὐτός ; Τέτοιος εἶμαι καὶ δὲν τῷ ξαιρα ; Τί χαρά ! Καὶ γὰρ δὲν τῷ βαζα ποτὲ ἀπὸ τὸ νοῦ μου, πῶς ἦμουν ἓνα τόσο χρυσὸ ἀγοράκι δώδεκα χρονῶν, κατὰξανθὸ, γαλανομάτικο, σγουρομάλλικο καὶ παχουλό.

Τὸ βράδυ ὁ πατέρας μου δίνοντάς μου τίς φωτογραφίες μου μοῦ- βαλε νὰ φιλήσω τὸ χέρι του καὶ μεύχηθηκε νὰ γίνω ἓνα σπουδαῖο παλλικάρι. — Τώρα νὰ πᾶς μιὰ τῆς νουνᾶς σου καὶ μιὰ τοῦ θελοῦ σ' καὶ μιὰ τοῦ δασκάλου σου καὶ μιὰ...

Τὴν ἄλλη μέρα ἔγραψα καλλιγραφικὰ μὲ γράμματα τοῦ τύπου, ὅπως μὲ ὑπαγόρευε ὁ ἴδιος :

«Πρὸς τὴν σεβαστὴν μοι ἀνάδοχον, τεκμήριον σεβασμοῦ καὶ ἀ- γάπης.

Ὁ βαπτιστικὸς της

Πολυδ. Παπαχριστοδούλου

Καὶ πηγαίνοντας στὴν ἄλλη συνοικία, τῆς τὴν πρόσφερα μὲ συγ- κίνηση. Ἦμουν τρισευτυχισμένος. Ὅμως ἀνοιξα μιὰ πληγὴ στὸ σπίτι. Ὅλα μου τὰ δέρφια ζήτησαν τώρα νὰ φωτογραφηθοῦν !

— Δὲν ἔχω παράδες, παιδιά, μάς εἶπε ὁ πατέρας μου. Δὲ γλέ- πτε πόσο φτωχὸς εἶμαι ;

Μὰ γιὰ νὰ τοὺς ἡσυχάσει ὅλους, μάς πήρε ὅλα του τὰ παιδιά, ἑπτὰ ἀγόρια, πήρε τὴ μητέρα μας κι ὅλοι μαζὶ—μιὰ τσοῦρμα—πήγαμε καὶ φωτογραφηθήκαμε γιὰ ἐνθύμηση. Ἐννιά νομάτοι.

Καὶ πίσω ἀπὸ μιὰ φωτογραφία ἔγραψε ὁ ἴδιος : «Διὰ χειρὸς Πα- παχριστόλδου σημειοῦται. Ἐνθύμιον τοῦ ἔτους 1883». Ἔτσι ἔγινε αἰ- τία νὰ ποθανάτισουμε τὴ φαιλιά μας, ποὺ ὕστερ' ἀπὸ χρόνια τὴν βλέπω ὁ κόμα θαμπὴ καὶ βλαμμένη, καὶ στρέφεται ὁ νοῦς μου στὰ πε- ρασμένα, τὴν κυττῶ καὶ τὰ δάκρυα ὀγρεῦουν τὰ μάγουλά μου τὰ γε- ρασμένα κι αὐλακωμένα.

ΠΩΣ ΠΡΩΤΟΓΙΝΑ ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Ἦμουν δεκατριῶ χρονῶ παιδί, ὅταν τελείωσα τὸ μεγάλο σκολεῖο. Ἔβγαλα τὴν πρώτη τοῦ Γυμνασίου! Κεῖνὴ τὴ χρονιά εἶχα με σχολάρχη ἢ σχολάρχο—ὅπως μᾶς δείχνανε νὰ λέμε—ἓνα τοσοδὰ κοντούλη ἄνθρωπο, μὲ μιὰ μεγάλη μύτη καὶ μένα παλτὸ τσοχένιο ὡς κάτω τὰ πόδια, ποὺ τὸν κυττάζαμε καὶ μᾶς πιάναν γέλοια. Καὶ εἶτανε, λέγανε, σοφός. Θυμᾶμαι ζωντανὰ πὼς μᾶς ἄρχισε τὰρχαῖα γράμματα μὲ τ' «Ἀπομνημονεύματα». Τρία φύλλα σημειώματα μᾶς ἔδωκε γιὰ νὰ διδαχτοῦμε τὴν σύνταξη τοῦ θ α υ μ ᾱ ζ ω! Καὶ τὸ θαυμάζω αὐτὸ στάθηκε μπροστὰ μας σὰν ἓνα παλιὸ κάστρο ἄπαρτο!

Κάποτε εἶχε ἀπελπιστῇ ἀπὸ τὴν ἀμάθειά μας καὶ μᾶς κόλλησε ὅλους τὸ παρατσούκλι: βλάκες! —Ἔλα σὺ βλάκα, μᾶς ἔλεγε. —Κάθησε βλάκα! —Σήκω βλάκα! Ὡς τόσο τελείωσα καὶ γὼ τὴν πρώτη Γυμνασίου, βοηθώντας κάποτε καὶ τὴ γυναῖκα του νὰ πλάθει παξιμάδια στὸ φούρνο. Εἶχα κουβαλήσει καὶ τίς λαμαρίνες ὡς τὸ φουρνάρι κάποτε. Μὰ ὅταν μὲ πρόσταξε νὰ βοηθήσω, ἀφίνοντας τὸ μάθημά μου, στὸ καθάρισμα τῆς θερμάστρας τοῦ σπιτιοῦ του, τῶσκάσα—σὰν τὸν μακαρίτη Σωκράτη τὸ φιλόσοφο ἓνα καιρό, ποὺ τὸν στείλανε νὰ ὀδηγήσει κάποιον στὴ φυλακὴ καὶ τὸν παράτησε στὸ δρόμο—στὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου καὶ δὲν ξαναγύρισα σκολεῖο, παρὰ ὅταν ἐξηγήθηκε μαζί μας, πὼς δὲν ἤθελε νὰ μᾶς προσβάλλει.

Ὁ πατέρας μου εἶταν ψυχόπονος. Κιῶταν τέλειωσα τὸ σκολεῖο, ὕστερ' ἀπὸ πολὺ συλλογὴ, μπόρεσε μὲ βουρκωμένα μάτια νὰ μοῦ πῇ. — Τώρα σὺ, παιδί μ', νὰ πᾶς πρᾶματευτής. Σὰ θέλ'ς νὰ σοῦ κάνω ἓνα κουτί νὰ πουλᾷς τσιγάρα καὶ σπέρτα.

Τὰ λόγια του αὐτὰ τὰ θυμᾶμαι, μὰ δὲ ξεχνῶ καὶ τὰ μάτια του, ποὺ βουρκωμένα δάκρυσαν λυπητερά.

— Πρᾶματευτής; ρώτησα καὶ ἄλλο δὲ μπόρεσα νὰ μιλήσω, μόνο κατέβασα τὰ μάτια μου. Ἀνέβηκα κατόπι ψηλὰ στὸ πάνω πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ μας κῆκλαιγα νηστικός ἀπὸ λύπη πολλὰς μέρες. Στὸ σπίτι μου ὅλοι ἀγαποῦσαν πολὺ τὰ γράμματα. Ὅλη μέρα καταγινότανε μὲ τὰ βιβλία, καὶ τὸ πλιότερο ὁ πατέρας μου μὲ τὰ ἐκκλησιαστικά του, ποὺ τὰ διάβαζε ἀχόρταγα ξαπλωμένος τὸ χειμῶνα ἀντίκρυ στὸ τζάκι. Ἐνιωσε λοιπὸν τὸν καϊμό μου καὶ δέ με ξανάπε τίποτε πλιά, μόνο μᾶφινε νὰ κάθουμαι στὸ σπίτι καὶ νὰ διαβάζω καὶ νὰ γράφω. Τὴν ἐ-

ποχή αυτή μάθαινα νά στέκουμαι στο στασίδι τάριστερου ψάλτη, καί με τή μικρή άπαλή φωνούλα μου νά ψέλνω όλα τά τροπάρια καί νά κάνω μεύκολία τά δίγοργα καί τά τρίγοργα. "Όλη όμως ή λαχτάρα μου εΐτανε νά τελειώσω τό γυμνάσιο, νά γίνω δάσκαλος !

Μά δέ μπόρεσα κείνη τή χρονιά νά πάγω στο Γυμνάσιο, κέτσι άποφασίστηκε νά πάγω δάσκαλος « ύ π ο δ ι δ ά σ κ α λ ο ς » σένα γειτονικό χωριό. Έγώ δάσκαλος! Πήγαινα νά μάθω γράμματα — γώ πού δέν ήξαιρα—σέ παιδιά ίσα με μένα. Κιάληθινά δίδαξα τά γράμματα τό πιό πολύ δέρνοντας τά παιδιά, γιατί δέν τάλεγαν όπως τάχαν τά βιβλία τυπωμένα, πού πάντα βαστούσα μπροστά μου, καί δέ σήκωνα τό κεφάλι άπαύτá μη λαθώσω !

Τί άμαρτίες ! Καί όμως ήμουν δάσκαλος καί πληρώθηκα κείνη τή χρονιά λίρες έντεκα !

Ή μάννα μου στόν καιρό τής δασκαλικής μου ποτέ δέ με ξεχνούσε. Πάντα με ξεπροβοδούσε στά συχνά μου ταξίδια—πού πηγαίνοερχόμουν—με κουλούρια τοῦ χεριοῦ της, με ψωμιά ζυμωμένα με τά χέρια της, με γλυκό ψημένο άπό τήν ίδια, γιά τό ξενητεμένο της παιδί. Καί περήφανη, γιατί εΐχε τό έχτο της παιδί δάσκαλο, μεύχότανε νά με δη καί δεσπότη!—μά δέ με είδε.

"Όταν τέλειωσε ή χρονιά καί ξαναγύρισα στο σπίτι τοῦ πατέ-
ρα μου, κουβάλησα καί γώ τής μάννας μου μαλλιά καθάρια γιά
κ α μ á τ ε μ α καί βούτυρο καί σάρι. Ξανακάθισα στο ίδιο τραπέζ
διαβάζοντας τά παλιά μου βιβλία καί τό λεξικό—πού άπαύτó άπο-
στήθιζα λέξεις καί μάθαινα γράφοντας καί σκίζοντας χαρτιά.

Μά τό καλοκαίρι πέρασε, πότε με τά βιβλία, πότε με τάμπέλια,
όπου μαζεύαμε φρούτα καί μπήκαμε στόν τρύγο, όταν πιά θάνοιγαν
τά σκολειά, καί τά παιδιά τών πλουσίων, σάν ταξιδιάρικα πουλιά,
έφευγαν στή μακρινή πολιτεία, τήν Άντριανούπολη, όπου εΐταν τό
Γυμνάσιο. Καί μένα τόνειρό μου έμεινε όνειρο πάλι.

Τί θα γινόμευνα λοιπόν ; Καί πάλι άναγκαστικά στοίχισα δά-
σκαλος, μά σάλλο μεγαλύτερο χωριό, ποῦχε κιάλλους δασκάλους,
με διπλώματα, καί στόν παλιό καιρό εΐχε σκολειά μεγάλα καί ιστο-
ρικά, στο Σκοπό. Έτσι προβιάζομαν !

Δέ θα ξεχάσω ποτέ πώς έφτασα στο μεγάλο αυτό χωριό. Ένα
μεσημέρι τοῦ Αὔγουστου—γιατί τό δεκαπενταύγουστο άνοιγαν τά
σκολειά μας — ένα άμάξι φορτωμένο με τά στρώματά μου καί μένα
πάνω έμπαινε στο μεγάλο δρόμο τοῦ χωριοῦ. Τά παιδιά περίεργα,
όσα δέν εΐταν στάμπέλια ή στάλώνια, μέβλεπαν, κένα σούσουρο με-
γάλο γένηκε βλέποντος νά μπαίνει ό πιό μικρός τους δάσκαλος
στάμάξι πάνω !

Τὴ βρυδυὰ κείνη ἡ ψυχὴ μου ἔκλεισε καὶ συγνέφιασε ἡ καρδιά μου, μὰ πλιότερο λυπήθηκα, ποὺ εἶδα τάγορια τοῦ λαοῦ νὰ τοιμάζωνται σάν καλοτάξιδα πουλιά γιὰ τὰ μακρυνὰ τους ταξίδια, πηγαινόντας νὰ μποῦν στὰ σκολειά τῆς μεγάλης πολιτείας. Ἐκλαψα πολὺ τὴ βραδυὰ κείνη μὲ πικραμένη ψυχὴ. Μόνος, ἐγὼ μονάχα, δὲ θὰ μπορούσα πάλι νὰ ξακολουθήσω παραπάνω γράμματα :

Καὶ σὲ λίγες μέρες, μὲ τοῦ σκολειοῦ τὸ ἀνοιγμα, ὅταν εἶδα τὰ μέτρητα παιδιὰ μέσα στὴ μεγάλη σάλα, νὰ βουτίζουν σὰ μελίσια, τραβήχτηκα ἀπελπισμένος νὰ πνιγῶ ! — Καλύτερα, εἶπα, νὰ πνιγῶ ! ὅταν ὁ διευθυντὴς μπάζοντάς με στὴ μεγάλη αὐτὴ σάλα μοῦ εἶπε :

— Δὼ σαυτὴ τὴν τάξη θάσαι δάσκαλος !

— Ἐγώ ; τότε ρώτησα κέμεινα μὲ τὴ γλώσσα στὸ λαρύγγι μου κολλημένη.

Σὲ μιὰ τάξη δάσκαλος, ποὺ τὸ λιγώτερο θάθελα ἓνα μαντρόσκυλο μαζί μου γιὰ νὰ συχάζω τὰ παιδιά.

Τὸ βράδυ κείνο δὲν κοιμήθηκα. Μὲ πληγωμένη ψυχὴ, μὲ τῆς τύχης μου τίς ἀναποδιές, ἔκλαψα σάν παιδί μωρὸ κι ἀπαρηγόρητο. Καὶ θαρρετὰ πῆρα τὴ μεγάλη ἀπόφαση τῆς ἡλικίας μου, νὰ φύγω πίσω στοῦ πατέρα μου τὸ σπίτι. Πῶς νὰ μείνω ; Τί νὰ τὰ κάνω μὲ τόσα παιδιά, ποὺ δὲ νιώθω πῶς νὰ τὰ φερθῶ καὶ τί νὰ τὰ διδάξω ;

Καὶ μιὰ φεγγαρόλουστη βραδυὰ, « μιὰ τὼ ν ἡ με ρ ὼ ν » ὅπως θάλεγε ὁ δάσκαλος τῶν δασκάλων Πατρικόπουλος, φορτώνοντας σὲν' ἀμάξι τὰ πράματά μου, ἔφυγα ἀπὸ τὸ χωριὸ δίχως νὰ πῶ τίποτα, δίχως τίποτα νὰ μάθουν ἄλλοι. Ταξίδεψα μὲ τὴν ψυχὴ βαρυὰ, μὲ τὴ σκέψη κουρασμένη, μὲ τὸ φόβο τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ὁ Θεὸς ἤξαιρε τί με περίμενε.

Κι ὅταν τ' ἄλλο πρωὶ ἔμπαινα τὴν πόρτα τοῦ πατέρα μου, τὸ χωριὸ ὁλόκληρὸ γύρευε τὸ χαμένο δάσκαλο. Κι ἄλλοι ὑπόθεσαν τὸ χαμό μου, ἄλλοι τὸν πνιγμό μου.

Καὶ στὸ σπίτι μὲ περίμεναν θλιβερὲς ὥρες. Ὁ μεγάλος—ὁ πρῶτος μου ἀδερφός, ποὺ αὐτὸς μὲ στοίχισε δάσκαλο, στάθηκε τώρα φοβερὸς μπροστὰ μου, ὅταν μὲ εἶδε πρωὶ-πρωὶ νὰ μπαίνω τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας.

— Θὰ πᾶς πίσω ! Θὰ πᾶς πίσω ! φώναξε σὰ λυσσασμένος ἀπὸ θυμὸ καὶ ντροπὴ καὶ μὲ τσάκισε στὸ ξύλο. Ἔτσι ἡ δασκαλικὴ χρονιά μου ἄρχιζε μὲ τὸ δικό μου χειροτόνημα. Ποῦ νάξαιραν τὰ παιδιά, πῶς ὁ δάσκαλός τους τὴν ὥρα κείνη, ἔκλαιγε ἀπαρηγόρητα.... δαρμένος !

— Δὲν πᾶω πουθενά ! φώναξα. Δὲν πᾶω πουθενά !

— Θά πᾶς ! Καὶ δεύτερο ξύλισμα μῆκανε νάνεβῶ στὸ πάνω πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ μας καὶ ξενοχτισμένος, ὅπως ἤμουν, νάποκοιμηθῶ.

Τρία μερόνυχτα πέρασα κρυμμένος στὸ ἴδιο μέρος. "Ἦθελα νὰ φύγω, νὰ χαθῶ. Μὰ ποῦ :

Ὁ πατέρας μου δακρυσμένος πάντα, μάνημπορος νὰ μὲ στείλει νὰ μάθω γράμματα στὴ μεγάλη πολιτεία, γιατί δὲν εἶχε χρήματα, σῶλη τὴν ἱστορία αὐτὴ δὲν ἄνοιξε τὸ στόμα του νὰ μόνειδίσει, δὲν ἔβγαλε μιλιὰ πικρὴ νὰ μὲ πικράνει. Μόνο μὲ κύτταξε λυπητερά καὶ μᾶφσε νὰ κλαίω.

"Ἔτσι κυλοῦσαν οἱ μέρες θλιβερές ἢ μιὰ πίσω ἀπτὴν ἄλλη, καὶ γώ, σὰ λιοντάρι στὸ κλουβὶ δαρμένο, ἔφερνα γύρους στὴ σάλα μέσα τὴ μεγάλη τοῦ σπιτιοῦ μας, ἀπὸ που ἔβλεπα μακρυὰ τοὺς κάμπους καὶ τὰ μακρινὰ σύνορα τῆς πολιτείας μὲ τὰ μεγάλα σκολειά, ποὺ ὠνειρευόμουν, σὰν τὸ πουλὶ τὸ σκλαβωμένο, ποὺ ὀνειρεύεται τὰ μακρινὰ λιβάδια καὶ τοὺς λόγγους καὶ τὰ φαράγγια καὶ τὰ ἡσκιερά ρουμάνια, ὅπου λεύτερο τραγουδεῖ μονάχα τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς.

"Ὡς που κάποια γρήγορη μέρα ἡ τύχη χαμογέλασε ! Εἶταν μιὰ χινοπωρινὴ τοῦ τρύγου μέρα. Ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψει λαμπρὸς κὴ νύχτα ἀπλώθηκε στὸν ξάστερο οὐρανὸ. "Ὅταν — τὸ θυμᾶμαι — γρήγορος νὰ, καὶ φτάνει ὁ πιὸ μεγάλος μου ἀδερφός μῆνα γράμμα στὸ χέρι. Εἶταν τὸ γράμμα ἀπτὴν μεγάλη πολιτεία, ποὺ τὴν νειρευόμουν, ἀπτὴν πολιτεία, ὅπου ὕψωνότανε τὸ μεγάλο χτίριο τοῦ Γυμνασίου, μὲ τὶς μεγάλες σάλλες καὶ τὰ πολλὰ παράθυρα καὶ τὴν ἀπέραντη αὐλὴ μὲ τὸ γυμναστήριο.

Ὁ δεσπότης τῆς μεγάλης πολιτείας, ποὺ φρόντιζε γιὰ τὰ σκολειά, ἔγραφε μὲ τὰ βυζαντινά του γράμματα καὶ τὴν πολυστρίφτη ὑπογραφή του, σὰν τὰνακατωμένα ποδάρια ὀχταποδιοῦ, στὸν πατέρα μου νὰ μὲ στείλει. Κάπου σὲ μιὰ ἐκκλησιὰ θάνέβαινα στὸ στασίδι τοῦ ψάλτη, ποὺ θὰ μοῦδινε τὸ ψωμί γιὰ νὰ τελειώσω τὸ Γυμνάσιο.

Κεῖνὴ τὴ βραδυὰ δὲ μπόρεσα πάλι νὰ κοιμηθῶ ἀπὸ τὴ χαρὰ μου. Κιῶλοι μέσα στὸ σπῖτι εἶταν χαρούμενοι ἀπὸ τὴν ἀνέλπιστη αὐτὴ εὐτυχία, ποὺ θὰ μῆφερνε στὰ θρανία, ὅπου πλιά στάληθινά θὰ μάθαινα τὰ γράμματα, ποὺ χρειαζότανε νὰ γίνω δάσκαλος ἀληθινός.

"Ἐνα γρήγορο πρωὶ μὲ ξεπροβοδοῦσαν γιὰ τὸ μακρινὸ ταξίδι. Ἐκεῖ στὰ ξένα παλεύοντας μὲ τὴν πείνα πότε καὶ πότε μὲ τὶς στέρησες, μπόρεσα νὰ κερδίσω τὸ περίφημο δ α σ κ α λ ί κ ι. "Ἐγὶνα τέλος πάντων δάσκαλος μὲ δίπλωμα !

ΤΟ ΜΠΑΚΙΡΙ Τ' ΑΓΙΑΣΜΟΥ

Εἶναι τὸ μπακίρι, ποὺ κράτησα παιδί γιομᾶτο ἁγιασμὸ ἀμέτρητες φορές τρέχοντας πίσω ἀπὸ τὸν πατέρα μου—τὸν Παπαχριστόλδο. Μπαίναμε στὰ σπίτια κάθε πρωτομηνιά, ἐκεῖνος μὲ τὴ φωτιστήρα του καὶ τὸ σταυρὸ του ἀπὸ τιμόξυλο κι' ἀσημοδεμένο καὶ γὼ μὲ τὸ μπακίρι, ὅπου ὁ ἁγιασμὸς μυρωμένος μὲ τοῦ βασιλικοῦ τοῦς μύσχους. Ἐκεῖ μέσα βουτούσε τὴ φωτιστήρα του καὶ στὸ κάθε βούτημά της φώτιζε τὰ εἰκονίσματα, τοὺς τοίχους τινάζοντας σταυρωτά, τὰ μέτωπα τῶν σπιτικῶν, καὶ τὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ κλῆμα, ψέλνοντας «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου».

Τὸ μπακίρι αὐτὸ τὸ κράτησαν μὲ τὴ σειρά τους στὰ χρόνια τῆς παπαδικῆς τοῦ πατέρα μου τὰ δέφοια μου ὅλα ἀπὸ τὸν πρῶτο ἴσια μὲ μένα. Μὰ ἐγὼ ἔτυχε νὰ τὸ κληρονομήσω γιὰ νὰ μοῦ θυμίζει χρόνια περασμένα, παλιὲς ἀναμνήσεις, παλιά ζωή.

Ἔνα μπρούντζινο καὶ γανωμένο μπακιράκι, κομψό, κι' ἀλαφρό, ποὺ εἶχε τὸ σκοπὸ του κι' αὐτὸ γιὰ μᾶς, γιὰ τὸ σπίτι μας. Στὴν κάθε πρωτομηνιά, ποὺ ὁ πατέρας μου τὴν πρόσμενε μὲ ἀγωνία, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν ἡμέρα αὐτὴ κρεμόταν τὰ γόρρασμα τοῦ τσουβαλιοῦ μὲ τὸ χάσκο ἀλεῦρι ἀπὸ τὸν ἀλευρόμυλο τοῦ Χατζηπαρασκευᾶ, μετὰ τὸν πρωινὸ ἁγιασμό, ποὺ παρευρίσκονταν στὴν ἐκκλησία γι' αὐτὸν λίγες γριές, γιόμιζε ὁ πατέρας μου τὸ μπακίρι. Μὲ ὥραϊο βασιλικὸ ἔδενε μιὰ φωτιστήρα καὶ ἐβγαζε ἀπὸ τὸ κουτὶ τὸν ἀσημοδεμένο σταυρὸ του—κειμήλιο, ὅπως ἔλεγε, ὅπως ὅλα τὰ παπαδικὰ εἶναι κειμήλια κι' ἄγια λείψανα—καὶ ξεκινούσαμε γιὰ τὸ φῶτισμα, παίρνοντας τὰ σπίτια μὲ τὴ σειρά. Πρῶτα· πρῶτα τῆς θειᾶς μου τῆς Ἄννας, ὅξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, γιὰτὶ ἡ θειά μου εἶταν ἐχούμενη καὶ μᾶς φιλοδοῶρουσε μὲ τὸ παραπάνω. Φωτίζοντας ὁ πατέρας μου πάνω κάτω τὸ σπίτι κι' ὅλους στὸ μέτωπο καθότανε λιγάκι νὰ πάρει ἕνα καφὲ μερακλίδικο. Ἡ θειά μου μοῦ ἔρριχνε καὶ μένα μέσα στὸν ἁγιασμό τὸ φιλοδώρημά μου: ἕνα ὀχταράκι καὶ καμμιά φορὰ ἕνα σουλταμαμούτι, ποὺ μέσα στὸν ἁγιασμό μεγάλωνε καὶ γινότανε διπλό, καὶ γὼ τῶβλεπα καὶ τὸ χαϊρόμουν καὶ λαχταροῦσα νὰ βουτήξω—δὲν τῶκαμνα ἀπὸ ντροπὴ—τὸ χέρι μου καὶ νὰ τὸ πάρω, γιὰ νὰ τὸ κρύψω στὴν τσέπη μου, δικό μου, καθαρὸ δικό μου φιλοδώρημα.

—Καλὸ μῆνα, Ἄννα, ἔλεγε ὁ πατέρας μου τῆς ἀδερφῆς του καὶ ξεκινούσαμε ὁπὸ σπίτι σὲ σπίτι. Κι' ἀνοίγοντας πόρτες, κι' ἀνεβαίνοντας σκαλιά, ἔβλεπε ὁ πατέρας μου μαζὶ καὶ ἐγὼ εὐτυχίες καὶ δυστυχίες. Ἄλλοι τ' ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ κι' ἄλλοι φτώχειες ἀβάσταγες.

—Νὰ μὲ σχωρέεις, παπάμ', σήμερα δὲν ἔχουμ'...

Ὁ πατέρας μου καταλάβαινε καὶ βουτώντας τὸ χέρι στὴν τσέπη τοῦ ἀντεριοῦ του, κάτι ἔβαζε στὴ χούφτα τῆς δύστηνης ἁμνίας Ξαθῆς, ποὺ ὕφαινε καὶ ἱστοροῦσε τὰ ὑφάδια τὰ σαντραστωτὰ καὶ τὰ κατριλωτὰ, μιὰ καὶ εἶχε τὰ χίλια βάσανα ἀπὸ τὰ πολλὰ παιδιά. Καὶ γὼ ἀποτραβιόμουν καὶ δὲν ἄπλωνα τὸ μπακίρι γιὰ τὸ φιλοδώρημα.

Στὸ κάθε ἄνοιγμα μιᾶς πόρτας ἀντικρύζαμε τοῦ κάθε σπιτιοῦ τὴ χαρὰ ἢ τὴ λύπη. Κι' ὁ πατέρας μου σὰν ξεμολογητὴς καὶ ψυχῶν γιατρός, ἤξαιρε τὰ μυστικά καὶ τὰ πάθη ἢ τὴς χαρές. Γι' αὐτὸ παρηγοροῦσε, καλοτύχιζε κι' ἔλεγε δυὸ λόγια καλὰ στὴν κάθε μιὰ νοικοκυρά. Στὴν ἄκρη τῆς συνοικίας μας, ὅπου τὰ σπῖτια εἶχαν φράχτες κι' ὅπου τελείωναν τὰ ὁριά της, μᾶς ἀντίκρυζαν σκυλιά, κι' ἄλλα μᾶς γαύγιζαν, ἄλλα μᾶς κουνούσαν τὴ νουρὰ, ἄλλα μᾶς ρίχνουνταν μὲ τὰ δόντια ἔξω, μὰ ἐμεῖς ἔπρεπε νὰ μποῦμε, νὰ φωτίσουμε, νὰ παρηγορήσουμε, ν' ἀκούσουμε ἀτέλειωτα βάσανα καὶ πίκρες. Διακόσια καὶ πλέον σπῖτια ἔπρεπε νὰ μποῦμε. Διακόσιες φορές νὰ ποῦμε τὸ «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου», διακόσιες φορές ν' ἀπλώσω τὸ μπακίρι μου, διακόσιες νὰ μπῇ μέσα ἡ φωτιστήρα γιὰ νὰ βγῇ σταλάζοντας τὸν μυρωμένο ἁγιασμό.

Ὁ πατέρας μου κουραζότανε, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑπομονὴ ἄνοιγε τὴς πόρτες, γιὰτὶ ἀπὸ τούτη τὴν ἡμέρα κρεμότανε ἓνα μεγάλο ζήτημα τοῦ σπιτιοῦ μας: τὸ ψωμί μας, τ' ἄλεῦρι μὲ τὸ τσουβάλι, ποὺ ὄλο τὸ μῆνα—60 ὀκάδες—μᾶς ἔφτανε γιὰ νὰ ζυμώνει ἡ μητέρα μου γιὰ δυὸ ὀκάδες τὴν ἡμέρα ἄσπρο χάσικο ψωμί, ποὺ ἐννιά στόματα μέσα στὸ σπίτι ἔτρωγαν.

Κατὰ τὸ μεσημέρι γυρίζαμε στὸ σπίτι σκονισμένοι, ἰδρωμένοι ἢ παγωμένοι, κατὰ τὸν καιρό. Ὁ πατέρας μου καλόθετε τὸ σταυρό του, ἔβαζε τὴ φωτιστήρα του στὸ εἰκόνημα, κι' ἄδειαζε τὴν τσέπη του, στὸ τραπέζι. Κι' ἄρχιζε βάζοντας τὰ γυαλιά του, νὰ μετρᾷ χωρίζοντας τὰ σουλταμαμούτια ἀπὸ τὰ κάρτα, ἀπὸ τὰ ὀχταράκια τὰ γροσάκια τάσημένα καὶ τοὺς φτωχοὺς παράδες, ἀκόμα καὶ τὰ μεταλλίγια καὶ λογάριαζε ἂν ἔβγαλε τὰ 60 γρόσια, ποὺ τοῦ χρειαζότανε γιὰ τὸ τσουβάλι τ' ἄλεῦρι.

Πολλὲς φορές ἔβγαιναν, μὰ πολλὲς φορές δὲν ἔφθαναν. Καὶ τότε ἄδειαζαν καὶ τοῦ μπακιριοῦ μου τὰ φιλοδωρήματα. Ἄν δὲν χρειαζό-

τανε, τὰ μετρούσαμε καὶ τὰ ρίχναμε στὸν κουμπάρὰ μας, ποὺ θᾶ-
νοιγε τὶς παραμονὲς τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πρωτοχρονιᾶς γιὰ νὰ φτιά-
σουμε τὰ ροῦχα μας ἢ νὰγοράσουμε τὰ κατίρια ἢ τὰ τσόχινα μποτί-
νια ἑφτά ἀδελφῶν μικρῶν μεγάλων.

Ἱστορικό θὰ μᾶς μείνει τοῦ σπιτιοῦ μας, ποὺ κάποια Φῶτα μετὰ
τὸ νυχτερινὸ ἀγιασμὸ βγήκαμε νὰ φωτίσουμε τὰ σπίτια. Φυσοῦσε βο-
ριᾶς φοβερός καὶ τρομερός. Χιονόνερο ἔπεφτε τσουχτερό. Κι' ὁ πα-
τέρας μου κουκουλωμένος μὲ σάλια στὸ κεφάλι καὶ τὴ γούνα του τυ-
λιγμένος, μὲ τὰ χέρια μέσα στὰ ζεστά του χειρόχτια, πήγαινε μὲ τὴ
φωτιστήρα του στὸ χέρι. Ὁ ἕνας μου ἀδερφός — ποὺ ἔγινε ράφτης,
σὺν ἔμαθε τὰ γράμματά του—πήγαινε μπροστὰ καὶ βροντοκοποῦσε
τὶς πόρτες μ' ἕνα μεγάλο ρόπαλο νὰ μᾶς ἀνοίξουν. Οἱ δρόμοι πα-
γωμένοι γλυστροῦσαν, σωστὸ γυαλί. Ποῦ ν' ἀνεβοῦμε ἀνηφοριές καὶ
πῶς νὰ κατεβοῦμε στὰ σκοτεινὰ κατηφοριές; Καὶ ὅμως ἂν δὲν πήγαι-
νε ὁ παπᾶς νὰ φωτίσει νύχτα τὰ σπίτια, εἴταν ἡ μεγαλύτερη περιφρό-
νηση καὶ προσβολή.

Σ' ἕνα τέτοιο ἀνεβοκατέβασμα γλύστηρε ὁ πατέρας μου κι' ἔ-
πεσε καὶ χτύπησε τόσο δυνατὰ, ποὺ μὲ κλάματα τὸν πήγαμε στὸ
σπίτι, διακόφτοντας τὸ φῶτισμα. Ἐνὰ μῆνα ἔμεινε κρεβατωμένος.
Ὅχι μόνο πόνεσε, ὄχι μόνο ἔχασε τὰ τυχερά του καὶ μεῖς τὰ φιλο-
δωρήματά μας, μὰ τὸν μῆνα τοῦτο δὲ μπορέσαμε ν' ἀγοράσουμε τὸ
τσουβάλι τάλεϋρι! Τὸ μπακίρι μου τὸ κρέμασα ἀπὸ τὸ χερούλι του
ψηλὰ καὶ ἀπαρηγόρητος καθισμένος πλάγι στὸν πονεμένο πατέρα μου,
τοῦ διάβαζα τὶς προσευχὲς του: «Ἀπὸ ρυπαρῶν χειλέων, ἀπὸ βδε-
λυρᾶς καρδίας».

Μεγαλώσαμε ὅλοι. Οἱ μεγάλοι ξενητεύτηκαν. Ἦρτε καὶ ἡ ὥρα,
καὶ τῶν μικρῶν. Κι' ὁ πατέρας μου τότε φωτίζοντας, ἔδινε στὸ χέρι
τὸ ἱστορικό μᾶς μπακίρι κανενοῦ γειτονόπουλου, ποὺ μάζευε τώρα τὰ
μπασίσια καὶ τὰ πήγαινε τῆς μητέρας του τρελλό ἀπὸ χαρά.

Πέρασαν χρόνια πολλά, καταλύθηκαν φαμίλιες, χώρες χάλασαν,
σπίτια ρήμαξαν, οἱ νέοι ἔγιναν γέροι, καὶ ὅμως τὸ μπακίρι σωστό, ἀ-
κατάλυτο, ἄγγιχτο θαρρεῖς ἀπὸ τοῦ χρόνου τὰ περάσματα, ὑπάρχει,
βρίσκεται κληρονομικὰ δικιά μου. Τῷ φερε ὁ καιρὸς νὰ γίνει χτήμα δι-
κό μου.

Ἡ μητέρα μου ἀπὸ τὸ στρῶμα τῆς γερασμένης κ' ἐκατόχρονης μοῦ
εἶπε:—Σκύψ' κεῖ κάτ' πὲ τὸ τραπεζόπλο. Ἐν κεῖ πὲ κάτ' τὸ μπακίρι,
ποὺ φώτζετε. Πάρτο νὰ τῷχς γιὰ θύμησ' τῇ πατέρα σ'. Σὺ φώτζες μαζὶ
τ' πολλὰ χρόνια, πάρτο νὰ τῷχς, μὰ νὰ μὴ βάλς φαγὶ μέσα. Γὼ τόσα
χρόνια τὸ κράτσα σὺν ἀντίκα, κειμιά, ἔνε δυσεύρεστο... Πὲ τὴν εὐκήμ'.

Καὶ γὰρ τὸ πῆρα, σὰ δισκοπότηρο ἁγιασμένο, στὰ χέρια μου. Τὸ σήκωσα ψηλὰ μὲ δάκρυα στὰ μάτια. Τὸ σήκωσα σὰν ὕδρια ποὺ εἶχε τὴ σκόνη τόσων χρόνων περασμένων, ποὺ χάθηκαν καὶ πᾶν, σὰν τᾶγια τῶν ἁγίων. Ὁ νοῦς μου, ἡ θύμησή μου, γύρισε στὰ περασμένα. Καὶ χίλιες ἀνάμνησες ἀνέβηκαν στὸ μυαλό μου. Τί πρῶτα νὰ πρωτοθυμηθῶ ; Πλημύρισε ἡ παιδική μου ζωὴ, κατεβατὸ κατεβατὸ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ μας βγήκε μέσ' ἀπὸ τὰ περασμένα. Ἐκλαψα. — Τί εἴμαστε !, εἶπα....

Ἄτριφτο μὲ τὰ σημάδια τοῦ καιροῦ ἀπάνω του, ποὺ ζωντανεύουν χρόνια περασμένων γενεῶν, τῶς στὴν προθήκη τῆς βιβλιοθήκης μου νὰ μοῦ μιλᾷ, νὰ μοῦ θυμίζει τὰ περασμένα, ποὺ πᾶν καὶ χάθηκαν ἀγύριστα. Νὰ μοῦ θυμίζει τὰ Φῶτα τῆς Θράκης : « Σήμερα τὰ Φῶτα κι' ὁ φωτισμός. » Τὰ παγωμένα Φῶτα, τὰ χιονισμένα, τὰ κρυσταλλωμένα, ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τοὺς πάγους, ποὺ ὁ πατέρας μου εἶταν ὑποχρεωμένος νὰ περπατήσει, γιὰ νὰ φωτίσει, καὶ νὰ ἁγιάσει τὰ σπίτια, πλουσιόσπιτα, καὶ φτωχόσπιτα, γιὰ νὰ κερδίσει τὸ τσουβάλι τοῦ ἀλευριοῦ τοῦ μῆνα, ποὺ θέλαμε ἐννιά στόματα νὰ φᾶνε ψωμὶ ζυμωμένο ἀπὸ τὴ μάννα μας τὴν παπαδιά καὶ πλασμένο καὶ φουρνισμένο ἀπὸ τὸν φουρνάρη μας τὸν κύρ Βασίλ*, τὸ φουρουντζή. Ἐδῶ στὴ βιβλιοθήκη μου θὰ στέκει ὡς ὅπου καὶ γὰρ τὸ παραδώσω σὲ κάποιον ποὺ θὰ συγκινιέται, ὅπως ἐγὼ ἀπὸ τίς ἀνάμνησεις. Ὡς τότε συντροφιά μὲ κάτι μικροπράγματα ἱερὰ ἀδελφωμένο θὰ μοῦ μιλᾷ μέσα στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη μου τὰ περασμένα.

ΠΑΡ' ΟΛΙΓΟ ΠΡΑΜΑΤΕΥΤΗΣ

Συνήθεια είχανε στὸν τόπο μας τὸν καιρὸ κεῖνο ἑμᾶς τὰ παιδιά, μόλις τελειώναμε τὰ μαθήματα, τὸν Ἰούλιο, νὰ μᾶς βάζουν ὅλο τὸ καλοκαίρι σὲ δουλειά. Τὰ μαγαζιά ὅλα κάτω στὴν ἀγορὰ ἔπαιρναν ἀπόνα δυὸ παιδιά. Κἔτσι γινόμασταν ἄλλοι πρᾶματευτάδες, ἄλλοι μπακαλόπαιδα, ἄλλοι λογιῶν λογιῶν τεχνίτες. Ἐμένα παπαδοπαῖδι, ποὺ μὲ τὰ γράμματα τῆς ἐκκλησιᾶς μερόνυχτα καταγινόμουν, μέβαλαν γιὰ πρώτη φορὰ κοντὰ στὸν ξάδερφο τῆς μητέρας μου — τὸ μεγάλο πρᾶματευτὴ στὴν ἀγορὰ κάτω, — γιὰ τὸ ζήτησα ἐγώ.

—Θέλω νὰ γίνω πρᾶματευτὴς. Θὰ πάω, εἶπα, στὸ θεῖό μου, καὶ τᾶλλο πουνρό, ποὺ ἔγιναν οἱ ἐξετάσεις καὶ πῆρα καὶ μέσα στὸ τούλινο τουρμπαδάκι τὰ κουφέτα μου, — ἔτσι τὰ μικρὰ μᾶς μοίραζαν κουφέτα στὸ τέλος τῶν μαθημάτων μὲ τὶς ἐξετάσεις — παρακαλώντας τὸν πατέρα μου, τὸν ἔπεισα νὰ μὴδηγήσει χειροπιαστὰ ἀπὸ τὸ μαχαλά μας στὸ τσαρσί. Κατεβαίνοντας τοὺς Ἀγισσανταμάρτυροι μπήκαμε μέσ' ἀπὸ τὰ Τούρκικα, περάσαμε μπροστὰ ἀπὸ τὸ τζαμί, μέσ' ἀπὸ τὰ χασάπικα, μέσ' ἀπὸ τὴν ἀγορὰ. Εἶδα ἀπὸ μακριὰ τοῦ χαλβατζῆ Ὀσμάνη τοὺς χαλβάδες — σὰν πυραμίδες — μπήκαμε μέσα ἀπὸ τὸν ἀραστὰ — τὴ θολωτὴ ἀγορὰ μας — βγήκαμε μέσα στὸν ἑβραιομαχαλά μὲ τὰ μέτρητα μαγαζιά. Ἐκεῖ εἶδα κιᾶλλα παιδιά τοῦ σχολειοῦ μας νὰ στέκουν στὶς ὁδῶπορτες τῶν μαγαζιῶν. Προχωρήσαμε τὸ μεγάλο δρόμο καὶ προχωρώντας ὀλίγο ἀκόμα, φτάσαμε στὴ δεξιὰ πλευρά, στὸ μεγάλο πρᾶματευτάδικο τοῦ Θανασάκ' τοῦ Ντελήγκια-οῦρη, — τοῦ θειοῦ μου.

Τὸ μεγάλο τοῦτο πρᾶματευτάδικο εἶταν ἀπὸ τὰ καλύτερα κέκασμε δουλιές μὲ τὶς χανούμισσες καὶ τὰ χαρέμια. Χιλιάδες χιλιάδων πῆχες τὸ χρόνο πουλοῦσε σίτια, μεταξωτά, καὶ λογιῶν ὑφάσματα στὸ γυναικόκοσμο τῶν χαρεμιῶν, ὅπου κουβαλοῦσαν τὰ τόπια στὸν ὦμο καλοὶ κιῶρατοι νέοι — οἱ καλφάδες συνοδευμένοι ἀπὸ τσιρᾶκια μὲ δόκκληρα βουνὰ τόπια στοὺς ὤμους.

Τὸ μαγαζὶ μεγάλο γύρω γύρω μὲ παράθυρα ἀπὸ μεγάλα γυαλιά, μὲ προθήκες, μὲ κρεμασμένα ὑφάσματα ἀπὸ ψηλὰ ὡς κάτω, μὲ βγαλμένα τόπια στὴν ὁδῶθυρα καὶ στιβαγμένα σὰ στήλη ἀπὸ μαρμαροσπόνδυλους, ὅπως ὁ πεσμένος «τοῦ Ὀλυμπίου Διός».

Έκει μέσα με πήγε ό πατέρας μου. Μπήκαμε με τό θάρρος τό συγγενικό και τραβήξαμε ίσια στό γραφείο, όπου καθότανε ό Θανάσος ό ξάδερφος της μητέρας μου—ό νοικοκύρης τοῦπραματευτάδικου.

Ό πατέρας μου βουτηγμένος μέσα στάντεριά του και στό ράσο του, ξανθός κιώραϊος, με τό μπαστούνι τό δεσποτικό στό χέρι, και γώ ένας τοσοδούλης, ξανθός και σγουρομάλλης, με τά μποτινάκια τά γαλάζια και τό κοντό πανταλόνι ως τό γόνατο και τά γαλάζια μάτια σά σπίθες.

—Καλώς τόν παπά, είπε ό Θανασάκης ό Ντεληγκιαούρης. Δι'εύχων σας, έτσι έλεγαν τότε καλημερίζοντας τούς παπάδες, πρόσθεσε. —Καλοί καιροί!

—Με την εύχή τη Θεοῦ, καλημέρα. Θανασάκ', απάντησε ό πατέρας μου, μπαίνοντας στό γραφείο. Σοῦ τόν έφερα νά τόν πάρς δικό σ' γιά τό καλοκαίρ', νά τόν κάνςπραματευτή έμπορο. Νά σέ μοιάσ'.

—Καλώς τονε, καλώς τονε' είπε και με χάιδεψε στόν ώμο. Μεύχαρίστησ' θά τόν κρατήσω νά γίν' έναςπραματευτής καλός.

Και μονομιῶς με παράδωκαν στό τμήμα, πού πουλούσαν τά στίτια σένα παιδί καλό της γειτονίας μας, πού φορτωμένος πήγαινε στά σπίτια νά πουλήσει ύφασματα—γιατ' οί γυναίκες δέ γύριζαν σάν τώρα μέσα στοῦς δρόμους και τίς αγορές—'Η γλώσσα του ψαλίδι, και τό μάτι του φωτιά. Σά μιλούσε άφριζε τό στόμα του, και τό μάτι του ακούραστο πηγαινοέρχοντανε μη κάνει φτερά από μπροστά του κανένα από τά τόπια πού κοβαλοῦσε στά ξένα σπίτια μέσα.

Οί χανούμισσες δύσκολα έβγαιναν έξω νά πᾶν στά μαγαζιά. Μέσα στά χαρέμια τούς καλοπερνώντας τη ζωή, εκεί προσκαλοῦσαν τούς έμπορους νά στείλουν τά πανικά τους φορτωμένα σέ δορφα παιδιά, πού ήξαισαν νά κάνουν τόν έμπορο και με τά λόγια τους «πιάναν πουλιά».

Οί γυναίκες τών χαρεμιών, ώραϊες κιᾶσκημες, μεγάλες και μικρές, πάντα κλεισμένες μέσα στά σπίτια και πίσω από τά καφάσια, με τη φαντασία, γιομάτες πυρετό γιά τό άγνωστο, σχηματίζαν κόσμοις ιδανικούς και πλάνους, όπου πετοῦσεν ή ψυχή τους κι' όνειρευονταν πάντα νέους γαλατερούς και μάγους, πού θά μπορούσαν νά ήσυχάσουν τόν πυρετό αυτό, πού τίς βασάνιζε, τόν πυρετό, τόν πόθο τοῦ άγνωστου.

Ό Θανασάκης ό Ντεληγκιούρης είχε τά ωραιότερα παλλικάρια γιά καλφάδες. Τέτοιος είταν κιό γείτονάς μας ό Νικολάκ'ς, πού με τόν πήχη στό χέρι τό δεξί, και τη στοίβα από τόπια μεταξωτά στόν ώμο, πήγαινε και έμπαινε στά ᾄδυτα τών χαρεμιών, νά μοσκοπουλήσει τά μεταξωτά, τοῦπραματευτάδικου.

Κοντά του λοιπὸν προσκολλημένος θὰ περνοῦσα τὸ καλοκαίρι—ἔτσι γλιτώνει ἢ μητέρα μου ἓνα ἀπὸ τὰ βάσανα τοῦ σπιτιοῦ—μαθαίνοντας τὴν πραγματευτική, μπαίνοντας στὰ χαρέμια, βαστώντας τὸν πῆχη, κουβαλώντας στὸν ὦμο ἓνα δυὸ τόπια καὶ συνοδεύοντας τὸ Νικολάκη, ὅσες φορές τὴν ἡμέρα θάμπαινε στὰ μεγάλα τούρκικα σπῖτια, ὠραῖος, κομψός, σαγηνευτὴς καὶ φοβερός πουλητὴς τῶν πανινῶν.

Ἔπειτα ἤμουν συνηθισμένος, ἐγὼ ἀπὸ τὸ πραγματευτικί, γιατί πάντα τὰ καλοκαίρια ἀπὸ ἕξι χρόνων ἀγόραζα καὶ πουλοῦσα μέσα σ'ἓνα κασονάκι κρεμασμένο ἀπὸ τὸ λαιμό μου, διάφορα ψιλικά, μακαράδες, κουβαρίστρες, ἱμπρισίμια, βελόνια, καρφίτσες, τσιγάρα, τσιγαράχαρτο καὶ τόσα ἄλλα πράγματα, γυρνώντας ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι τῆς γειτονιάς μας. Ὑστερα ἀπὸ τούτη τὴν πραγματευτική, μοῦ μπήκε μεράκι καὶ γύρεψα ἀπὸ τὸν πατέρα μου νὰ μὲ πᾶει στὴν ἀγορὰ κάτω, νὰ μὲ βάλει σὲ μαγαζὶ μεγάλο, γιὰ νὰ κουβαλήσω τὴν πραγματεία στὸν ὦμο, μὲ τὸν πῆχη ἀπὸ τὸν ἄλλο ὦμο νὰ κρατᾷ τὴν ἰσορροπία τῆς στοίβας τῶν πασμάδων ἢ τῶν κουτιῶν.

Μεῦχαριστοῦσαν ὅλα σαυτὴ τὴ δουλειά. Ἔνα ἀπ' ὅλα ποὺ μοῦδινε τὴν ἡδονή—τὴν πιὸ μεγάλη—εἴταν ἡ μυρωδιά τῶν ὑφασμάτων, ὅπως ἐρχότανε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, μιὰ μυρωδιά τοῦ παρθενικοῦ, τοῦ ἀνέγγιχτου. Ἡ εὐτυχία τῆς μέρας κείνης, ποὺ πρωτομπήκα στὸ πραγματευτάδικο εἴταν μεγάλη, γιατί μὲ πήραν σ'ἓνα τέτοιο ταξίδι μέσα στὸ χαρέμι τοῦ πασᾶ, ποὺ κατὰ τύχην γύρεψε νὰ σταλοῦν ὅλα τὰ νέα πανικά τῆς ἐποχῆς. Δὲν τὸ ξεχνῶ τὸ πῶς καὶ γὼ συνώδεψα τὴν πομπὴ φορτωμένος.

Ὁ Νικολάκης σὰν ἐτοίμασε δὴ τὰ ἀμέτρητα τόπια τῶν πανικῶν μὲ τὰ χίλια χρώματα καὶ τὰ μύρια σχέδια, τοίμασε καὶ τὴν πρώτη μεγάλη στοίβα ποὺ θὰ φορτωνότανε ὁ ἴδιος στὸν ὦμο. Τοίμασε καὶ τὴ δεύτερη—γιὰ τὸν βοηθό του, τοίμασε καὶ μιὰ μικρὴ γιὰ μένα, μὲ τρεῖς τέσσερα τόπια.

—Πάρ' καὶ σύ, μοῦ εἶπε, τὸ βήχ' σου, καὶ μοῦδωκε στὸ χέρι, ἓνα ξυλένιο πῆχη μὲ τὰ ρούπια σχηματισμένα στίς δυὸ ἐπιφάνειές του, καὶ μοῦ φόρτωσε καὶ τὰ τόπια, στὸν ὦμο. Ἐγὼ σήκωσα καὶ ἔστριψα τὸ ἀριστερό μου χέρι κέπιασα τὰ τόπια ἀπὸ τὴν μπροστινὴ μεριά.

—Βάλ' τὸ βήχ' σου τώρα κάτ' πὲ τὴν ἄλλ' μεριά, μοῦ εἶπε, καὶ κούβσε τον στὸ δεξιό σ' τὸν ὦμο.

Μὲ μιὰ ἰσορρόπησα τὸ φόρτωμα καὶ μὲ σβελτάδα ἔκανα ὅλη αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἔτοιμος νὰ ξεκινήσω. Ἐπλεα σὲ μιὰ εὐτυχία: Ἦμουν πραγματευτής, βαστοῦσα πῆχη στὸ χέρι καὶ ἤμουν φορτωμένος, ἀπὸ πανικά !! Μιὰ λαχτάρα εἶχα τώρα πῶς θὰ μετροῦσα τὸ ὕψος μὲ τὸν πῆχη. Κεῖνη ἢ σβελτάδα τῶν καλφάδων νὰ ξεποτυλίσουν τὸ πα-

νὶ καὶ μὲ τὸν πήχη νὰ τὸ μετροῦν γρήγορα, εἶχε γίνει τὸ μεράκι μου, τὸ νειρό μου. — Κάποτε, ἔλεγα μέσα μου, θὰ μετρήσω καὶ γὼ ἔτσι τὸ τόπι τοῦ πανιοῦ!

Κεῖνο τὸ κόψιμο τῆς ἀρχῆς μὲ τὸ ψαλίδι, κῦστερα τὸ τράβηγμα μὲ τὸ χέρι καὶ τὸ χράτς τοῦ πανιοῦ ποῦκαμνε στὸ σχίσιμό του, ἤθελα τέλος πάντων νὰ τάξιωθῶ καὶ γὼ.

Καμαρωτοὶ λοιπὸν ξεκινήσαμε. Χίλια φλωριά ἂν μοῦ χάριζαν δὲν εἶταν τίποτε μπροστὰ στὴν εὐτυχία μου αὐτή, μὲ τὸν πήχη νὰ κρατῶ στὸν ὦμο, τὰ πανικά "Ἐτοι φτάσαμε στὸ μεγάλο σπῖτι μὲ τὶς μεγαλόπορτες. "Ἐνας ἀράπης — μαῦρος, μᾶς ἄνοιξε τὴ θύρα, καὶ μπήκαμε σιωπηλοί. Προχωρήσαμε σὲ μιὰ πλακόστρωτη αὐλὴ, μπήκαμε μιὰν ἄλλη θύρα κιάντικρύσαμε ἕνα μεγάλο κῆπο, ὅπου φωνὲς ἀργυρὲς καὶ γέλια καὶ χάχανα γυναικῆσια ἀμέριμνα γέμιζαν τὸν ἀέρα.

— Ἀπὸ δῶ (μπουρδάν), εἶπε ὁ μαῦρος.

Καὶ μεῖς ἀκλουθοῦσαμε, τρεῖς στὴ γραμμὴ. Προχωρήσαμε μέσα στὸν κῆπο καὶ φτάσαμε σ' ἕνα ὠραῖο χαγιάτι, ἀνάμεσα ἀπὸ χίλιων λογιῶν λουλούδια καὶ δέντρα, ὅπου πολλὲς γυναῖκες καὶ δοῦλες γελοῦσαν, κακάνιζαν, κουβέντιαζαν, ἄλλες ἀπλωμένες, ἄλλες καθισμένες σὲ ντιβάνια. "Ὁμορφα χρυσὰ κλουβιά, κρέμονταν ἀπὸ ψηλὰ καὶ καναρίνια κίτρινα σὰ φλουρί, τραγουδοῦσαν λυγερά. "Ἐνας πίδακας ἀνάμεσα στὸν κῆπο πετοῦσε ψηλὰ τὸ νερὸ του καὶ σχημάτιζε καὶ μιὰ πηγούλα, ποὺ ἔτρεχε στὰ λουλούδια. Ποτὲ μου ὥς τότε δὲν εἶχα δεῖ τόσο ὠραῖο μέρος. Στὸ λεφτὸ ἀπὸ τὶς μεγάλες πόρτες πρόβαλαν γυναῖκες, ξεσκέπαστες, γυναῖκες σὰν ἀγγέλοι ὠραῖες, παιδιὰ μικρὰ καὶ δοῦλες μαῦρες. Μᾶς περικύκλωσαν μόλις κατεβάσαμε τὰ τόπια, ποὺ μὲ τὰ πολλὰ καὶ ὠραῖα τοὺς χρώματα σαγήνεψαν τὶς γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ.

Μιὰ νέα γυναίκα, πολὺ ὁμορφα ντυμένη, πρωτοπλησίασε τὰ πανιά καὶ ἔρριξε πάνω μας τὰ ὠραῖα τῆς μάτια. Μᾶς ἔβλεπε κατάματα κι' ἀρπαχτικά. Καὶ πρὶν ὁ Νικολάκης — ποὺ εἶταν μαθημένος σαυτὲς τὶς ἐκστρατεῖες — λύσει τὰ τόπια κι' ἀρχίσει νὰ τὰ ξεποτυλίγει, ἄρχισε καὶ τοὺς ἐπαινοὺς τῶν ὕφασμάτων του. Σὰν πηγὴ γάρ-γαρη ἤξαιρε νὰ τοὺς τὰ ἱστορεῖ ἀκούραστος. Φτάνοντας κοντὰ μου ἡ ὠραία χανούμισσα μοῦ χάιδεψε τὰ σγουρὰ μαλλιά. Σὰν στάρια χρυσὰ σγουραίνουν τοῦφες· τοῦφες στὸ κεφάλι του, ψιθύρισε καὶ πρόσθεσε: Ντιλμπέρ, τσοτζούκ! (χαριτωμένο παιδί). Καὶ μὲ περέχυσε μὲ τὴν καφετῆ ματιά της. Κρύος ἴδρωτας μοῦ χύθηκε. Ζάρωσα καὶ φοβισμένος κοίταξα νὰ χωθῶ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ καλφάδες, ποὺ τοὺς συνώδεψα καὶ γὼ μωρὸ παιδί. "Ὁ ἔπαινος τῆς χανούμισσας ἀπὸ στόμα σὲ στόμα λογιήθηκε, κιόλες οἱ χανούμισσες κι' οἱ μαῦρες πέρασαν ἀπὸ

κοντά μου νά με δοῦν ξαναλέγοντας τὸ λόγο:—Ντιλμπέρ τσοτζούκ! καλόπαιδο!

Τί ἔγινε δὲ μπόρεσα νά νιώσω, γιατί ντροπιασμένος μὲ τὰ μάτια χαμηλωμένα ἔβλεπα τὴ γῆς καὶ τὸ πλακόστρωτο κιᾶκουα τὶς φωνές καὶ τὰ γέλοια τώσων ὁμορφῶν γυναικῶν νάνακατεύωνται μὲ τὸ τραγοῦδι τῶν πουλιῶν, πού τὸ καθένα ἀγωνιζότανε, μέσα στοῦ περιβάλλοντος νά τραγουδήσει γλυκύτερα, κιᾶκουα τὸ Νικολάκη σὰ λυσσασμένος νά παῖναι τὰ πανικά καὶ νά τὰ ὑψώνει στὸν τέταρτο οὐρανό. Τί εὐγλωτία! Πῶς γύρισα στοῦ πραγματευτάδικο δὲ θυμᾶμαι, θυμᾶμαι μόνο, πῶς οὔτε τὸ γλυκὸ πού μοῦ πρόσφεραν μπόρεσα νά φάω, γιατί μῆπιεσε—παιδί πρᾶμα— ἕνας κεφαλόπονος δυνατός, πού ποτέ μου δὲν τὸν γνώρισα. Ὡς πού νά βραδυάσει ἡμουν ἄρρωστος πιά. Ἐτρεμα σύγκορμος καὶ βογοῦσα.

Ἐτσι σακατεμένο μ' ἔρριξαν στοῦ κρεβάτι. Ἡ γειτόνισσά μας, ἡ γιάτρισσα, πάνω στοῦ κεφάλι μου σκυμμένη, κυττοῦσε νά μαντέψει τὴν ἄρρώστειά μου.

—Ἐναι ματιασμένο, εἶπε στοῦ ὑστερνά, ματιασμένο! Φέρτε τοῦτο φέρτε κεῖνο, ζητοῦσε ἀπάνωτά, νά κάνει τὰ γητέματά της, καὶ τὰ ξόρκια της. Καὶ μὲ διάβασε παίρνοντας λάδι τῆς κανδήλας, καὶ μὲ ξόρκισε, ρίχνοντας γαρύφαλα στὴ φωτιά καὶ μίλησε μὲ τὰ τελώνια καὶ τὶς νεράϊδες καὶ φοβέρισε τὰ κακὰ πνεύματα καὶ μὲ πότισε λάδι τῆς καντήλας. — Ὡς τὸ κακό, εἶπε στοῦ τέλος, καὶ μὲ σκέπασε νά κοιμηθῶ.

Ποιά μέρα εἶταν δταν ξύπνησα; Μοῦ εἶπαν πῶς κοιμόμουν ἕνα τρίμερο, Σὰ μὲ διάβασε κιὸ πατέρας μου τὶς εὐχές ἀπὸ τὸ εὐχολόγι του, φορώντας τὸ πετραχειῖλι του, ἔφαγα κιᾶγινά καλά. Ἐγίνα καλά, μὰ ἡ μητέρα μου δὲ μὲ ξανάστειλε στοῦ πραγματευτάδικο πιά.

—Ἄφτο τὸ παιδί, εἶπε στοῦ πατέρα μου, ἄφτο στοῦ σπῖτ', δὲ χρειάζεται ἀπὸ τώρα στὴ δουλειά. Δὲ γλέπ'ς πού τὸ μάτιαξαν;

Καὶ πιά δὲν ξαναπῆγα στοῦ πραγματευτάδικο. Στὸ σπῖτι ἔψελνα τὰ ἐκκλησιαστικά, ἔγραφα, ζωγράφιζα, ἔπαιζα. Τῶναιρό μου νά γίνω πραγματευτής ἔσβυσε.

Τί ἤθελε νά μὲ χαϊδέψει, ἡ ὁμορφὴ κείνη γυναίκα; Ἀληθινὰ θὰ μὲ μάτιαξε, μῆφαγε τὸ ἀχόρτάγὸ της μάτι. Ἐξ αἰτίας της δὲν ἔγινε πραγματευτής κἔμπορος ὥσως καὶ πλούσιος.

ΤΟ ΠΑΝΤΑΛΟΝΙ ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΗΣ

“Όλη τή σαρακοστή ή μητέρα μου ύφαινε. Μὲ τὴν ἀνοιξη μαζί, ποὺ γλάστρες λογιῆς-λογιῆς τριγύριζαν τὸν ἀργαλειό της, καὶ βασιλικοὶ καὶ ζουμπούλια πλημμυροῦσαν ἀπὸ μὸσχους τὸ χαγιάτι τοῦ σπιτιοῦ, ἔβαλε τὸ πανὶ στὸ δρόμο. Μασούριασε, καλάμιασε, διάστηκε στὴ διάστρα, ἔστησε τὸ λάκκο της, πέρασε κλωστή κλωστή τὸ στημόνι στὰ χτένια καὶ πεταχτὴ—ὕστερα ἀπ’ ὅλες τὶς δουλειές της—κάθησε στὸ λάκκο, πήρε στὸ δεξὶ τὴ σαγίτα, καὶ μὲ τ’ ἀριστερὸ ἔσυρε τὸ χτένι. Δὲν καταλάβαινες πότε τὸ ρούπι γινότανε πήχη καὶ ἡ πήχη τόπι. Τί δούλεψη, τί φάσιμο! Ὑπό τὰ νιάτα της, ἡ μητέρα μου, ὕφαινε στοῦ πατέρα της τὸ σπῆτι τοῦ κόσμου τὰ πανιά. Τσεχίζια καὶ στρωσίδια καὶ προικιά!

Ἔτσι τὸ μισοσαράκοστο τελείωσε τὸ πανί, ποὺ θὰ μᾶς ἔρραβε τὰ ροῦχα τῆς Πασχαλιάς: ἓνα ἀλάφρο ντόκι, μὲ μαύρη καὶ ἄσπρη κλωστή—σὰν τοῦ Ρετσίνα τὰ πανιά—πυκνοφαμένο καὶ δυνατό. Τώρα, κάποια μέρα θὰ ἔκοβε τὰ πανταλόνια καὶ τὰ ζακετάκια. Καὶ σιγὰ-σιγὰ θ’ ἄρχιζε τὸ ράψιμό τους τὸ ὑπόλοιπο τῆς σαρακοστῆς.

Ἐμεῖς τὰ παιδιὰ παρακολουθοῦσαμε μὲ καρδιοχτύπι καὶ λαχτάρα ὅλη αὐτὴ τὴ φοβερὴ δουλειὰ τῆς μητέρας μας.

Πότε νὰ ὑφάνει τόσο πανί, πότε νὰ τὸ στείλει στὸ ντολάπ’ μὲ τὸ ντολαπτοῦ, πότε νὰ τὸ κόψει καὶ πότε νὰ τὸ ράψει.

Στὸ κόψιμο ὅσες φορὲς ἀδειαζε, βοηθοῦσε τὴ μητέρα μου ὁ θεῖος μου ὁ πρᾶματευτῆς, ποὺ εἶχε πρᾶματευτάδικο στὴν ἀγορά. Μᾶς ἔπαιρνε μέτρο, ἔκοβε τὸ σακάκι μας καὶ τὸ πανταλόνι μας—στοὺς μικροὺς κοντό, στοὺς μεγάλους μακρὺ—καὶ ἡ μητέρα μου ὕστερα ἄρχιζε τὸ ράψιμο.

Ἐβαζε τὰ γυαλιά της καὶ σὰν καθότανε, χίλιες φορὲς σηκωνότανε γιὰ νὰ δῇ καὶ τὸ φαγί, τὴν μουσαφίρισσα ποὺ ἦρθε, τὴ φτωχὴ τὴν Ξαθῶ ποὺ γύρευε ἓνα κομάτι ψωμί, τοῦ μπακάλι τὸ παιδί, ποὺ ἔφερε τὸ πετρέλαιο, τὴ γειτόνισσα τὴν Ἑλέγκω, τὸν παπὰ της, ποὺ γύριζε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἐμᾶς ἑφτά στόματα ποὺ γυρίζαμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ τόσοις ἄλλους. Καὶ ὅμως ἔρραβε κι’ ἔρραβε ὡς τὰ μεσάνυχτα. Ἀπὸ δῶ ψαλίδιζε, ἀπὸ κεῖ τρύπωνε, παρέκει ριμπάτευε, ὡς ποὺ κατάφερνε νὰ φτάσει στὶς κουμπότρυπες.

Ἡ χαρὰ μας εἶταν ἀπερίγραπτη καὶ γλυκύτατη, χαρὰ ποὺ τώρα δὲ μπορῶ μὲ τίποτε νὰ τὴ δοκιμάσω.

Ἦφτανε ἡ μεγάλη Ἑβδομάδα, καὶ νά, τὰ ρουχαλάκια μας ὅλα μὲ τὸ χέρι ραμένα, κρεμότανε ἀπὸ τὸ κρεμαστάρι τους, ἔτοιμα γιὰ τὴ μεγάλη μέρα, ἀνήμερα Πασχαλιά, νά τὰ φορέσουμε στὴ μετάληψη.

Ὁ πατέρας μου πάλι εἶταν ἔτοιμος νά μᾶς ξεμολογήσει, νά μᾶς σχωρέσει, νά μᾶς διαβάσει τὴν εὐχὴ του καὶ νά μᾶς μεταλάβει καλοντυμένους, καλολουσμένους, καὶ χτενισμένους, καὶ νά μᾶς φιλοδωρήσει μὲ τὸ «σουλταμαμούτη» τῆς πασχαλιάς, ποὺ θὰ μᾶς ἔδινε τὴν εὐτυχία νά ἀπολαύσουμε τὰ θεάματα τέτοιων ἡμερῶν — τζαμπάζηδες νά περπατοῦν στὸ σχοινί, κούνιες ποὺ κουνοῦσαν, μαλεμπιτζήδες ποὺ πρόσφεραν μαλεμπὶ μὲ γκιούλ - σουγιού θέατρα καὶ τὸ «γενή ντουνιά» ὅπου μὲ τὸ φακὸ ἔβλεπε τὴν Ἱερουσαλὴμ, τὸ Βίσμαρκ, τὴ Ρώμη, τὸ Ναπολέοντα καὶ τόσο ἄλλα τοῦ κόσμου θεάματα. Τὶ παιδικὴ οὐράνια χαρὰ καὶ εὐτυχία!

Τὸ Μεγασάββατο κατεβήκαμε μὲ τὸν πατέρα μου, οἱ τρεῖς πιὸ μικροί, ν' ἀγοράσουμε μποτίνια, τὰ τσόχια μποτίνια μὲ γαλάζια, κόκκινη, ἄσπρη τσόχα, ποὺ φανταχτερά κρέμονταν ἀπὸ τοὺς γάντζους ἑκατοστὲς στὰ μαγαζιά, κατὰ τὴ θολωτὴ ἀγορὰ — τὸ μπεζεστένι — καὶ λαχταριστὰ μᾶς τραβοῦσαν.

— Νὰ τέτοια θέλω, ἀφεντίτς, εἶπα.

— Ἐγὼ θέλω τετοιανὰ, εἶπε ὁ μικρότερός μου ἀδερφός.

— Ἐγὼ θέλω γαλάζια, εἶπε ὁ μεγαλύτερός μου.

Ἐκεῖ στοῦ Καβάφ' τοῦ Νικολάκ' ἀγοράσαμε τὰ μποτίνια, σὲ τρία διάφορα χρώματα.

Κουρασμένοι ἀπ' τὰ ψαλίσματα τῆς μεγάλης Ἑβδομάδας, μετὰ τὸ ψώνισμα τῶν μποτινιῶν μας, πέσαμε νωρὶς νά κοιμηθοῦμε γιὰ τὴν Ἀνάσταση. Ἡ ἀκούραστη μητέρα μας ἀπὶθωσε στοῦ καθενὸς τὸ προσκέφαλο τὰ ἀσπρόρρουχά του, καὶ τὰ καινούργια ροῦχα, μὲ τὰ μποτίνια τὰ θαμπερά.

Μετὰ, στολισμένοι κι' ὀλοκάθαροι ἀπὸ τὸ λούσιμο, ποὺ μᾶς ἔκανε ἀποβραδὺς ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ πόδια, θὰ πηγαίναμε στὴν ἐκκλησίαν νά βοηθήσουμε τὸν πατέρα μας, νά μεταλάβουμε, νά ψάλλουμε, νά πιοῦμε τὸ γαλατερό σαλέπι τοῦ Ἀρβανίτη τοῦ μουσταφᾶ, ν' ἀγοράσουμε «κουλικάκια σάν μπαμπάκια», κάτι στρογγυλὰ κουλουράκια μὲ κροκάδι κι' ἀλεύρι φτιαγμένα καὶ περασμένα στὴν τριχιά, καὶ νά πᾶμε στὸ σπῖτι νά φᾶμε τὴ νυχτερινὴ σούπα, καὶ τὸ ὥραϊο φαγητὸ καὶ νά τσουγκρίσουμε τ' ἄβγά μας.

Νύχτα, πέρα μεσάνυχτα, ξυπνήσαμε ἀγουροξύπνητοι γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Ἀλλάξαμε καὶ στολιστήκαμε. Στὴ γραμμὴ μὲ τὰ κερὰ στὰ χέρια, κρατώντας ἀπὸ τὸν τζουμπὲ τὸν πατέρα μας, μπήκαμε τὸν

αὐλόγουρο τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ κληματαριῆς μὲ τὰ φῶτα ἀπὸ κάτω, κρεμοῦσαν, σὰν ξωτικά τοῦ ἄλλου κόσμου φαντάσματα, τὰ κλαδιά τους. Ἦσκιοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στοὺς τοίχους, μὰ καὶ ἀλλαγαγμός τῶν παιδιῶν, τῶν κουλουρτζήδων τῶν σαλεπιτζήδων. τοῦ κόσμου, ποὺ ἐρχότανε ἀπὸ τὰ μακρινά, μὲ τὰ φαναράκια στὸ χέρι.

Ὁ πατέρας μου, μετὰ τὸ ψάλσιμο τοῦ μεγάλου κανόνα, ὡς ποὺ ὁ κόσμος μαζεύτηκε καὶ γέμισε τὴν ἐκκλησιά, τὴν αὐλὴ τὴν πλακοστρωμένη καὶ τὴν πίσω αὐλή, βγαίνοντας τὰ Δημόθουρα λαμπροστολισμένος ἔψαλλε μὲ τὸ ἀναμμένο τρικέρι τοῦ τό: «Δεῦτε λάβετε φῶς» βαρυόφωνα καὶ κατανυκτικά. Ἔλαμψε τὸ φῶς καὶ ὁ Οὐραγοβάμων ἀπὸ τὸ θόλο χαμογέλασε στὸ λαό, καὶ ἡ Παναγία Ἰλαρὰ εἶδε τὸν ἄπειρο λαὸ χαρούμενο γιὰ τὴν Ἀνάσταση. Θαρρεῖς καὶ παρηγορημένη νῆλεγε: «Παρηγοριά μου ὁ λαός μου!»

Ὁ ζγουράφος ὁ Ἀνεστός, ποὺ ἔψελνε ἀριστερά, μὲ τὴν πελώρια φωνή του κραύγαζε τώρα: «Τὴν Ἀνάστασιν σου, Χριστέ Σωτήρ», μαζὶ μὲ τὸν πατέρα μου. Θαρρεῖς κι' ἔβγαινε ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς γῆς ἢ φωνή του, ν' ἀναγγελεῖ στὴ γῆ ἐπάνω: «Ἄγγελοι ὕμνοῦσιν ἐν οὐρανοῖς καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ γῆς καταξίωσον...». Ἡ ἀνάστασή του, ποὺ ζωγράφιζε ἀπὸ χρόνια μὲ τὴν ἀγιογραφικὴ τεχντροπία του, ἐλεύθερη πιά ἀπὸ τὸ κόκκινο κιλίφι, ποὺ τὴ σκέπαζε ὅλη τὴ χρονιά, μὲ τὰ τερτίλια καὶ τὰ χρυσὰ στολίδια τῆς, ὑψώθηκε μαζὶ μὲ τὰ ξαφτέρυγα, νὰ βγεῖ μὲ πομπὴ στὸν αὐλόγουρο.

Ἐνα φῶς—χιλὶα φῶτα μαζὶ—ἀπλωνότανε τώρα στὴν αὐλή, ποὺ κάτω ἀπὸ τὴς κληματαριῆς γινότανε ξωτικό, μὲ μιὰ χαρὰ ἀπέραντη γιὰ τὴν Ἀνάσταση. βρόντοφωνήθηκε τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» κι' ἀκούστηκαν οἱ τουφεκιές τοῦ δούλου λαοῦ, ποὺ ποθοῦσε τὴν ἐλευθερία. Ἡ ψυχὴ μου μ' αὐτὸ τὸ φῶς γινόταν εὐαίσθητη τόσο, ποὺ τὰ παιδικὰ μου μάτια, βρέχονταν ἀπὸ δάκρυα χαρᾶς, δάκρυα μιᾶς ἀνείπωτης εὐτυχίας.

Τώρα πιά, ποὺ τὰ κοκόρια ξυπνοῦσαν κι' ἄφηναν εὐθυμο τὸ λάλημα τους, ἐτελείωνε γοργὴ κὴ λειτουργία. Ἐξω στὸν αὐλόγουρο ἄκουγες:—Κουλικάκια σὰν μπαμπάκια!

—Σαλέππι!

Καὶ τὰ παιδιὰ, ὅσα μεταλάβαιναν, τσοῦγκριζαν τ' ἄβγό τους στὸν αὐλόγουρο, ἔτρωγαν σιμήτια, ἔπιναν σαλέπι, καὶ μὲ τὰ κερὰ ἀναμένα τραβοῦσαν στὰ σπίτια τους. Τὶ εὐτυχία, τὶ χαρὰ!

Κι' ἀφοῦ ἀκούσαμε τὴ μεγάλη εὐχὴ ἀπὸ τὸ δεσποτικό ἀπὸ τὸν πατέρα μου «νηστεύσαντες καὶ μὴ νηστεύσαντες...» καὶ ὁ κόσμος ἐπανελάβε τὸ: «καὶ γὰρ ἐπικράνη...» καὶ περιμέναμε τὸν πατέρα μας νὰ

ξεντυθῇ τὰ ἱερὰ του ἄμφια καὶ νὰ ἀποτελειώσῃ τὶς εὐχές του, πρόσ-
χαροι, γεμᾶτοι φῶς καὶ εὐτυχία, μπήκαμε τὴ μεγάλη μας πόρτα, ὅπου
μᾶς πρόσμενε χαμογελαστὴ ἡ μητέρα μας, μὲ τὰ μάγουλα ροδοκόκ-
κινα καὶ τὰ μάτια λαμπερά.

—Χριστὸς ἀνέστη παπαδιά!

—'Αληθῶς ἀνέστη, παπά!

Τὸ τραπέζι στρωμένο... «'Η τράπεζα γέμει».

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί, σὰν ξαναφόρεσα τὰ ροῦχα καὶ τὰ μπο-
τίνια μου τὰ γαλάζια, καὶ τοιμάστηκα νὰ ἔβγαινα μὲ τ' ἀδέρφια μου,
εἶδα ἓνα βαρὺ σφάλμα τῆς μητέρας μου στὸ ράψιμο τοῦ πανταλονιοῦ.
Πῶς τὰ κατάφερε ἡ καημένη, νὰ ἔρχεται ἡ δεξιὰ ραφὴ ὀχι στὸ πλάγι,
παρὰ νὰ γυρίζει ἀριστερὰ πάνω στὴν τσάκιση;

Κι' ἀρχίνησα τὸ κλάμα. Κλάμα παράπονου θλιμμένου... Τίποτε δὲ
μὲ παρηγοροῦσε. Κι' ὅσο ἔσκυβα μὲ βουρκωμένα μάτια κι ἔβλεπα τὸ
σφάλμα, τόσο ἔκλαιγα γιὰ πὶο πολὺ τὴν ἀτυχία μου.

—Σώπα παιδί μ', θὰ τὸ διορθώσουμε! Σώπα!

—'Ελα νὰ διῶ καὶ γώ, εἶπε κι ὁ πατέρας μου.

Καὶ προσπάθησε νὰ σιάξει τραβώντας τὸ πανταλόνι μου, μὰ αὐτὸ
ξαναπῆγε πάλι στὴν ἴδια θέση.

Ἔκλαιγα ἀπαρηγόρητα, ὥς ποῦ ἦρτε νὰ μᾶς εὐχηθῇ κι' ὁ θεῖος
μου ὁ Κωνσταντῆς ὁ πρᾶματευτῆς, ποῦ μᾶς εἶχε κόψει τὰ ροῦχα. Ὁ-
λοι τὸν χαιρέτησαν καὶ τὸν εὐχήθηκαν. Μόνο ἐγὼ ἀκουμπισμένος μὲ
τὸ κεφάλι στὴν πόρτα καὶ τὸ χέρι στὸν τοῖχο ἔκλαιγα ἀπαρηγόρητα.

—Γιατὶ κλαίγ' τὸ παιδί; ρώτησε.

—Τὸ πανταλόν' δὸν κάτ' κουσοῦρ' ἔχ' καὶ κλαίγ', εἶπε ἡ μητέ-
ρα μου. —'Ελα νὰ διῶ ἐγώ, ἔλα, εἶπε κι' ὁ θεῖός μου.

Δὲν κράτησε τὰ γέλοια του, σὰν εἶδε τῆς μητέρας μου τὴν ἀτυ-
χία. Μὰ γιὰ νὰ μὲ ἡσυχάσει, πρόσθεσε: — "Α, δὲν ἔν τίποτε, ἐγὼ
νὰ τὸ διορθώσω αὔριο δὲν πειράζ'... Πῶς θὰ περνοῦσαν οἱ τρεῖς
ἡμέρες τῆς Πασχαλιάς, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πιάσει βελόνι καὶ ψαλίδι
ὁ θεῖος μου. Τέλος πάντων, ἐκείνη τὴ χρονιά δὲν ἔνοιωσα Πασχαλιά.
Ξεντύθηκα τὰ ροῦχα μου καὶ βάζοντας τὸ παλιό μου πανταλόνι κά-
θησα στὸ σπῆτι. Καὶ σεργιανώντας ἀπὸ τὸ παράθυρο, περνοῦσα τὶς
ῶρες μου καὶ παρηγοριόμουν. Καὶ σὰν μοῦ πέρασε ἡ ὥρα κείνη τῆς
δυστυχίας, καὶ σὲ λίγες μέρες σχολιάσαμε ὅλοι μαζί τὸ ράψιμο τοῦ
πανταλονιοῦ μου, γελοῦσαμε μὲ τὴν καρδιά καὶ δάκρυα στὰ μάτια,
γιὰ τὸ πάθημα τῆς μητέρας μου, ποῦ ὅσα κι ἂν ἔρραψε πανταλονά-
κια στὴ ζωὴ τῶν παιδικῶν χρόνων, ποτὲ δὲν εἶχε πέσει σὲ τέτοιο
σφάλμα: νᾶρθαι τόσο ἀνάποδα τὸ μπατζάκι τοῦ πανταλονιοῦ μου!...

ΤΟ ΣΟΥΡΒΙΣΜΑ

Στὴν πατρίδα μου σούρβισμα ἔλεγαν τὴν ἡμέρα τῆς πρωτοχρονιάς, τὴ συνήθεια νὰ κρατᾶμε μιὰ βέργα ἀπὸ βέργια, ποὺ μ' αὐτὴ χτυπούσαμε τοὺς διαβάτες στὴ ράχη ἢ στὴ μέση, τόσες φορές, ὅσες βαστοῦσε τὸ φωνόσυρτο ρυθμικὸ τραγουδάκι:

Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί, σὰν ἀσήμ',
σὰ κρανιά, καὶ τῇ χρόν' γοῦλ' γεροὶ καὶ καλόκαρδοι.

Λέγοντάς το σουρβίζαμε μὲ σούρβα, καὶ παίρναμε τὸ φιλοδώρημά μας. Εἴταν ἡ μοναδικὴ χαρὰ μας, ὅταν ὅλη τὴν ἡμέρα πιάνονταν τὸ σταυροδρόμι. δὲν ἀφήναμε ἄνθρωπο νὰ περάσει ἀσουρβιστο. "Εἶτσι μαζεύαμε κάμποσα γρόσια καὶ σουλταμαμούτια καὶ σχηματίζαμε τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ κουμπάρá μας.

Γι' αὐτὸ καὶ πόθος κι' ὄνειρο τῶν παιδιῶν εἴταν νὰ βγοῦν στὸ σούρβισμα. Τοίμαζαν μιὰ καλὴ βέργα καὶ ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι μπαίνοντας, σούρβιζαν τοὺς γερόντους, τὴς γριές, ποὺ γιὰ νὰ σουρβιστοῦν ἐγύριζαν τὴν πλάτη τους νὰ τὴς φᾶνε καὶ νὰ... φιλοδωρήσουν. Αὐτὸ βαστοῦσε ὅλη τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς.

Εἴταν παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιάς 1888. Ἐνα κρὺο μεγάλο πλάκωσε κείνη τὴ χρονιά. Χιόνια, ἄνεμοι βροχεροί, τρικυμίες, χαλασμός. "Ὅμως αὐτὰ εἴταν ἀπὸ τὰ συνηθισμένα κι' ὁ κόσμος γλεντοῦσε μὲ χαρὰ κι' ἐλπίδα. Τὸ βράδυ ἐκεῖνο ὁ πατέρας μου κοιμήθηκε νωρίς, γιὰτὶ οὐκ ἱερέας, ἔπρεπε νὰ ἡσυχάσει γιὰ τὴ λειτουργία. Πρὶν κοιμηθῇ μᾶς ἔβαλε καὶ διαβάσαμε τὰ ἱερὰ γράμματα. Καὶ διαβάζοντας καὶ τὰ δικά του «τὸν ἀπόδειπνο» ἔπρεπε νὰ κοιμηθῇ. Τὴν ὥρα κείνη χτύπησε ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας. Πετάχτηκε ἕνας ἀδερφός μου ν' ἀνοίξει, Στὸ ἀνοιγμὰ ἀντίκρουσε τὸν Ἀποστόλη τὸ γειτονόπουλό μας, ποὺ ἐρχότανε νὰ κολλήσει τὸ μεγάλο μου ἀδερφὸ νὰ κόψουν τὴν πῆττα μὲ τοὺς φίλους τῶν.

—Νάρτω καὶ γώ, εἶπα μέσ' ἀπὸ τὸ στρώμα μου. "Ἐνα παιδί δέκα χρονῶ.

—Νὰ νάρτ'ς.—Νὰ πᾶς.—"Ἐλα καὶ σύ. Τρία στόματα μίλησαν.

Τὸ ἕνα μὲ προσκάλεσε, τὸ ἄλλο μοῦ ἔδωκε τὴν ἄδεια καὶ τὸ τρίτο μὲ δέχτηκε μαζὺ του. Πέρασα τὸ παντελόνι μου, φόρεσα τὸ πουκάμισό μου μὲ τὸ γυριστὸ γιὰκὰ καὶ ντύθηκα τὸ παλτουδάκι μου.

"Εἶτσι βρέθηκα μαζὺ μὲ τὸ μεγάλο μου ἀδερφὸ στὸ πλούσιο σπῖτι τοῦ γείτονά μας, ποὺ κερδίζοντας χρήματα τὸ καλοκαίρι στὴν ξενειτιά μὲ τὰ παιδιά του ὅλα, τὸ χειμῶνα ἔστηνε τὰ γλέντια καὶ τὰ τραπεζία, προσκαλώντας φίλους.

Πηγαίνοντας πήρα καὶ τὴ σούρβα μου καὶ μπαίνοντας στὸ σπίτι τὴν ἀπόθεσα σὲ μιὰ γωνιά. Ἀπὸ παιδί ἤξαιρα πολλὰ πράματα. Αὐτὸς ὁ μεγάλος μου ἀδερφός, σ' ἀ γραμματιζούμενος, μὲ μάθαινε μουσική, κωμωδίες, ἀπαγγελίες, τραγούδια. Μέσα σὲ μιὰ συντροφιά τέτοιια, ποὺ ἔρχεται κάποτε καὶ ἡ κόπωση ἀπὸ τὸ λέγε-λέγε καὶ τρῶγε —πίνε, ἓνα παιδί, μποροῦσε ἴσως κάτι νὰ προσφέρει.

—Ἔ, σὺ καλὸ παιδί, δὲ θὰ μᾶς πῆς τίποτα; Μ' ἐρώτησε ὁ κύρ Νικολῆς, ὁ νοικοκύρης, μὲ τὶς μουστάκες τὶς μεγάλες καὶ τὸ λουλά στὸ χέρι, κόβοντας τὴν ὁμιλία του.

—Θὰ μᾶς πῆ, πῶς δὲ θὰ μᾶς πῆ; Εἶπαν οἱ ἄλλοι γύρῳ του μ' ἓνα στόμα.

Καὶ γὰρ μὲ τὸ θάρρος ποὺ εἶχα, σὰν παπαδοπαίδι, νὰ ψέλνω ἐλεύθερα καὶ νὰ διαβάζω στὴν ἐκκλησίᾳ τὸν ἐξάψαλμο, ἄρχισα νὰ ἀπαγγέλω ἓνα μονόλογο, ποὺ εἶχε κάμει γιὰ μὲν ὁ δάσκαλός μου ὁ Παντολέων, ὅταν ἤμουν δεύτερη τάξη κι' ἔφευγα ἀπὸ τὸ σκολεῖο. Τὸν ἀπήγγειλα μιὰ χαρά. «Ἐγὼ εἶμαι κεῖνο τὸ παιδί», χτυπώντας καὶ τὸ στήθος μου. Ὑστερὰ τραγούδησα τὸ τραγούδι τῆς καρδερίνας, κατόπι εἶπα καὶ τὸ κάλανδο:

Ἄνοιξε, κόρη μ', ἄνοιξε, τὴν πόρτα σ' τὴν κερένια.

Ἔχω δυὸ λόγια νὰ σοῦ πῶ καὶ κεῖνα ζαχαρένια.

Ὅλοι μ' εὐχαρίστησάν μ' ἄκουσαν καὶ μ' εὐχαρίστηση ζητοῦσαν νὰ τοὺς πῶ καὶ τίποτα ἄλλο. Τότε τοὺς εἶπα καὶ τὸ τροπάρι τοῦ Ἀη-Βασίλη. Καὶ στὸ τέλος παίρνοντας τὴ σούρβα μου, ποὺ εἶχα φέρει μαζὺ μου ἀπὸ τὸ σπίτι, σούρβισα ὅλους γέρους, γριεὺς νιές, μεστωμένες, καὶ μάζεψα τὸ φιλοδώρημά τους.

Δὲν θὰ ξεχάσω πῶς ὁ σπιτονοικοκύρης βγάζοντας μὲ τὸ σούρβισμα μιὰ φοῦστα νομίσματα, λογιῆς λογιῶ, μοῦ εἶπε: —Πάρε ὅποιο θέλ'ς.

Καὶ γὰρ, ἀπλώνοντας τὸ χέρι, διάλεξα ἓνα ἀσημένιο μετζήτι κι' ἓνα χρυσὸ τέταρτο τῆς λίρας. —Αὐτὰ θέλω, εἶπα.

—Δικὰ σ' ἔνε, μ' ἀπάντησε καὶ μὲ χάϊδεψε στὰ σγουρὰ ξανθὰ μαλλιά μου.

Τὸ βράδυ ἐκεῖνο εἶχα γίνει πλούσιος. Ὁ κουμπάρᾱς μου πλημύρισε ἀπὸ γρόσια, ὀκταράκια, σουλταμαμούτια κι' ἀνάμεσα τὸ χρυσὸ κάρτο τῆς λίρας καὶ τὸ μετζηδιὲ τὸν ἀσημένιο.

Τὴν ἄλλη μέρα πιάνοντας τὸ σταυροδρόμι τοῦ σπιτιοῦ μας, σούρβισα, ὅποιον περνοῦσε. Ἀμέτρητες φορὲς εἶπα καὶ ξαναεἶπα:

Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί, σὰν ἀσήμ',
σὰ κρανιά, καὶ τῇ χρόν' γοῦλ' γεροί, καὶ καλόκαρδοι.